

Sisekaitseakadeemia
Sisejulgeoleku instituut

Diana Griffel

**EUROOPA LIIDU VASTUMEETMED VENEMAA
FÖDERATSIOONIST LÄHTUVALE POLARISEERIVALE
DESINFORMATSIOONILE COVID-19 KRIISIS**

Magistritöö

Juhendaja: Ramon Loik
MA

Tallinn 2022

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPU- VÕI MAGISTRITÖÖ ANNOTATSIOON

Kolledž/instituut: Sisejulgeoleku Instituut	Kaitsmise kuu ja aasta: juuni 2022
Töö pealkiri eesti keeles: Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale polariseerivale desinformatsioonile COVID-19 kriisis	
Töö pealkiri võõrkeeles: EU countermeasures against polarizing Russian disinformation in the COVID-19 crisis	
<p>Lühikokkuvõte: Töö tegeleb uurimisprobleemiga, kuidas maandatakse Euroopa Liidu desinformatsioonivastaste meetmetega Venemaa Föderatsioonist lähtuva ühiskonda polariseeriva desinformatsiooni riske COVID-19 kriisis. Uurimistöö eesmärk on välja selgitada vastumeetmed, mida Euroopa Liit Venemaa Föderatsioonist lähtuvale polariseerivale COVID-19 desinformatsioonile on rakendanud ja teha uuringupõhiseid ettepanekuid vastavate poliitika arendamiseks Euroopa Liidus ja Eestis. Töö on kvalitatiivne empiiriline uuring, mille uurimisstrateegiaks on juhtumiuuring. Töö teoreetiline osa tugineb desinformatsiooni olemusele, Venemaa Föderatsiooni lähtuva desinformatsiooni narratiividele COVID-19 kriisis ja vastumeetmetele, mida vaenuliku desinfo vastu on võimalik rakendada. Läbiviidud töö käigus tuvastati vastumeetmed, mida Euroopa Liit on COVID-19 kriisis polariseeriva desinformatsiooni vastu rakendanud. Uuringutulemustele tuginedes antakse töös kuus soovitud desinformatsioonivastaste meetmete arendamiseks. Töö on 94 leheküljel, mille põhiosa on 72 leheküljel. Töö sisaldab 3 joonist ja 8 tabelit ning 3 lisa. Töö on koostatud eestikeelsena, lisatud on ingliskeelne resümee.</p>	
Lisad: Puuduvad	
Võtmesõnad: desinformatsioon, COVID-19, ühiskonna polariseerumine, vastumeetmed desinformatsioonile, Euroopa Liit	
Võõrkeelsed võtmesõnad: disinformation, COVID-19, social polarization, disinformation countermeasures, European Union	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Diana Griffel	
Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.	
Allkiri:	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Ramon Loik	Allkiri:
Kaasjuhendaja:	Allkiri:
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor/instituudi juhataja: Erkki Koort	Allkiri:

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. VENEMAA FÖDERATSIOONIST LÄHTUV POLARISEERIV DESINFORMATSIOON JA VASTUMEETMED	8
1.1. Desinformatsiooni olemus, eesmärk ja seos polariseerumisega	8
1.2. Venemaa Föderatsioonist lähtuv desinformatsioon COVID-19 kriisis.....	13
1.3. Vastumeetmed desinformatsioonile	20
2.1. Uuringu meetod, protsess ja valim.....	29
2.2. Dokumendianalüüsi tulemused	35
2.2.1. Venemaa Föderatsioonist lähtuv desinformatsioon COVID-19 kriisis.....	35
2.2.2. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile	39
2.3. Intervjuude tulemused.....	48
2.3.1. Venemaa Föderatsioonist lähtuv COVID-19 desinformatsioon ja haavatavad sihtgrupid ..	48
2.3.2. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile ekspertide vaatest.....	52
2.4. Järeldused ja soovitused	62
KOKKUVÕTE	73
SUMMARY	75
JOONISTE JA TABELITE LOETELU	90
JOONISED.....	90
TABELID.....	90
LISA 1. Dokumendianalüüsis kasutatud materjalid	91
LISA 2. Intervjuude küsimused eesti ja inglise keeles	92
LISA 3. Ekspertintervjuude tehnilised andmed	94

SISSEJUHATUS

2020. aasta alguses vallandunud globaalne COVID-19 tervishoiukriis tekitas ühiskonnas eriarvamusi valitsuste kriisitegevuste ning tervise, majanduse ja vabaduse tagajärgede osas. Euroopa ühiskond on pandeemia ajal rohkem polariseerunud, osad inimesed näevad valitsust kaitsjana, teised aga piirangute seadjana (Krastev & Leonard, 2021, p. 3). Samal ajal, kui käimas olid siseriiklikud debatid, andis kriis oma infokaoses võimaluse uuteks, pikemaajalisi poliitilisi ambitsioone toetava polariseeriva desinformatsiooni levikuks. Desinformatsioon aga ei tekita üksnes eriarvamusi, vaid võib seada ohtu rahva tervise (Pamment, 2020a) ning halvimal juhul viia ühiskondlike rahunutusteni (Krekó & Szicherle, 2020). Turvalisuse ja julgeoleku perspektiivist on aga oluline, et erinevate ühiskonnagruppide vahel ei tekiks radikaliseerivaid vastandumisi. Nii on ka Eesti julgeolekupoliitika aluste kohaselt ühiseid väärtusi omav ja riiki usaldav ühiskond kerksem, seega vähem vastuvõtlik erinevatele julgeolekuohtudele (Riigikogu, 2017, p. 18).

Euroopas nähakse põhilise vaenuliku desinformatsioon levitajana Venemaa Föderatsiooni (Euroopa Komisjon, 05.12.18, p. 4) ning desinformatsioonivastase võitluse olulisus on Euroopa Liidu poliitilistes agendades alates 2014. aasta Ukraina konfliktist algusest tõusnud (Saurwein & Spencer-Smith, 2020, p. 6). COVID-19 kriisis on Venemaa oma poliitiliste ambitsioonide täitmiseks viinud läbi Euroopa Liidu vastaseid desinfokampaaniaid, et kriisis ühiskonna polariseerumist veelgi suurendada (Euroopa Komisjon, 10.06.20, pp. 3-4).

Kuigi Euroopa Liidu aluslepingu järgi on desinformatsiooni probleemiga tegelemine iga liikmesriigi enese vastutada, on Euroopa Liidu roll toetada liikmesriike vastutegevuste koordineerimises ja heade praktikate arendamises (European Court of Auditors, 2021, p. 8). Seda eriti olukorras, kus liikmesriikidel on desinformatsiooni probleemile erinevad lähenemised. Liikmesriigid ei mõista probleemi sarnaselt ega rakenda võrdselt riigisiseseid vastumeetmeid. Näiteks kehtivad Prantsusmaal¹, Saksamaal² ja Suurbritannal³ seadused digiplatvormidel desinformatsiooniga võitlemiseks. Samas ei pööra mõned riigid, nagu Ungari, desinformatsiooni probleemile üldse

¹ Prantsusmaal reguleerib digiplatvorme läbi informatsiooni manipulatsiooni seaduse (Gouvernement, 2022).

² Saksamaa *Network Enforcement Act* reguleerib digiplatvorme, mille läbi reguleeritakse ka desinformatsiooni levimist (Bundesministerium Der Justiz, 2022).

³ Suurbritannias kehtib EL Väärinfoalase tegevusjuhendile sarnane digiplatvorme reguleeriv juhend *The Code of Practice* (Department for Digital, Culture, Media & Sport, 2019).

tähelepanu või ignoreerivad seda (Bechmann & O'Loughlin, 2020, p. 13), saades desinformatsiooni levimisest isegi teatavat kasu (Claesson, 2019, p. 15).

Neid põhjuseid arvesse võttes on oluline, et Euroopa Liit viiks ellu efektiivseid poliitikaid võitlemaks desinformatsioonist tekitatud ohtudega. Magistritöö on **aktuaalne**, sest Venemaa Föderatsiooni desinformatsioon COVID-19 kriisis on läbi erinevate narratiivide ühiskonna polariseerumist süvendav. Hoolimata nendest väljakutsetest, on Euroopa Liidu roll viimastel aastatel desinformatsiooni probleemiga tegelemisel suurenenud (Loik & Madeira, 2021). Seda nii desinformatsioonivastaste poliitikate loomise kui ka Euroopa Liidu väliste osapoolte kaasamise näol. 2018. aastal esitasid Euroopa Komisjon ja EL kõrge esindaja Väärinfovastase võitluse strateegia (inglise k *The Action Plan against Disinformation*) (European Commission, 05.12.18). Seal peeti desinformatsiooni probleemiga tegelemisel vajalikuks koostöö suurendamist avaliku sektori asutuste, ajakirjanike, teadlaste, faktikontrollijate, digiplatvormide ja kodanikuühiskonna vahel (*ibid.*). Väärinfovastase võitluse strateegia pani aluse digiplatvormide kaasamisele (seda küll vabatahtlikkuse alusel), kui 2018. aasta septembris allkirjastati Väärinfoalane tegevusjuhend (inglise k *Code of Practice*) (European Commission, 2018). See näitab, et Euroopa Liidul on olemas toimivad regulatsioonid, mille alusel desinformatsiooniga tegeletakse. Kuna Venemaa Föderatsioon on ka COVID-19 kriisi oma laiemas desinformatsiooni kampaanias Lääneriikide vastu ära kasutanud, siis oleks aktuaalne uurida, milliseid konkreetseid vastumeetmeid on Euroopa Liit COVID-19 desinformatsioonist tingitud ohtude maandamiseks rakendanud.

Magistritöö on **uudne**, sest vaatleb juhtumipõhiselt Venemaa Föderatsioonist lähtuvat COVID-19 desinformatsiooni ning analüüsib terviklikult vastumeetmeid, mida Euroopa Liit on selle desinformatsiooni mõjude maandamiseks rakendanud. Varasemalt on sarnasel teemal võrreldud riiklike vastumeetmeid Venemaa Föderatsiooni infomõjule Balti riikides (Voltri, 2021), Balti ja Põhjala riikide psühholoogilise kaitse kontseptsioone (Arold, 2021) ning uuritud Eesti riikliku kommunikatsiooni võimalusi vaenulike inforünnakute mõju leevendamiseks (Paas, 2021). Need tööd vaatlisid vastumeetmeid ja kontseptsioone riikide praktikast. Kuna vaenulik infomõjutustegevus ja desinformatsioon selle osana levib piirideta, pakub sinne töö laiemat sissevaadet desinformatsiooni vastumeetmete rakendamisesse Euroopa riikide üleselt ja analüüsib COVID-19 kriisi juhtumist lähtuvalt, kuidas tegeletakse desinformatsiooniga Euroopa Liidu tasandil.

Magistritöö **uurimisprobleem** tuleneb Venemaa Föderatsioonist lähtuvast desinformatsiooni levimisest COVID-19 kriisis ja selle ohust ühiskonna kerksusele ning on püstitatud küsimusena

„Kuidas maandatakse Euroopa Liidu desinformatsioonivastaste meetmetega Venemaa Föderatsioonist lähtuva ühiskonda polariseeriva desinformatsiooni riske COVID-19 kriisis?“

Uurimisprobleemist lähtuvalt on püstitatud järgnevad **uurimisküsimused**:

1. Milline on Venemaa Föderatsioonist lähtuv ühiskonda polariseeriv desinformatsioon olnud COVID-19 kriisis?
2. Milliseid vastumeetmeid on võimalik polariseerivale desinformatsioonile rakendada?
3. Kuidas vastavad Euroopa Liidu desinformatsioonivastased tegevused Venemaa Föderatsioonist tulenevale polariseerivale desinformatsioonile COVID-19 kriisis?

Magistritöö **eesmärgiks** on välja selgitada vastumeetmed, mida Euroopa Liit Venemaa Föderatsioonist lähtuvale polariseerivale COVID-19 desinformatsioonile on rakendanud ja teha uuringupõhiseid ettepanekuid vastavate poliitikate arendamiseks Euroopa Liidus ja Eestis.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks seatakse järgmised **uurimisülesanded**:

1. Analüüsida teoreetiliste allikatele tuginedes, mis on desinformatsioon ja teoreetilistele allikatele, dokumendianalüüsile ja ekspert-intervjuudele tuginedes Venemaa Föderatsioonist lähtuvat desinformatsiooni COVID-19 kriisis.
2. Teoreetilistele allikatele tuginedes selgitada, milliseid vastumeetmeid on desinformatsioonile võimalik rakendada.
3. Analüüsida dokumendianalüüsi ja ekspertintervjuude põhjal Euroopa Liidu poolt rakendatud vastumeetmete vastavust Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni vastu COVID-19 kriisis.
4. Teoreetiliste lähtekohtade ja kogutud empiiriliste andmete põhjal anda soovitusi Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni vastumeetmete arendamiseks.

Uurimistöö eesmärgi täitmiseks ja andmete kogumiseks viiakse läbi kvalitatiivne uuring, mis võimaldab uurijal süvitsi probleemi mõista (Creswell, 2007). Uurimisstrateegiana kasutatakse

juhtumianalüüsi meetodit. Seda seetõttu, et võimaldab selgelt juhtumina piiritleda konkreetseid Euroopa Liidu poolt rakendatud vastumeetmeid COVID-19 desinformatsioonile. Andmekogumismeetoditena kasutatakse dokumendianalüüsi ja pool-struktureeritud eesmärgistatud valimiga (inglise k *purposive sample*) ekspertintervjuusid (Flick, 2009, p. 12). Andmeanalüüsi meetod on kvalitatiivne sisuanalüüs, mis võimaldab dokumentide ja ekspertintervjuude kodeerida ning organiseerida andmed tähenduslikesse kategooriatesse, mille põhjal neid töö hilisemas faasis on võimalik analüüsida ja teooriaga seostada (Creswell, 2009).

Magistritöö koosneb kahest peatükist, mis jagunevad omakorda alapeatükkideks. Esimeses peatükis käsitletakse polariseeriva desinformatsiooni olemust, eesmärke ja seost polariseerumisega, seejärel Venemaa Föderatsioonist lähtuvat desinformatsiooni COVID-19 kriisis ning viimaks vastumeetmeid desinformatsioonile. Teises peatükis esitatakse empiiriline uurimus. Esmalt analüüsitakse Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni narratiive COVID-19 kriisis ning seejärel, kuidas Euroopa Liit sellest desinformatsioonist tulenevaid ohte on maandanud ehk milliseid vastumeetmeid on rakendatud.

1. VENEMAA FÖDERATSIOONIST LÄHTUV POLARISEERIV DESINFORMATSIOON JA VASTUMEETMED

Esimese põhipeatüki eesmärk on luua uurimistööle teoreetiline alus. Põhipeatükk on jaotatud järgmiselt: esmalt käsitletakse desinformatsiooni terminoloogilisi aspekte, eesmärgi ja seost ühiskonna polariseerumisega. Seejärel Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni üldisi eesmärgi ning narratiive ja haavatavaid sihtgrupe COVID-19 kriisis. Viimases alapeatükis võetakse uurimise alla vastumeetmed desinformatsioonile.

1.1. Desinformatsiooni olemus, eesmärk ja seos polariseerumisega

Siinses peatükis käsitletakse desinformatsiooni olemust, selle eesmärgi ja seost ühiskonna polariseerumisega. Esmalt paigutatakse desinformatsioon laiemasse konteksti, et eristada see sarnastest terminitest. Seejärel kirjeldatakse desinformatsiooni olemust ning selgitatakse selle mõju ja seoseid ühiskonna polariseerumisega.

Kuna termin „desinformatsioon” on tihti kõikehaarav ning seda kasutatakse mitmete väärainformatsiooniga seotud nähtuste kirjeldamisel, eristatakse see esmalt sarnastest seotud terminitest, nagu väline sekkumine (*foreign intervention*), mõjuoperatsioon (*influence operations*), propaganda (*propaganda*), võltsuudised (*fake news*) ja eksiteave (*misinformation*), mida siinse töö autor ei käsitle. Selguse mõttes defineeritakse nimetatud mõisted. Väline sekkumine kirjeldab inforuumi mõjutamist kõige laiemalt. Pamment'i (2020a, p. 17) järgi on väline sekkumine võõrriigi ja selle agentide petlik ja/või varjatud sekkumine sihtriigi protsessidesse eesmärgiga mõjutada inimeste vaba tahet ning sellega ka poliitilisi protsesse. Mõjuoperatsioon on koordineeritud tegevus mõjutamiseks sihtriigi avalikku debatti, kasutades selleks ebaseaduslikke ja petlikke meetodeid, milleks võib ka desinformatsioon olla (Pamment, 2020a, p. 16). Euroopa Komisjon (10.06.2020, p. 4) on mõjuoperatsioonide all kirjeldanud kolmandate riikide poolt läbiviidavaid infokampaaniaid, kus kasutatakse manipuleerivaid meetodeid veebikeskkonnas ning mille eesmärgiks on avaliku arvamuse moonutamine mõjutamiseks Euroopa Liidu valimis- või poliitikakujundamisprotsesse.

Propagandat defineerinud Martin (1982, p. 49), leiab, et propaganda on suunatud uskumuste süvendamisele ning grupele, kes juba on propaganda sisu omaks võtnud. Desinformatsioon on aga osa propagandast, vahend, mida kasutatakse sihtgrupi veenmiseks, kes pole veel toetavat seisukohta

võtnud (Martin, 1982, pp. 49, 58). Lazer *et al.* (2018, p. 1094) defineerivad võltsuudiseid kui väljamõeldud informatsiooni, kuid millel erinevalt desinformatsioonist puudub organiseeritud kavatsus. Pamment (2020a, p. 6) leiab, et eksiteave kirjeldab tahtmatut valeinfo jagamist ning erineb desinfost selle poolest, et viimane on tahtlikult loodud.

Pamment (2020a, p. 17) paigutab desinformatsiooni terminoloogilisse hierarhiasse, leides, et väline sekkumine võib sisaldada endas mõjuoperatsioone. Mõjuoperatsioonidest võib leida näiteid desinformatsiooni levitamisest ning desinformatsioon võib põhineda väärinformatsioonil. Seega on desinformatsioon oma olemuselt vahend, mis täidab laiemaid mõjuoperatsioonide, välise sekkumise ja propaganda eesmärke.

Olles eristanud desinformatsiooni teistest sarnastest terminitest ning käsitledes seda osana suuremast mõjutustegevusest, kirjeldatakse järgmisena desinformatsiooni. Külma sõja lõpupäevil desinformatsiooni olemust käsitlenud Martin (1982) ja Kux (1985) peavad desinformatsiooni Nõukogude Liidu leiutiseks ning osutavad, et terminoloogiliselt pärineb „desinformatsioon” (vene k *дезинформация*, inglise k *disinformation*) KGB sõnavarast, kust see muutmata kujul inglise keelde üle võeti (Martin, 1982; Kux, 1985, p. 19). Oma olemuselt on desinformatsioon väljamõeldud, võltsitud (Martin, 1982), valel põhinev (Bennet & Livingston, 2018, p. 124), eksitav informatsioon, mis võib esineda uudisloos, või mõne muu dokumentaalse vormingu (Bennet ja Livingston, 2018, p. 124) või kuulujutu näol (Kux, 1985, p. 23). Oluline on välja tuua, et desinformatsioon on tahtlikult ekslik (Fallis, 2015, p. 422; Bennet ja Livingston, 2018, p. 124), kuid jätab sageli usutava mulje, sest võib osaliselt sisaldada ka tõest infot (Bennet & Livingston, 2018, p. 125). Seega on desinformatsiooni esimeseks tunnuseks selle ekslikkus, sest väärinformatsiooni levitatakse eesmärgiga mõjuda tõesena.

Selleks, et ekslik sisu jõuaks sihtgrupini, on vaja desinformatsiooni levitada (Kux, 1985, p. 3; Martin, 1982, p. 58). Eksitava sisu võimalikult laialdane levik aitab desinformatsioonil jõuda võimalikult suure sihtauditooriumini. Tänapäevases inforuumis aitab desinformatsiooni levimisele hästi kaasa sotsiaalmeedia ning sotsiaalmeedia laialdase kasutuse tõttu jõuab igasugune informatsioon kiiresti suure hulga inimesteni (Cohen *et al.*, 2021, p. 16). See tähendab, et ka desinformatsiooni levitajal on sotsiaalmeediat kasutades võimalus oma sõnumit hõlpsalt soovitud sihtgrupile suunata. Cohen *et al.* (2021, pp. 36-37) toovad välja, et desinformatsiooni levitamine ei nõua sotsiaalmeedias keeruka süsteemi väljamõtlemist, vaid piisab, kui luua Facebooki keskkonda konto, kus soovitud sisu saab

hakata levitama või kui osta endale libakonto, mis esmapilgul päris tundub ning mille kaudu end päris inimesena saab esitleda.

Digitaalsete platvormide võimalusi arvesse võttes on desinformatsiooni kasutamisel mõjutusvahendina eelis. Selle kasutamine on võrreldes majanduslike ja sõjaliste meetmetega oluliselt soodsam (Lanoszka, 2019, p. 240; Cohen et. al., 2021, p. 36). Samas tuuakse välja, et desinformatsioon pole informatsioonilise mõjutustegevuse kontekstis sama efektiivne nagu sõjalised või majanduslikud meetmed, seda kasutatakse pikaajaliste poliitiliste eesmärkide täitmiseks ning selle mõju võib seetõttu näha alles pikema aja pärast (Lanoszka, 2019; Cohen et. al, 2021, p. 9).

Hoolimata selle pikaajalisest toimest, võib desinformatsioon olla kahjutekitav mõjutusvahend. Kui desinformatsioon on vahend, millega riik täidab oma poliitilisi eesmärke (Bennet & Livingstone, 2018, p. 124), võib eeldada, et selle sisu on läbimõeldud ning konkreetset eesmärki täitev. Desinformatsioon võib täita poliitilist eesmärki, kui seda jagava riigi eesmärgiks on teise riigi ühiskonna sisemine nõrgestamine. Desinformatsiooni abil on pikema aja jooksul võimalik moonutada teise riigi ühiskonna taju (Kux, 1985, p. 23) ja süvendada lahkelsid ning selle tulemusena kahjustada kollektiivset otsustusvõimekust (Freelon & Wells, 2020, p. 151; Lanoszka, 2019, pp. 239-240). Kui ühiskond on piisavalt nõrk, puudub tahe agressorriigile vastu astuda (Lanoszka, 2019, p. 233). Läbimõeldud ja sihipäraselt loodud poliitilise mõjutusvahendina võib desinformatsioon seega ühiskonnale pikaajalist kahjutekitavat mõju avaldada.

Desinformatsiooni mõju võib laiemalt analüüsida nii indiviidi kui ühiskonna tasandil, kuid eelkõige on desinformatsioonil mõju indiviidile. Näiteks leidis Bastick (2020), et isegi lühiajaline kokkupuude (kuni 5 minutit) desinformatsiooniga mõjutab inimese käitumist nii, et desinfoga kokku puutunud inimene ei pruugi tajuda, et tema arvamus on seetõttu muutunud. Barfar (2019) leidis, et poliitiline desinformatsioon tekitab negatiivseid emotsioone, mis muudavad kriitilise meelega suhtes madalamaks. Kui desinformatsioonil on polariseeriv mõju indiviidi tasandil, siis on sellel mõju ka sihtgruppidele ja ühiskonnale laiemalt.

Selgitamaks desinformatsiooni polariseerivat mõju ühiskonnale, on esmalt vajalik selgitada, mida tähendab polariseerumine ning miks see ühiskonnale ohuks on. Mitmed autorid (Esteban & Ray, 1994; Forsberg, 2008; Lenos & Keltjens, 2017; Ellehuus, 2020) kirjeldavad ühiskonna polariseerumist läbi gruppide vahelise vastasseisu. See tähendab, et ühiskonnas eksisteerivad grupid, kus ühe grupi sees on tugev homogeensus, gruppide vahel on aga tugev heterogeensus (Esteban &

Ray, 1994, p. 824; Forsberg, 2008, p. 284). Need grupid, kes omavahel erinevad, ei suuda teatud ühiskondlikes teemades ühisosa leida (Ellehuus, 2020, p. 12). Kuigi võib olla keeruline hinnata, millisest hetkest polariseerumine ühiskonnale ohuks saab, võib see selle tugevamas vormis kahju tekitada. Esteban ja Ray (1994) ning Lenos ja Keltjens (2017, p. 4) osutavad, et polariseerumine kutsub esile vaenulikkust, mis võib lõpuks reaalse konfliktini viia. Seega võib järeldada, et tugev ühiskonna polariseerumine on riigi julgeoleku perspektiivist ühiskonnale ohuks.

Ühiskonna tasandil avaldab desinformatsioon polariseerivat mõju, kui see suunatakse gruppidele, mille sees hakkab desinformatsioon ringlema, end taastootma ja sellega end võimendama. Näiteks pakub soodsat pinnast desinformatsiooni levimisele digitaalne infokeskkond (Bakir & McStay, 2017, pp. 158-159; Lewandowsky, Ecker & Cook, 2017; Gradon et al, 2021; Sarts, 2021, p. 24), mida juba eelnevalt desinformatsiooni levimise aspektist põgusalt käsitleti (käesolev töö, lk 9). Bakir ja McStay (2017, p. 158-159) toovad välja mitu põhjust. Esiteks, võib igaüks oma sõnumit levitada, sest digiplatvormid võimaldavad igal ühel luua sisu ja seda kogukonnaga jagada. Teiseks, võimaldavad digiplatvormid laialdast ligipääsu tasuta ning tihti ka ebakvaliteetsele informatsioonile. Seetõttu on ka traditsiooniline meedia (*legacy media*) televisiooni ja peavoolu meediaväljaannete näol kaotanud osa oma lugejaskonnast, sest inimesed on informatsiooni eest nõus vähem maksma. Kolmandaks, digitaalmeedia võimaldab informatsiooni pealt lihtsasti tulu teenida, mistõttu võib rahaline kasu info kvaliteedi tihti üle kaaluda. Digitaliseerunud infokeskkond võimaldab seega desinformatsioonil hõlpsasti levida, sest pakub platvormi oma ideede levitamiseks.

Polariseerumise aspektist on desinformatsiooni levimist soodustavaks aspektiks asjaolu, et digitaalne informatsioon võimaldab sarnaste vaadetega inimestel koonduda ühte informuumi. Sellist nähtust nimetatakse kõlakambriks (inglise keeles *echo chamber*), mis kirjeldab infovälja, kus jagatakse sarnaseid vaateid, neid vaateid omakorda võimendades (Lewandowsky, Ecker & Cook, 2017, p. 359). Sarnane termin kõlakambriks on filtrimull (inglise keeles *filter bubbles*) kirjeldamiseks algoritmidele põhinevat infokeskkonda, mis on loodud kasutaja eelistustele põhinevalt (Parisier, 2011). Filtrimulli probleem seisneb selles, et see kitsendab kasutaja infovälja ning eraldab kasutaja tema eelistustele vastates erinevast informatsioonist (Parisier, 2011; Bakir & McStay, 2017, p. 161). Probleemseks muutub see siis, kui ühe grupi sees jagatakse sarnaseid mõtteid ega võeta vastu teisi ideid. Näiteks leidsid Del Vicario et al (2016) Facebooki näitel, et ühe informuumi sees asetsevad inimesed tarbivad sarnast informatsiooni ja ignoreerivad sellest erinevat informatsiooni. Sellist nähtust võib seletada kallutatud assimilatsiooni (*biased assimilation*) kontseptsiooniga, mille järgi võtab inimene kergemini omaks teavet, mis on tema hoiakute ja arvamustega sarnane ning on kriitiline muu, erineva informatsiooni

suhtes (Dandekar et al., 2013, p. 5791). Seega, kui desinformatsioon suunatakse ühele sihtgrupile, võib see mõjutada esiteks inimese taju millegi osas, sest desinformatsioon levib võimendatult ning inimene puutub alternatiivse informatsiooniga tõenäoliselt vähem kokku.

Kui desinformatsioon on oma olemuselt polariseeriva mõjuga, siis toimub see ka teistpidi, - mida polariseerunum on ühiskond, seda vastuvõtlikum on see desinformatsioonile. Gruppidevaheline vastandumine võib ühiskonna desinformatsioonile haavatavamaks muuta (Ellehuus, 2020, p. 16), sest grupisisene kollektiivne hoiak juba põhineb intensiivsetel emotsioonidel nagu vihkamine ja hirm. Need tugevad emotsioonid teise grupi vastu suurendavad grupisisest identiteeti ja sellega grupiliikmete kokkuhoidmist. Seetõttu võib grupi mobiliseerimine millegi vastu hõlpsam olla (Krekó, 2020, p. 5).

Mitmed autorid leiavad, et desinformatsiooni toimimiseks peab ühiskonnal juba teatav eelsoodumus olema. Näiteks on Lanoszka (2019, p. 238-239) seisukohal, et strateegilisel tasandil on desinformatsiooni kasutamine mõjutusvahendina suhteliselt nõrk meede, kuid võib mõjuda siis, kui ühiskond juba on teatud määral polariseerunud. Bennet ja Livingstone (2018) on leidnud, et radikaalsete liikumiste ja erakondade tõus demokraatlikes riikides on korrelatsioonis desinformatsiooni levikuga. Kuna end nende radikaalsete liikumistega seostavad inimesed ei tunnusta valitseva institutsiooni infokanaleid, kasvab nõudlus alternatiivsete teabeallikate järele (Bennet & Livingstone, 2018, p. 128) ning riik, kes selle info nõudluse tühimiku täidab, pakkudes desinformatsiooni alternatiivse infona, saab seda oma eesmärkide saavutamiseks ära kasutada (Bennet & Livingstone, 2018, pp. 132). Desinformatsioon ja polariseerunud ühiskond on seega üksteist soodustavad - mida rohkem levib seal desinformatsiooni, seda suurema tõenäosusega on ühiskond polariseerunud. Mida rohkem on ühiskond polariseerunud, seda suurema tõenäosusega levib seal ka rohkem desinformatsiooni.

Kokkuvõtteks kasutatakse selles töös definitsiooni: **Desinformatsioon on tahtlikult loodud, tegelikkust moonutav informatsiooniline mõjutusvahend, mille eesmärk on polariseerida ühiskonnagruppe nii, et see mõjutaks sihtriigi poliitilisi protsesse desinformatsiooni levitajale soodsas suunas, toetades selle pikaajalisi strateegilisi eesmärke.**

1.2. Venemaa Föderatsioonist lähtuv desinformatsioon COVID-19 kriisis

Kui eelnevalt käsitleti desinformatsiooni olemust, eesmärke ning loodi seos ühiskonna polariseerimisega, siis järgnevas peatükis käsitleb autor Venemaa Föderatsioonist lähtuvat desinformatsiooni COVID-19 kriisis. Esmalt kirjeldatakse Venemaa üldisi eesmärke desinformatsiooni kasutamisel ning selle tausta. Seejärel tuvastatakse COVID-19 kriisis leviva desinformatsiooni narratiivid ja haavatavad sihtgrupid.

Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni iseloomulikud juured pärinevad Nõukogude Liidust, kus desinformatsiooni kasutati Nõukogude Liidust Lääne-Euroopasse emigreerunud kogukonna vastu juba 1920ndatel aastatel (Martin, 1982). Desinformatsioon sai Nõukogude Liidu üheks vastase mõjutamise vahendiks 1950ndatel (Martin, 1982), kui KGB esimese peadirektoraadi alla loodi osakond, mille ülesanne oli desinformatsiooni tootmine ning levitamine (Kux, 1985, p. 20). Mõned tuntumad KGB levitatud desinformatsiooni juhtumid kirjeldavad näiteks bioloogilise relva kasutamist Vietnami Ameerika Ühendriikide poolt (Romerstein, 2001, p. 57) ning Ühendriikide poolt laboris välja töötatud AIDSi (Romerstein, 2001, p. 60; Lucas, Morris & Rebegea, 2021, p. 5). Desinformatsiooni käsitleti osana Nõukogude Liidu poolt rakendatud aktiivmeetmetest (vene k *активные мероприятия*), mille peamiseks eesmärgiks oli sihtriigi ühiskonna lõhestamine (Galeotti, 2019), mis on ka tänapäevase Venemaa Föderatsiooni desinformatsiooni põhiline eesmärk.

Kõige laiemateks Venemaa Föderatsiooni eesmärkideks on igasuguse mõjutustegevuse kaudu säilitada oma julgeolek ja kaitsta eksisteeriva režiimi võimupüsimist (Cohen & Radin, 2019), saavutada ülemmõju oma lähinaabruses, aga suurendada mõju ka globaalsel tasandil (Karlsen 2019). Eesmärkide saavutamiseks ja vastaste mõjutamiseks kasutatakse samaaegselt ja kombineeritult mitmeid kanaleid: sõjalised, poliitilised, majanduslikud ja informatsioonilised (Radin, Demus & Marcinek, 2020, p. 9; Cohen & Radin, 2019, pp. 13-14). Erinevate kanalite kasutamist vastase mõjutamiseks tuntakse koondatult DIME mudeli nimetuse all, mille akronüümid tähendavad vastavalt *diplomatic, information, military, economic* (Kodalle, Ormrod, Sample & Scott, 2020). DIME mudeli järgi ei piisa teise riigi mõjutamiseks ainuüksi sõjalistest vahenditest, vaid mõju saavutamiseks peab kasutama kõiki eelnimetatud kanaleid, milles desinformatsioon paigutub selles mudelis informatsioonilise mõjutustegevuse alla.

Sõjanduse ja julgeoleku-uuringute distsipliinides tuntakse erinevate kanalite kasutamist teise riigi mõjutamiseks hübriidsõjana (Hoffman, 2019; Wither, 2019). Vastaspooled kasutavad hübriidsõjas

samaaegselt sõjalisi ja mitte-sõjalisi mõjutusvahendeid (Hoffmann, 2009). Mitte-sõjalised mõjutusvahendid on poliitilised, diplomaatilised, majanduslikud ja informatsioonilised. Sõjaline mõjutusvahend tähendab konventsionaalse sõja pidamist. Venemaa Föderatsiooni kontekstis viitab mitmete kanalite üheaegne kasutamine Venemaa uue põlvkonna sõjapidamise kontseptsioonile.

Sellist hübriidset, uue põlvkonna sõjapidamist kirjeldas Venemaa Föderatsiooni Relvajõudude Kindralstaabi ülem Valeri Gerassimov 2013. aastal avaldatud artiklis, milles kirjeldas mitte-sõjaliste vahendite kasvavat olulisust ja pikaajalist efektiivsust traditsiooniliste sõjapidamise vahendite kõrval (Герасимов, 26.02.13). Uue põlvkonna sõjapidamise põhiliseks taktikaks on vastaspoole nõrkuste ekspluateerimine. Lääne julgeolekukogukonnas nimetatakse Gerassimovi kirjutatud Gerassimovi doktriiniks (Ruiz, 2017; Boulègue & Polyakova, 29.01.21). Balasevicius (2017) ja Bērziņš (2020) käsitlevad Venemaa uue põlvkonna sõjapidamist strateegiana, mis näeb traditsiooniliste ehk sõjaliste instrumentite kõrval ette vastase eelnevat sisemist nõrgestamist. Nagu osutas ka Gerassimov (Герасимов, 26.02.13), on sellise sõjapidamise aluseks idee, et vaenlase ühiskond alistub enne, kui talle sõda on välja kuulutatud (Balasevicius, 2017, p. 24). Ühiskonna alistumine saavutatakse eelneva töötlemisega, kus informatsioonilise surve kaudu saadetakse sihtriigi ühiskonnale sõnumeid, mis muudaksid nad valitsuse suhtes rahuolematuks (Balasevicius, 2017, p. 25). Seeläbi toimub sihtriigi ühiskonna eri gruppide polariseerumine.

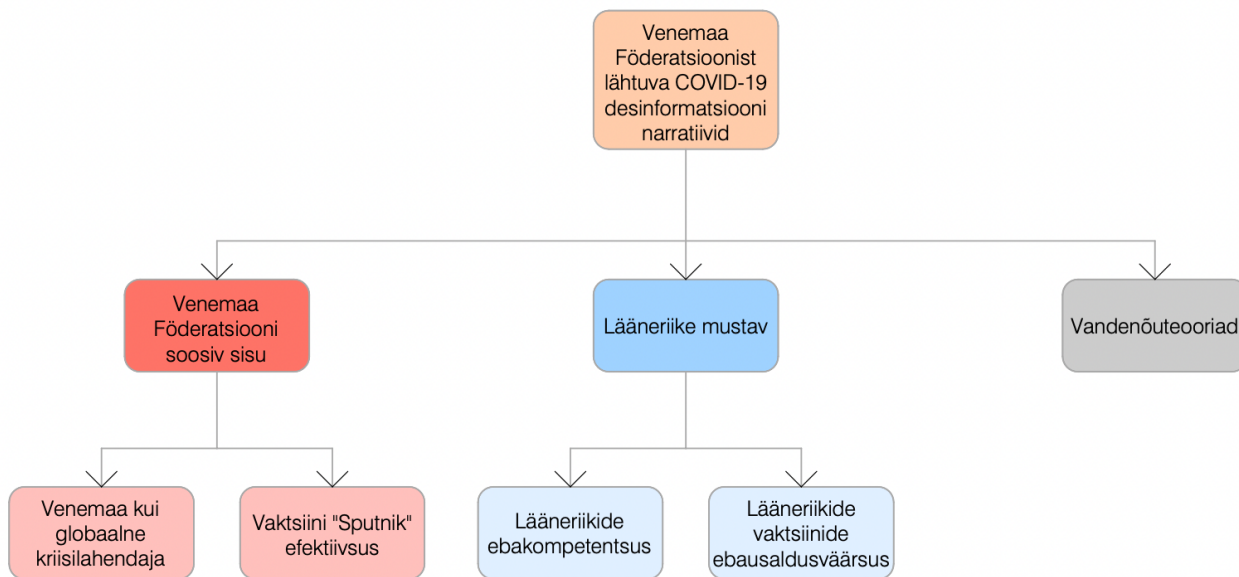
Kuigi Gerassimovi doktriin ei ole Venemaa Föderatsiooni ametlik strateegiline dokument, peegeldub informatsiooni kasutamine sõjalise vahendina mitmetes strateegilistes dokumentides. Hellman ja Wagsson (2017, p. 3) leiavad, et informatsiooni kasutamine mõjutusvahendina ongi keskne Venemaa julgeolekupoliitika osa. Näiteks kirjeldab 2016. aasta infojulgeoleku doktriin aina suuremat vajadust arendada informatsioonilisi võimekusi poliitika-, julgeoleku- ja majandussfääris (Президент России, 2016). 2021. aasta juulis uuendatud Venemaa riiklik julgeolekustrateegia kirjeldab välist ohtu Venemaale valeinfo näol ning pidevat informatsioonilist vastasseisu väliste jõududega, mille tõttu on informatsiooniliste jõudude arendamine esmatähtis (Президент Российской Федерации, 2021). Venemaa Föderatsiooni sõjaline doktriin sätestab sõjaliste meetodite kasutamise siis, kui poliitilised, diplomaatilised ja informatsioonilised vahendid on end ammendanud (President of the Russian Federation, 2014). Seega kuulub ka desinformatsiooni kasutamine informatsiooniliste mõjutusvahendite arsenalis, mille eesmärgiks on muuta sihtriigi ühiskond niivõrd ebaühtseks, et riigil puudub sõjalise agressiooni korral võitlustahe.

Venemaa informatsioonilist mõjutustegevust ja desinformatsiooni selle osana käsitledes on oluline mõista strateegiliste narratiivide eesmärki Venemaa välispoliitikas. Strateegiline narratiiv on läbimõeldud jutustav lugu, mis annab auditooriumile aimu, milline on loo edastaja (Miskimmon, O'Loughlin & Roselle, 2013). Strateegilised narratiivid võivad kujundada seda, kuidas nähakse riikide positsiooni rahvusvahelisel areenil (Miskimmon, et al., 2013, p. 67) ning riigid kasutavad strateegilisi narratiive oma positsiooni kindlustamiseks sisepoliitilisel ja rahvusvahelisel tasandil (Miskimmon et al., p. 61). Teisisõnu, riikidel on strateegiliste narratiivide abil võimalik mõjutada sihtauditooriumi taju, luua soovitud kuvand ning saavutada sellega positsioon sobivate poliitiliste otsuste tegemiseks.

Venemaa Föderatsiooni strateegilised narratiivid on suunatud Euroopa riikidele ning need on osa laiemast Lääneriikide-vastasest infosõjast, mille hulka kuulub kahjulike narratiivide levitamine desinformatsiooni abil (Hellman & Wagnsson, 2017, p. 3). Järgnevalt vaatlebki autor narratiive, mida COVID-19 kriisis desinformatsiooni toel levitati. Samuti vaadeldakse potentsiaalselt vastuvõtlikke sihtgrupe, mis võisid nendele narratiividele vastuvõtlikud olla.

Kui analüüsida desinformatsiooni narratiive lähemalt, siis Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni sisu jaguneb laiemas mõttes kaheks. Esimene on Venemaad soosiv (*pro-Russian*) (Erlich & Garner, 2021). Teine on Lääneriike mustav (*anti-Western*) (Erlich & Garner, 2021; Lucas, Morris & Rebegea, 2021, p. 5). Nendel kahel laiemal narratiivil põhinevad ka COVID-19 kriisis levitatav desinformatsiooni narratiivid (Lucas, Morris & Rebegea, 2021, p. 5). COVID-19 kriisis võib märgata täpsemalt viit üldist narratiivi, mis on kokkuvõtlikult visualiseeritud Joonisel 1.

Joonis 1. Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni narratiivid (autori koostatud)

Järgnevalt kirjeldatakse Joonisel 1 esitatud COVID-19 desinformatsiooni narratiive. Esimene narratiiv on Venemaad soosiv, mille alam-narratiiv on Venemaa kujutamine globaalse kriisilahendajana. Kõige selgemalt peegeldas seda Itaalia toetamine meditsiinivarude ning arstidega 2020. aasta kevadel (Thange, et al., 2020; Balducci, 2021, p. 11). Balducci (2021) hinnangul on sellise kuvandi loomine vajalik näitamaks kriitilisel ajal Venemaa heasoovlikkust ja globaalset võimekust, teisalt Euroopa Liidu ja liikmesriikide saamatust üksteist toetada. Tegelikuses selgus, et Itaaliale pakutud meditsiiniabi osutus kasutuks (Foster, 2021, p. 136) ning meditsiiniabi pakkumise eesmärgiks oli oma maine parandamine rahvusvahelisel areenil, mitte vajaliku abi pakkumine Itaaliale.

Teine Venemaad soosiva narratiivi alam-narratiiv on vaktsiini Sputnik efektiivsust võimendav. Gray ja Edwards (10.12.20) toovad välja, et Sputniku vaktsiini temal desinformeerimine algas 2020. Aasta augustis, kui Venemaa Terviseministerium teatas, et Sputnik vaktsiin on maailma esimene ja efektiivsem koroonaviirusevastane vaktsiin, kuigi selle uuringuid ei olnud veel lõppenud. Sputniku reklaamimisele andis tõuget juurde 2020. aasta sügisel avaldatud artikkel Sputniku võimalikust efektiivsusest prestiižses meditsiiniteadusajakirjas The Lancet. Hoolimata sellest, et The Lancet kirjutas Sputnik vaktsiini „teatavast immuunsuse“ tekitamisest enne uuringute lõppemist, kasutas Venemaa Lancetis avaldatut ära Sputniku usaldusväärse töstmiseks (Stoicescu, 01.04.21). Sputnik vaktsiini efektiivsuse võimendamise eesmärk on Venemaa enda toodetud vaktsiini usaldusväärse

tõstmine ja sellega laiemalt Venemaa Föderatsiooni maine tõstmine (Johnson & Marcellino, 2021; Pamment, 2020a).

Lääneriike mustava narratiivi esimese alam-narratiivina ilmneb Lääneriikide ebakompetentsuse kujutamine. Näiteks levitati sisu Euroopa Liidu saamatusest kriisiga toimetulekul, aga ka üldist demokraatlike riikide jõuetust kriisihaldamisel, sest neil pole piisavalt kontrolli oma ühiskondade üle (Lucas, Morris & Rebegea, 2021, p. 5; Weitz, 13.11.20). Foster (2021, p. 134) toob välja, et ühe sisuna levitati COVID-19 pandeemia ajal, et Euroopa Liit on kriisis osad liikmesriigid hüljanud ega paku neile vajalikku abi. Sellise desinformatsiooni eesmärgiks on jätta Lääneriikide institutsioonidest mulje, nagu ei saaks need kriisihaldamisega hakkama (Johnson & Marcellino, 2021) ning vähendada ühiskonna usaldust selle institutsioonide vastu ja seeläbi lõhestada Euroopa Liidu liikmesriikide ühtekuuluvust.

Teise Lääneriike mustava alam-narratiivina võib tuvastada Lääneriikides väljatöötatud vaktsiinide ebausaldusväarsuse kujutamine. Näiteks ilmsid moonutatud raportite levitamine, mis seostasid vaksiini surmadega või pakuti rahalist tasu Pfizer vaksiini halvustamise eest (Dalton, 25.05.21). Schafer *et al.* (06.03.21) leidsid, et Lääneriikides arendatud vaktsiinidest on negatiivsemat kajastust saanud nii Pfizer, sest pakkus esimesena Sputnikule nii-öelda konkurentsi kui ka AstraZeneca, mille kõrvalmõjusid võimendatult kajastati. Taolise desinformatsiooni eesmärgiks on vähendada usaldust Lääneriikides väljatöötatud vaktsiinide vastu ja tõsta Sputnik vaksiini mainet ning soovi end sellega vaktsineerida.

Viienda narratiivina levitatakse COVID-19 vandenõuteooriaid. Näiteks on ühe vandenõuteooriana levinud, et COVID-19 on bioloogiline relv, mis arendati laboris ning mille abil saavad valitsused inimesi kontrollida (Johnson & Marcellino, 2021). Samuti, et Maailma Tervishoiu organisatsioon kasutab COVID-19 pandeemiat maailma hirmutamiseks, millest suur korporatsioonid meditsiinitoodete müümise kasu lõikavad (Thange, et al., 2020). Näiteks levitas sellist sisu Venemaa mõttekoda Strateegilise Kultuuri Fond (*ibid.*). Muuhulgas täheldavad Kragh, Andermo ja Makashova (2020), et Lääneriikide-vastased konspiratsiooniteooriad on Venemaa poliitilisele diskursusele aina omasemad. Selline desinformatsioon võib potentsiaalselt vähendada usaldust COVID-19 seotud objektiivsete infoallikate vastu.

Väljatoodud narratiivid, mida COVID-19 kriisis desinformatsiooniga on edasi kantud, ei ole eraldiseisvad, vaid üks narratiiv võib võimendada teist narratiivi. Näiteks tugevdab Lääneriike

mustav narratiiv Venemaa mainet kriisilahendajana, sest jätab mulje Lääneriikide ebakompetentsusest kriisi lahendamisel ja võib sellega tõsta Venemaa positiivset kuvandit. Lääneriikides väljatöötanud vaktsiinide mustamine võib tõsta usaldust Sputnik vaktsiini vastu. Vandenõuteooriad võivad kahjustada Lääneriikide ja institutsioonide mainet ning vähendada viirust tõkestavate meetmete järgimist ja vaksineerimise taset liikmesriikides.

Nagu selgus ülal desinformatsiooni olemust käsitledes, täidab desinformatsioon potentsiaalselt oma eesmärgi siis, kui see paisatakse sihtgruppidele. Selleks, et väljatoodud COVID-19 desinformatsiooni narratiivid täidaksid Venemaa Föderatsiooni laiemaid informatsioonilise mõjutustegevuse eesmärgi, suunatakse see vastuvõtlikele ühiskonnagruppidele. Spaulding, Nair ja Nelson (2018) leidsid, et Venemaa desinformatsiooni loogika on sihtgruppide sees luua grupi-identiteet. Grupi sees rõhutakse probleemidele ja hirmudele, samal ajal vähendades sellega ühist, jagatud identiteeti kogu ühiskonnaga (*ibid.*). Selleks, et ühiskonna kerksus oleks võimalikult madal ning sihtriigi poliitilised otsused oleksid Venemaale võimalikult soodsad, kasutatakse ära olemasolevaid nõrki kohti. Mitmed autorid (Hamilton, 2019; Cohen & Radin, 2019, p. 13; Ellehuus, 2020, p. 10; Sarts, 2021) toovad välja, et Venemaa kasutab mõjutustegevuses ära ühiskonnas eksisteerivaid lõhesid.

Venemaa mõjutustegevus on intensiivseim sündmuste ajal, millel on suur ühiskondlik mõju (Ellehuus, 2020, p. 10). Ellehuus (2020, p. 16) leiab, et kriitilised sündmused, kus faktid jäävad emotsioonide kõrval varju, muudab ühiskonna desinformatsioonile vastuvõtlikumaks. Näiteks võimendati Brexiti eel Euroopa Liidu vastast desinformatsiooni (*ibid.*). Ellehuus (*ibid.*) toob välja, et viimaks polnud Brexiti debatis oluline, mis oleks ÜK-le parim, vaid desinformatsioon keskendus põhiliselt identiteedile, mis süvendas vastandumist teise grupiga, kellega eelistused ei ühtinud. Sarnast vastandumise süvendamist nähti ka 2014. aasta Šotimaa iseseisvusreferendumi ajal (European Parliament, 2016, p. 10).

Ka COVID-19 kriisis on märgatud, et desinformatsioon on suunatud ühiskonnagruppidele, kes potentsiaalselt selle vastu võtavad. Näiteks tuvastasid Loucaides ja Perrone (31.03.21) desinformatsiooni levimise paremäärmslike vaadete Telegrami gruppides, kus jagati koroonaviirusega seotud konspiratsiooniteooriaid sisaldavaid artikleid, mis pärinesid Venemaaga seotud Saksamaa pseudoteaduslikest väljaannetest ning Venemaa meediakanalitest nagu Sputnik, Russia Today ning Pravda (*ibid.*). 2020. aasta märtsis Prantsusmaal tehtud uuringust selgus, et 26% vastanutest, kes toetasid paremäärmslikku erakonna *Rassemblement National*'i vaateid, uskusid, et koroonaviirus on laboris loodud (Fourquet & Reichstadt, 2020).

Seost paremäärmslike gruppide uskumuste ja Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni vahel on varasemaltki täheldatud. Näiteks tuuakse 2016. aasta Euroopa Parlamendi uuringus välja, et desinformatsiooniga sihitakse marurahvuslasi ja euroskeptikuid (European Parliament, 2016, p. 10). Conley *et al.* (2016) ja Hamilton (2019, p. 337) märgivad ära ühisosa Lääneriikide alternatiivse parempoolse (*alt-right*) liikumiste ja Venemaa desinformatsiooni vahel, sest mõlema sõnumid kujutavad lääneliku kultuuri allakäiku ning sisaldavad endas näiteks immigratsioonivastaseid ja homofoobseid sõnumeid. Hamilton (2019, p. 338) aga möönab, et kuigi Venemaa desinformatsioon sarnaneb alternatiiv-parempoolsete gruppide sõnumitega, on Venemaa desinfo eesmärgiks õhutada konflikti ning sellega süvendada ühiskonna polariseerumist, mitte sarnaste vaadetega grupe toetada. Teise Venemaa desinformatsioonile vastuvõtliku grupina täheldatakse inimesi, kes on rahvuslikult või keeleliselt Venemaaga seotud. Erlich ja Garner (2021) leidsid Ukraina näitel, et Venemaa desinformatsioonile on vastuvõtlikumad inimesed, kes tarbivad venekeelset meediat ning puutuvad seega desinformatsiooniga rohkem kokku.

Väljatoodud vastuvõtlikud grupid Venemaa desinfole pole ammendavad ning võivad töö empiirilises osas täieneda. Nii, nagu ka varasemalt täheldati, on Venemaa Föderatsioonist lähtuvale desinformatsioonile vastuvõtlikumad ühiskonnagrupid, mis juba vastanduvad end peavoolupoliitikale ja lääneliku ühiskonna normidele. Nendeks gruppideks võivad olla paremäärmslikud, alternatiiv-paremäärmslikud, marurahvuslased ja euroskeptikud. Väljatoodud vaated on omavahelises seoses ja ühte nimetatud gruppi kuulumine ei välista sarnasusi teise grupi vaadetega. Näiteks võib paremäärmslike vaateid omav inimene kanda endas marurahvuslike sentimente, sest mõlema grupi iseloomulikuks elemendiks on etniline identiteet. See kinnitab eelnevalt väljatoodud mõtet, et desinformatsioonile on vastuvõtlikumad radikaalsemad liikumised, sest nad on avatumad alternatiivsele informatsioonile, mida COVID-19 kriisis desinformatsiooni näol on pakutud. Venekeelne grupp võib olla vastuvõtlik vaid seetõttu, et seal grupis tarbitakse tõenäoliselt rohkem venekeelset (sh Kremli poolt kontrollitud) meediat.

Kokkuvõttes on COVID-19 kriis olnud üks kriitiline sündmus, mida Venemaa on kasutanud ära oma strateegiliste huvide elluviimiseks. COVID-19 kriisis tahtlikult loodud ja levitatud desinformatsioon on osa laiemast Venemaa Föderatsiooni informatsioonilisest mõjutustegevusest, mida on Euroopa ühiskondade vastu ka varasemalt mõjutusvahendina kasutatud. Pandeemia ajal levinud desinformatsioon kannab Venemaa Föderatsiooni pooldavaid ja Lääneriike ning Euroopa Liitu kritiseerivaid narratiive. Võib ka märgata, et COVID-19 desinformatsioon on suunatud

potentsiaalselt vastuvõtlikele ühiskonnagruppidele. Oluline on tuua välja, et Venemaa ei toeta kriisis kindlate gruppide sõnumeid, vaid alternatiivne informatsioon desinformatsiooni näol on suunatud gruppidesse, mis seda kergemini vastu võtavad ning seda edasi levitavad. Ühiskonna polariseerimise loogika toimub ka COVID-19 kriisis, kus lõhestatakse eri ühiskonna grupe. Tugev vastasseis erinevate gruppide vahel muudab avaliku debati kriisiolukorras veelgi polariseeritumaks ning vähendab sellega usaldust institutsioonide vastu. Usalduse vähenemisel satub ohtu rahva tervis ning sellega riiklik julgeolek, mis annab aga Venemaale soodsa positsiooni edasiste huvide elluviimiseks.

1.3. Vastumeetmed desinformatsioonile

Esimese põhipeatüki viimane osa käsitleb võimalikke vastumeetmeid desinformatsioonile. Eelnevas peatükis käsitletu näitab, et ka COVID-19 kriisis on Venemaa desinformatsiooni kasutanud vahendina, et levitada Lääneriikide-vastaseid narratiive ja desinformatsioon on suunatud desinformatsioonile vastuvõtlikele ühiskonnagruppidele Euroopas. Siinses peatükis vaadeldakse võimalikke vastumeetmeid sellise desinformatsiooni tõkestamiseks.

Euroopa Liidu perspektiivist toimub vastumeetmete rakendamine kollektiivsel põhimõttel (Pamment, 2020b, p. 1), mis tähendab, et desinformatsiooni vastumeetme elluviimisse kaasatakse mitmeid erinevaid osapooli. Autor on desinformatsioonivastaste strateegiate käsitlemiseks võtnud aluseks Pamment'i (2020b) desinformeerija mõjutamise mudeli (vt Tabel 1, lk 27). Strateegiaid on neli - kasu tõkestamine (*denial of benefits*), võimete tõkestamine (*denial of capabilities*), desinformeerija karistamine (*denial by punishment*) ja kerkuse (*resilience*) suurendamine. Strateegiad ilmestavad kollektiivset lähenemist vastumeetmete rakendamises. Näiteks kui kasu tõkestamise strateegiat saab Euroopa Liit rakendada suuresti läbi heidutuse demonstreerimise ja võimekuse arendamise, siis võimete tõkestamise strateegia rakendamine eeldab head koostööd digiplatvormidega.

Kasu tõkestamise (*denial of benefits*) eesmärk on muuta desinformatsiooni levitamine desinformeerijale võimalikult kõrge riski ja kuluga ettevõtmiseks. Kui desinformatsiooni levitamisest saadud kahju kaalub üle sellest saadud kasu, peaks ka tahe desinformatsiooni levitada olema väiksem. Esmalt peab Euroopa Liit selgelt kommunikeerima, millised tegevused on demokraatlikus ühiskonnas lubatud ja millised mitte. Sellega näidatakse desinformeerijale, millistes olukordades ja kuidas Euroopa Liit vaenulikule tegevusele reageerib. Kui kokkulepitud piire on ületatud,

tõstatatakse see avalikus debatis üles. Konkreetseteks tegevusteks kasu tõkestamise strateegias on **desinformeerija ja desinformatsiooni avalikustamine**, mille eesmärk on desinformeerija asetada negatiivsesse valgusesse. (Pamment, 2020b, pp. 5-6)

Peamine kasu tõkestamise strateegia fookus läbi desinformatsiooni avalikustamise on seega desinformeerija maine kahjustamine. Mainekahju vältimiseks on desinformeerija sunnitud rakendama keerukamaid desinformatsiooni kampaaniad, millel n-ö vahelejäämise võimalus on väiksem. Kui desinformatsiooni levitamisel on suur risk selle avalikustamiseks, nõuab desinformeerimine ka suuremat pingutust edasiste desinfokampaaniate läbiviimiseks. Seeläbi tõuseb desinformeerimise kulu.

Desinformatsiooni ja desinformeerija avalikustamise eelduseks on reaalsed võimekused desinformatsiooni tuvastamiseks. Pamment (2020b, pp. 5-6) toob välja, et desinformeerija perspektiivist muutub desinfo levitamine riskantsemaks ja kulukamaks, kui on olemas **tehnilised võimekused**, mille abil on võimalik vaenulik desinformatsioon selle levitajaga kokku viia. Tehnilisi võimekusi tuleb avalikult kommunikeerida, et desinformeerijale näidata, et tema tegevust on võimalik jälgida.

Mõneti sarnase strateegiana kasu tõkestamisele pakuvad Hellman ja Wagsson (2017, pp. 6-7) välja vastandumise strateegia. Sellekohaselt lükatakse vaenulikud narratiivid ümber ja asendatakse tõeste narratiividega. Kahe strateegia ühisjoon seisneb narratiividevahelises vastasseisus kus vastaspoolte seisukohad on selgelt eristatavad.

Kuigi mõlema strateegia eesmärk on desinformeerija tegevuse ennetamine, võib pidev üksteise süüdistamine viia vastupidise tulemuseni. Hellman ja Wagsson (2017) toovad välja, et vastandumise strateegia võib pikemas plaanis demokraatlikes ühiskondades olla sobimatu, sest süvendab pidevat vastasseisu ja pingeid eri poolte vahel. Samamoodi võib kasu tõkestamise strateegia desinformeerija maine kahjustamise läbi juba olemasolevat konflikti suurendada.

Kasu tõkestamise strateegia tähendab ühelt poolt desinformeerijale kommunikatiivset demonstreerimist, et desinformatsiooni levitamine kahjustab desinformeerija mainet ning seega on selline tegevus kõrge riskiga. Teiselt poolt demonstreerib tehniliste võimekuste olemasolu, et Euroopa Liit on suuteline viima kokku desinformatsiooni selle levitajaga. Eeldusel, et desinformeerimine peab toimuma varjatult, tõuseb desinformatsiooni kampaania kulu.

Kui kasu tõkestamine keskendub pigem desinformeerija tegevuse ennetamisele, keskendub **võimete tõkestamise** (*denial of capabilities*) strateegia desinformatsiooni levimiseks soodsa keskkonna pärssimisega. Selle strateegia eesmärk on võtta desinformeerijalt ära vahend, mille abil ta desinformatsiooni levitada saab. Kuna digiplatvormid pakuvad soodsat keskkonda desinformatsiooni levitamiseks, tuleb võimete tõkestamise strateegiasse kaasata digiplatvormid. Desinformatsiooni jaoks on soodsa keskkonna pärssimise eelduseks **kokkulepitud standardid**, mille alusel digiplatvormid desinformatsiooniga tegelevad. Nende kokkulepitud standardite alusel toimub **desinformatsiooni eemaldamine ja desinformatsiooni demonetiseerimine**. (Pamment, 2020b, pp. 6-7)

Desinformatsiooni eemaldamine tähendab desinformatiivse sisu ja desinformatsiooni levitavate gruppide eemaldamist digiplatvormidel. See tegevus aitab vähendada desinformatsiooni levimist ja seeläbi desinformatsiooni polariseeruva mõju avaldumist ühiskonnas. Desinfo eemaldamisele sarnase tegevuse pakuvad ka Hellman ja Wagsson (2017, pp. 9-10) ühe võimaliku strateegiana välja blokeerimise, kus strateegia rõhuasetus on informatsiooni piiramisel ja kontrollmeetmete kehtestamisel selleks, et vaenulikud narratiivid ei jõuaks ühiskonda ega hakkas seal levima. Küll aga toovad autorid (*ibid.*) välja, et blokeerimise strateegia negatiivseks küljeks on see, et see sarnaneb autoritaarsete riikide lähenemisele, kus informatsiooni piiratakse. See on aga vastuoluline avatud ja demokraatlike ühiskondade põhimõtetele. Desinformatsiooni eemaldamine võib seega kahjuliku sisu levimist takistada, kuid sattuda vastuollu demokraatliku ühiskonna põhimõtetega.

Sarnaselt Hellmann'i ja Wagsson'i (2017, pp. 9-10) eelnevale mõttele toob Vériter (2021) välja, et kui digiplatvormidele kehtestatakse sisu eemaldamise reegleid, võib see viia platvormide ülereguleerimiseni, mille tulemusena võidakse kahjustada sõnavabadust. Seetõttu peaks hoolikalt olema põhjendatud, miks konkreetne sisu on kahjulik. Lisaks platvormide ülereguleerimise ohule toob Vériter (2021) teise põhjuse, miks võib desinformatsiooni eemaldamisel negatiivsed tagajärjed olla. Näiteks võib see viia alternatiivsete platvormide tekkeni, millel leviva sisu monitoorimine on veelgi keerukam kui mitte võimatu (*ibid.*).

Desinformatsiooni eemaldamise lahendusvõimalusena pakuvad välja mitmed autorid, et digiplatvormid peaksid kujundama ümber keskkonna, mis desinformatsioonil levida võimaldab (Vériter *et al.*, 2021, p. 9; Neylan, Patel & Erickson, 2021). See tähendab, et desinfo levimise takistamiseks võiksid platvormid **kujundada ümber oma algoritmid** (Bode & Vraga, 2017; Garret,

2017). Desinformatsiooni levimise tõkestamise eesmärgil peaksid algoritmid olema kujundatud selliselt, et need suunaksid kasutajani erinevat informatsiooni (Lewandowsky, Ecker & Cook, 2017) ega hoiaks kasutajat infomulli sees, kus ta puutub kokku enamasti informatsiooniga, mis sarnaneb tema varasemalt tarbitud informatsioonile.

Polariseerumise ennetamise aspektist võib seega digiplatvormide algoritmide ümberkujundamine alternatiivina desinformatsiooni eemaldamisele olla efektiivne. Nii jõuab desinformatsiooniga kokkupuutuva kasutaja infovälja suurema tõenäosusega ka tõene informatsioon. Samuti ei satu algoritmide ümberkujundamine konflikti sõnavabaduse põhimõttega ja pole vastuolus demokraatliku ühiskonna põhimõtetega, mida desinformatsiooni eemaldamine läbi info blokeerimise teha võib. Teisalt on kahjuliku desinformatsiooni eemaldamine tihti hädavajalik, sest takistab kriitilistel aegadel vaenulike narratiivide levimist ühiskonnas.

Teiseks tegevuseks kahjulike sõnumite eemaldamise kõrval on desinformatsiooni demonetiseerimine (Pamment, 2020b, pp. 6-7). Desinformatsiooni demonetiseerimine tähendab, et desinformeerijal võetakse ära võimalus desinformatsioonist rahalist kasu teenida (*ibid.*). Bakir ja McStay (2017) ning Lewandowsky, Ecker ja Cook (2017) pakuvad desinformatsiooni demonetiseerimise tegevusena välja digiplatvormidel reklaamide läbipaistvuse tagamise, mis tähendab, et digiplatvormid peavad olema teadlikud, millist sisu reklaamitakse, mis eesmärkidel ja kellele nad reklaamipinda müüvad.

Eelnevad käsitletud vastumeetmed – desinformatsiooni eemaldamine, algoritmide ümberkujundamine ja desinfo demonetiseerimine – eeldavad nimetatud tegevuste elluviimisel seda, et digiplatvormid viiksid neid tegevusi ellu omal algatusel. Seetõttu võib desinformatsioonivastaste tegevuste rakendamine tuua platvormidele küllaltki suurt lisakoormust. Garret (2017, p. 372) ning Bode ja Vraga (2017) leiavad, et lisakoormust saaks vähendada kasutajate kaasamise näol. Näiteks võiksid kasutajad desinformatsiooni markeerida, mis aitab desinformatsiooni platvormidel hõlpsamini tuvastada. Kasutajate kaasamine aitab ennetada ka olukorda, kus digiplatvormid modereeriksid sisu lähtudes oma ärilisest huvist (De Gregorio, 2020), mitte sotsiaalsest vastutusest desinformatsiooni levimise piiramisel, mis aga võiks olla digiplatvormide peamine motivaator.

Põhiline roll võimete tõkestamise strateegia rakendamisel on seega digiplatvormidel. Digiplatvormide kaasamine eeldab kokkulepituid standardeid, mille alusel muudetakse digitaalne keskkond desinformeerijale desinfo levitamiseks võimalikult ebasoodsaks. Nagu ülal ilmnes, on võimete tõkestamise strateegiat kasutades võimalik rakendada desinformatsiooni eemaldamist,

algoritmide ümberkujundamist, desinformatsiooni demonetiseerimist ning desinformatsiooni markeerimist. Kõige kiirem meede võib olla desinformatsiooni eemaldamine, sest selle abil saab koheselt vaenuliku sisu edasilevimist takistada.

Kui ühelt poolt on oluline näidata desinformeerijale, et desinformatsiooni levitamise kasu ei kaalu üle kaasnevad riskid, ning pärssida keskkonda desinformatsiooni levitamiseks, siis kõige otsesem strateegia desinformeerija mõjutamiseks on **desinformeerija karistamine** (*denial by punishment*). Karistusmeetmeteks desinformatsiooni levitavate isikute või organisatsioonide suhtes on näiteks **riigist väljasaatmine, sisenemiskeelu ning rahvusvaheliste sanktsioonide kehtestamine**, aga ka **desinformeerija kohtusse andmine**. (Pamment, 2020b, pp. 7-8)

Võrreldes kasu ja võimete tõkestamise strateegiatega, võib karistamine olla kõige mõjusam, sest mõjutab kõige otsesemalt desinformeerija vabadusi. Näiteks saab nende abil äritegevust takistada või varasid külmutada. Samas tuleb karistamise strateegiat rakendades arvestada mitmesuguste takistustega. Karistamise strateegia eeldab, et desinformeerija on tuvastatav. Desinformeerijat võib olla keeruline tuvastada, sest digitaalne keskkond võimaldab desinfo päritolu kergesti peita (Ellehuus, 2020, p. 22; Vèriter, 2021). Desinformatsiooni levitamisele omaselt paisatakse see tihti erinevatesse keskkondadesse ja erinevatele gruppidele, kes seda sisu omakorda edasi levitavad. See muudab desinformatsiooni looja tabamise keerukaks kui mitte võimatuks.

Teiseks takistuseks on välise ja siseriikliku desinformeerija eristamine. Näiteks toob Vèriter (2021) välja, et desinformatsiooni päritolu analüüsid on raske teha vahet, kas desinformatsioon pärineb kolmandast riigist, näiteks Venemaa Föderatsioonist, või loovad ja levitavad seda riigisiseseid grupe, kelle sõnumid ühtivad Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni narratiividega. Võttes arvesse siinses töös analüüsitud desinformatsioonile vastuvõtlikke sihtgrupe, võib desinformeerija tuvastamine rahvusvaheliste sanktsioonide rakendamisel olla suurim väljakutse.

Desinformeerija karistamine on kõige rangem meede, mis aga võib sattuda vastuollu liberaal-demokraatliku ühiskonna ühe aluspõhimõtte, sõnavabadusega. Seega peavad karistusmehhanismid olema hästi läbimõeldud ja nende mõju peab olema tuntav. Küll aga ei garanteeri desinformeerija karistamine automaatselt, et polariseeriva desinformatsiooni levimist on võimalik täielikult takistada, sest seda võidakse levitada varjatult mitmete kanalite kaudu. Efektivsema, kuid pikaajalise vastumeetmena on vaja tugevdada ühiskonna vastupanuvõimet desinformatsioonile, mis eeldab inimestelt vastutust oma sõnade ja tegude tagajärgete eest.

Neljas strateegia on **kerksus** (*resilience*). Autor vaatleb kerksust kahest aspektist – esiteks, **ühiskonna kerksus** ja teiseks, **institutsionaalne kerksus**.

Hea ühiskonna kerksus eeldab, et ühiskond on potentsiaalseks desinformatsiooni rünnakuks valmis ja vaenulikel sõnumitel on seega ühiskonda keeruline lõhestada. Üheks tegevuseks kerksuse tõstmisel on läbimõeldud kommunikatsioon institutsioonide ja ühiskonna vahel. Riigid peaksid ühtekuuluvustunde suurendamiseks looma strateegilised narratiivid. Nendes narratiivides kantakse edasi ühiseid väärtuseid ja kujundatakse **ühtne infoväli**. Konkreetse tegevusena tuleks arendada ühiskonna **mediaoskusi**. (Pamment, 2020b, pp. 2-3)

Ühtse infovälja tagamise eesmärgist lähtudes on just eriti kriitilistel aegadel oluline prioritseerida usaldusväärset informatsiooni nähtavust. Kui riik saab teha **teavitustööd** esmalt ametlike kanalite kaudu, siis tuleks sellesse tegevusse kaasata ka digiplatvormid. Näiteks osutavad Neylan, Patel ja Erickson (2021) ning Radu (2020, pp. 2-3), et sotsiaalmeediaplatformid peaksid oma keskkondades võimendama terviseinfot, mis pärineb autoriseeritud allikatest ja eristama ametlikud allikad mitteametlikest. Kuna COVID-19 kriisis levinud desinformatsioon sisaldas nii ebaadekvaatset infot koroonaviiruse kui ka vaktsiinide kohta, on adekvaatse terviseinfo nähtavuse võimendamine esmaoluline.

Seda, mida Pamment (2020b) kirjeldab kerksusena, kirjeldavad Hellman ja Wagsson (2017, pp. 10-11) ignoreerimisena. Selle mudeli järgi ollakse seisukohal, et demokraatlik süsteem on piisavalt tugev, et mitte alluda kahjulikule informatsioonile. Seetõttu puuduvad riigil oma narratiiv ja kaitsemeetmed, mis vaenuliku desinformatsiooniga tegeleks. See strateegia panustab pigem inimeste kaasamise, üldise infopädevuse, mediaoskuste tugevdamisse ja kvaliteetse meediaruumi tagamise (Hellman & Wagsson, 2017, pp. 10-11).

Kuigi Pamment (2020b) ning Hellman ja Wagsson (2017) kirjeldavad üksteisesarnaselt ühiskonna vastupanuvõime tõstmist, on Pamment'i (2020b) strateegias riigi roll suurem, sest eeldab strateegiliste narratiivide olemasolu ja nende pidevat kommunikeerimist, samal ajal kui Hellmann ja Wagsson (2017) osutatu järgi panustavad inimesed ise enese vastutusse ja õppimisvõimesse. Nagu ka autorid (*ibid.*) toovad välja, võib ignoreerimine olla suhteliselt nõrk strateegia, sest jääb lootma pelgalt ühiskonna vastupanuvõime peale. Seetõttu võib strateegia sobida riikidele, kus levib vähem

desinformatsiooni ja ühiskonna polariseerumine on madal ning riik ei pea aktiivselt vastumeetmeid välja töötama.

Kui eelnevalt kirjeldatu puudutas ühiskonna kerksuse tõstmist, siis teine pool kerksusest Pamment'i (2020b, pp. 2-3) raamistiku järgi on institutsionaalne kerksus. Selleks, et institutsioonid oleks võimelised desinformatsiooniga tegelema, on vaja head situatsiooniteadlikkust. Ühiskonna kerksuse tagamiseks on vaja head arusaamist, millised grupid ühiskonnas võivad vaenulikule desinformatsioonile olla potentsiaalselt vastuvõtlikumad või seda tahtlikult edasi levitada.

Tabelis 1 on kokkuvõtlikult esitatud võimalikud strateegiad ja vastumeetmed desinformatsioonile, mida töö autor siinses alapeatükis käsitles. Esimese strateegiana käsitleti kasu tõkestamist, mille eesmärk on muuta desinformatsiooni levitamine võimalikult kõrge riski ja kuluga ettevõtmiseks. Konkreetsete vastumeetmetena tuvastati desinformeerija ja desinformatsiooni avalikustamine ja tehniliste võimekuste olemasolu desinfo tuvastamiseks. Teise strateegiana vaadeldi võimete tõkestamist. Võimete tõkestamise strateegia keskendub desinformatsiooni blokeerimisele ja selles strateegias on peamine roll digiplatvormidel, mis saavad desinformatsiooni levimist tõkestada läbi desinfo eemaldamise, demonetiseerimise ja algoritmide ümberkujundamise. Lisaks saavad digiplatvormid vastumeetmetesse kaasata ka kasutajaid, kes saavad desinformatsiooni markeerida, eristades sellega desinfo muust sisust. Tegevuste eelduseks on kokkulepitud standardid, mille alusel nimetud vastumeetmeid rakendatakse. Kolmanda strateegiana vaadeldi desinformeerija karistamist, mis hõlmab endas desinformeerija riigist väljasaatmist, sisenemiskeelu, rahvusvaheliste sanktsioonide rakendamist või kohtusse andmist. Neljanda strateegiana vaadeldi kerksust. Autor vaatles kerksust kahest küljest. Esiteks ühiskonna kerksust, mis hõlmab inimeste kaasamist ja meediapädevuste arendamine ning teiseks institutsionaalset kerksust, mis hõlmab desinformatsiooniga tegelevate asutuste situatsiooniteadlikkust.

Tabel 1. Strateegiad ja vastumeetmed desinformatsioonile (Pamment, 2020b, autori täiendatud ja kohandatud)

Strateegiad ja vastumeetmed desinformatsioonile					
Strateegiad	Kasu tõkestamine (<i>denial of benefits</i>)	Võimete tõkestamine (<i>denial of capabilities</i>)	Desinformeerija karistamine (<i>denial by punishment</i>)	Kerksus (<i>resilience</i>)	
				Ühiskonna kerksus	Institutsionaalne kerksus
Vastumeetmed	Desinformeerija avalikustamine	Kokkulepitud standardid	Väljasaatmine	Ühtne infoväli	Situatsiooniteadlikkus
	Desinfo avalikustamine	Desinfo eemaldamine	Sisenemiskeelu rakendamine	Teavitustöö	
	Tehnilised võimekused desinfo tuvastamiseks	Desinfo demonetiseerimine	Rahvusvaheliste sanktsioonide rakendamine	Meediaoskuste arendamine	
		Algoritmide ümberkujundamine	Kohtusse andmine		

Lisaks Tabelis 1 väljatoodule toob Pamment (2020b, p. 4) ühe võimaliku strateegiana välja initsiatiivid. Initsiatiivid hõlmavad endas motiveerivate meetmete kasutamist vastase mõjualas (*ibid.*), näiteks strateegiliste narratiivide levitamine EL naabruses ja sealsete ühiskonnagruppide kaasamine. Kuna Pamment'i (2020b, p. 4) väljapakutud initsiatiivide strateegia on autori hinnangul suuresti sama eesmärgiga, mis ühiskonna kerksuse tõstmine, sest hõlmab endas strateegiliste ja ühteliitvate narratiivide levitamist, vaadeldi neid tegevusi läbi ühiskonna kerksuse strateegia.

Nagu nähtub käsitletud desinformatsioonivastastest strateegiatest, eeldab strateegiate rakendamine erinevate osapoolte kaasamist. Desinformatsiooni probleemile tuleb läheneda terviklikult (Lucas, Morris & Rebegea, 2021; Saurwein & Spencer-Smith, 2020; Bastick, 2020). See tähendab, et desinformatsioonivastased tegevused eeldavad kogu ühiskonna (*whole-of-society*) kaasamist (Lucas, Morris & Rebegea, 2021, p. 14), mis hõlmab desinformatsioonivastastesse tegevustesse poliitilised institutsioonid, kodanikuühiskonna ja sotsiaalmeediaplatformid.

Saurwein ja Spencer-Smith (2020, p. 15) täheldavad, et Euroopa Liidu lähenemist desinformatsioonile saab kirjeldada läbi vastutusvõrgustiku (*accountability network*). Vastutusvõrgustiku moodustavad desinformatsiooni tõkestamisse kaasatud osapooled oma kindlate ülesannetega. Kõige aluseks on poliitiline vastutus, mille järgi luuakse regulatsioonid, kuidas

desinformatsiooniga tegeletakse ning mida kannab riik. Digiplatvormid kannavad regulatsioonidest tulenevalt esiteks juriidilist vastutust, mille järgi peavad nad täitma regulatsioonides tulenevaid kohustusi ja teiseks kujunduslikku vastutust disainida algoritmid nii, et takistada desinformatsiooni levimist. Digiplatvormidele kehtib ka sotsiaalne vastutus ühiskonna ees desinformatsiooni probleemiga tegelemisel ja kasutajad vastutavad selle eest, kuidas nad platvormidel käituvad.

2. EMPIIRILINE UURING

2.1. Uuringu meetod, protsess ja valim

Käesolev magistritöö on kvalitatiivne empiiriline uuring. Kvalitatiivne meetod aitab uurijal uuritavat probleemi süvitsi mõista ja seda selgitada ning vaadelda üksikut probleemi laiemas kontekstis (Creswell, 2007). Töö eesmärgi täitmiseks ning andmete kogumiseks kasutatakse kvalitatiivse uuringu raames **uurimisstrateegiana** juhtumianalüüsi (*case study*), mis võimaldab ühte juhtumit selgelt piiritleda (Creswell, 2007, p. 73) ning juhtumi põhjal uurimistöö hilisemas faasis teha üldisemaid järeldusi (Creswell, 2007; Flick, 2009, p. 134; Yin, 2014, p. 51).

Yin'i (2014) järgi annab teoreetilistel lähtekohtadel põhinev juhtumiuuring uurijale raamistiku ja suunab asjakohaseid andmeid leidma. Lewy (2008, pp. 4-5) järgi seab uurimusele kontseptuaalse raamistiku ja selge struktuuri, aitab üksikut juhtumit paremini seletada teooriast lähtuv juhtumianalüüs (inglise k *theory-guided case study*) (Lewy, 2008, pp. 4-5). Lewy (*ibid.*) leiab, et juhtumite tõlgendamine lähtudes teooriast aitab selgemalt analüütilisi eeldusi väljendada ning neid empiiriliselt kinnitada või vastupidi, tagasi lükata. Samuti sobib juhtumianalüüs uurimisstrateegiaks, kui uurija soovib teada, kuidas ja miks midagi juhtub (Yin, 2014, p. 14). Siinse töö juhtumiks on desinformatsiooni vastumeetmed ja Euroopa Liidu rakendatud vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale polariseerivale desinformatsioonile COVID-19 kriisis.

Magistritöö uuringus kasutatakse kahte andmekogumismeetodit - dokumendianalüüsi ja intervjuud. Kahe meetodi rakendamine võimaldab autoril endal informatsiooni koguda, seega ei toetu uurija varasematele küsimustikele (Creswell, 2009). Yin (2014, p. 103) osutab, et mitmete erinevate andmekogumite kasutamine annab käsitletava juhtumi erinevatele aspektidele kaalu juurde ja pakub erinevaid vaatenurki. Töö autor võtab arvesse, et igal andmekogumise meetodil on teatavad piirangud. Näiteks toob Creswell (2009) välja, et dokumendianalüüsi läbi viies peab arvestama, et andmete sensitiivsuse tõttu ei pruugi kogu info dokumendis kirjeldatud olla. See tähendab, et uurijal puudub võimalus käsitleda uuritavat teemat terviklikuna. Desinformatsioonitemaatika julgeolekulist mõõdet arvestades ei pruugi kõik Euroopa Liidu vastutegevusi kirjeldavad dokumendid olla avalikult kättesaadavad.

Dokumendianalüüsi raames viidi läbi kaks analüüsi - EUvsDisinfo andmebaasi desinformatsiooni kaasuste analüüs ja Euroopa Liidu vastumeetmete analüüs COVID-19 desinformatsioonile.

Esimeses dokumendianalüüsis koondati kokku Venemaa Föderatsioonist lähtuvad desinformatsiooni kaasused. Kaasuste leidmiseks kasutati EUvsDisinfo andmebaasi, kus juhtumite sorteerimiseks rakendati teemafiltrit „*coronavirus*”, regioonina „*EU*” ning vastavalt riigi nimele kõik EL liikmesriigid, näiteks „*Estonia*” või „*France*”. Regiooni filtreerimisel näitas andmebaas kõiki desinfo juhtumeid, kus Euroopa Liidust ja/või liikmesriigist kirjutatakse. Alates esimesest desinfo juhtumist 16.03.20 kuni analüüsi läbiviimiseni 01.03.22 esitas andmebaas nimetatud filtrite rakendamisel 409 desinformatsiooni juhtumit. Desinformatsiooni juhtumite analüüsimiseks ja süstematiseerimiseks viidi läbi kvalitatiivne sisuanalüüs (Creswell, 2009) mille raames kaasused kodeeriti lähtudes teoreetilises osas tuvastatud narratiividest (vt Joonis 1, lk 16). Juhtumite analüüsimisel tuvastatud koodid on esitatud Tabelis 2 (Kategooria 1). Narratiivide kategoriseerimiseks kasutati programmi NVivo for Mac.

Tabel 2. Kvalitatiivse analüüsi kategooriad ja koodid (autori koostatud)

Uurimisküsimus	Dokumendianalüüsi kategooriad ja koodid	Intervjuude kategooriad ja koodid
Milline on Venemaa Föderatsioonist lähtuv ühiskonda polariseeriv desinformatsioon COVID-19 kriisis?	Kategooria 1 Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni levitatud narratiivid Kood 1 Venemaad soosiv desinformatsioon Alakood 1 Venemaa kui globaalne kriisilahendaja Alakood 2 Vaktsiini Sputnik efektiivsus Kood 2 Läänelikkust ja Lääneriike mustav desinformatsioon Alakood 1 Lääneriikide moraalitus Alakood 2 Lääneriigid kui Venemaa süüdistajad Alakood 3 Idapartnerluse ebavajalikkus Alakood 4 Sanktsioonide kahjulikkus EL-le Alakood 5 Lääneriikide ühtsuse lagunemine Alakood 6 EL institutsioonide ja liikmesriikide ebakompetentsus Kood 3 Väärade terviseinfot levitav desinformatsioon Alakood 1 Koroonaviiruse ohutus ja ravi	Kategooria 3 Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni iseloomulikud jooned ja haavatavad sihtgrupid Kood 1 Sarnane varasemalt levitatud desinformatsioonile Kood 2 Perioodilised muutused levitatavas desinformatsioonis Kood 3 Desinformeerimise strateegia on oportunistlik Kood 4 Haavatavad sihtgrupid Alakood 1 Vandenõuteoreetikud Alakood 2 Skeptikud Alakood 3 Vaktsineerimise vastased Alakood 4 Äärmusparempoolsed Alakood 5 Majanduslikult vähekindlustatud Alakood 6 Venekeelne elanikkond

	Alakood 2 Lääne vaktsiinide ebausaldusväärsus Alakood 3 Vaktsiinivastastus Kood 4 Vandenõuteooriad	
Kuidas vastavad Euroopa Liidu desinformatsioonivastased poliitikad Venemaa Föderatsioonist tulenevale polariseerivale desinformatsioonile COVID-19 kriisis?	Kategooria 2 EL vastutegevused Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile Kood 1 Kasu tõkestamine Alakood 1 Desinformeerija avalikustamine Alakood 2 Desinformatsiooni avalikustamine ja ümberlükkamine Kood 2 Võimete tõkestamine Alakood 1 Desinformatsiooni eemaldamine Alakood 2 Desinfo demonetiseerimine Alakood 3 Algoritmide ümberkujundamine Alakood 4 Kokkulepitud standardid Kood 3 Desinformeerija sanktsioneerimine Kood 4 Ühiskonna ja institutsionaalne kerksus Alakood 1 Tervisealane teavitustöö Alakood 2 Meediaoskuste arendamine Alakood 3 Situatsiooniteadlikkus	Kategooria 4 Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile ekspertide vaatest Kood 1 Kasu tõkestamine Alakood 1 Desinformeerija avalikustamine Alakood 2 Desinformatsiooni avalikustamine ja ümberlükkamine Alakood 3 Probleem: EUvsDisinfo sihtauditoorium peaks olema selgemalt defineeritud Kood 2 Võimete tõkestamine Alakood 1 Kokkulepitud standardid Alakood 2 Desinformatsiooni eemaldamine Alakood 3 Algoritmide ümberkujundamine Alakood 4 Probleem: Digiplatvormide kasule orienteeritud ärimudel Alakood 5 Probleem: Digiplatvormide sisu üle reguleerimise oht Kood 3 Desinformeerija karistamine Alakood 1 Desinformeerija sanktsioneerimine Alakood 2 Probleem: Desinformeerija karistamine on keerukas Kood 4 Ühiskonna kerksus Alakood 1 Teavitustöö Alakood 2 Probleem: Erineva terviseinformatsiooni kommunikeerimine Alakood 3 Meediaoskuste arendamine Kood 5 Institutsionaalne kerksus Alakood 1 Situatsiooniteadlikkus

Teises dokumendianalüüsis analüüsiti Euroopa Liidu vastumeetmeid COVID-19 desinformatsioonile, kogudes informatsiooni strateegiadokumentidest, mis kirjeldavad Euroopa Liidu vastumeetmeid desinformatsioonile laiemalt kui ka spetsiifiliselt COVID-19 desinformatsioonile (vt Lisa 1). Esmalt võeti analüüsimiseks kõige laiemalt vastumeetmeid kirjeldavad dokumendid, mida analüüsid leiti teisi asjakohaseid dokumente. Konkreetsete COVID-19 vastumeetmete kirjeldamisel kasutati kohaseid internetiallikaid (nt digiplatvormide poolt rakendatud vastumeetmed). Seejärel viidi läbi kvalitatiivne sisuanalüüs, mille kategooriad tuletati

teoreetilisest osast (vt Tabel 1, lk 27). Kvalitatiivse analüüsi käigus tuvastatud kategooria ja koodid on kirjeldatud Tabelis 2 (Kategooria 2). Kvalitatiivne sisuanalüüs viidi läbi programmis NVivo for Mac.

Nii esimese kui ka teise dokumendianalüüsi kodeerimisel lähtuti deduktiivse kodeerimise põhimõttest, kus sisu kodeeritakse kategooriatesse lähtudes teooriast (Kalmus, Masso & Linno, 2015).

Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni iseloomulike joonte ja haavatavate sihtgruppide tuvastamiseks ning Euroopa Liidu poolt rakendatud desinformatsiooni vastumeetmete analüüsimiseks viidi läbi ekspertintervjuud. Ekspertintervjuud võimaldavad kvalitatiivses uuringus saada uuritava valdkonna kohta spetsiifilisi teadmisi (Meuser & Nagel, 2009) ja strateegiliste dokumentide kõrval käsitletavat probleemi mitmeti mõtestada ja avada. Selleks, et ekspertintervjuude küsimused toetaksid uurimiseesmärgi täitmist, lähtuti nende koostamisel uurimisküsimustest (vt Tabel 3).

Tabel 3. Ekspertintervjuude küsimuste vastavus uurimisküsimustega (autori koostatud)

Uurimisküsimused	Ekspertintervjuude küsimused
1. Milline on Venemaa Föderatsioonist lähtuv ühiskonda polariseeriv desinformatsioon COVID-19 kriisis?	1. Milline on Teie hinnangul olnud Venemaa Föderatsioonist (VF) lähtuv desinformatsioon COVID-19 kriisis? 1.1 Millised ühiskonnagrupid on Teie hinnangul sellele desinformatsioonile vastuvõtlikumad (a) Euroopa Liidus üldisemalt, (b) Eestis?
3. Kuidas vastavad Euroopa Liidu desinformatsioonivastased tegevused Venemaa Föderatsioonist tulenevale polariseerivale desinformatsioonile COVID-19 kriisis?	2. Millised on Teie hinnangul efektiivsed vastumeetmed (tegevused), mida EL on VF-st lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile rakendanud? 2.2. Millised on Teie hinnangul peamised väljakutsed ja kitsaskohad nimetatud vastumeetmete rakendamisel? 3. Võttes arvesse VF-st lähtuvat COVID-19 iseloomulikku desinformatsiooni, siis milliseid vastumeetmeid peaks EL Teie hinnangul riskide maandamiseks veel rakendama? 3.1. Millistele ühiskonnagruppidele (sh Eestis) peaksid vastumeetmed olema eelkõige suunatud?

Intervjuude tarbeks moodustatud valim on **eesmärgistatud** (inglise k *purposive sample*), mis tähendab, et intervjueeritavateks valiti eksperdid, kes omavad intervjuu küsimustele vastamiseks vajalikke teadmisi ja kogemusi (Flick, 2009, p. 122). Autor lähtus intervjueeritavate valimisel mitmest kriteeriumist: 1) teema käsitlemiseks peab intervjuerima praktikuid Euroopa Liidu

institutsioonide juurest, kes oskavad EL vastutegevusi desinformatsioonile kõige vahetumalt hinnata, 2) peaks olema praktik, kes oskab vastumeetmeid Eesti kontekstis hinnata ning 3) peaks olema akadeemilisi uurijaid, kes aitavad EL poolt rakendatud vastumeetmeid desinformatsioonile laiemalt mõtestada.

Selleks, et intervjuueeritavad eksperdid oleksid valmis intervjuu küsimustele vastama, saadeti küsimused vähemalt nädal aega ette. Intervjuu küsimustele lisati ka lühike uurimistöo kirjeldus ja tingimused. Tingimuste kirjeldamine oli seetõttu vajalik, et tagada ekspertidele kindlustunne, et nende antud vastuseid kasutatakse ainult selle uurimistöo läbiviimiseks, neil on soovi korral võimalus jääda anonüümseks ning lugeda läbi transkriptsioon ja vastuseid soovi korral muuta.

Tabel 4 kirjeldab intervjuueeritavaid isikuid, nende kategooriat, asutust ning kogemust valdkonnas. Kokku viidi läbi kuus intervjuud. Kõige lühem intervjuu kestis 44 minutit ja 31 sekundit ning kõige pikem intervjuu 1 tund ja 32 minutit. Ülevaade ekspertintervjuude tehnilistest andmetest on Lisas 3.

Tabel 4. Intervjuudes osalenud eksperdid (autori koostatud)

Ekspert ja tema kood	Kategooria	Ametikoht	Valdkonna kogemus (aastates)
Anonüümne (PR1)	Praktik	Euroopa Liidu Välisteenistuse ametnik	8
Siim Kumpas (PR2)	Praktik	Endine Riigikantslei strateegilise kommunikatsiooni nõunik	4
Harrys Puusepp (PR3)	Praktik	Kaitsepolitseiameti büroo juht	16
Catlyn Kirna (PR4)	Praktik	Kübervaldkonna konsultant/Tallinna Ülikooli rahvusvaheliste suhete lektor	2
Holger Mölder (AU1)	Akadeemiline uurija	Tallinna Tehnikaülikooli õiguse instituudi dotsent ja rahvusvaheliste suhete ja Euroopa-Aasia uuringute programmijuht	10
Anonüümne (AU2)	Akadeemiline uurija	infosõja uurija	9

Ekspertintervjuude küsimuste sobivuse hindamiseks viidi läbi üks pilootintervjuu. Autor valis pilootintervjuueeritavaks praktiku, kes omab pikaajalist kogemust desinformatsiooni vastumeetmete

rakendamisel. Pilootintervjuu toimus märtsi alguses ning järgnevad intervjuud lepidi kokku märtsi lõpus ja aprilli alguses. Pilootintervjuust tulenevalt muudeti intervjuu küsimusi järgnevalt: 1. Algsest intervjuu küsimustikust jäeti välja küsimus, mis üldiselt efektiivsete vastumeetmete kohta desinformatsioonile, sest nii saab vältida vastuste dubleerimist, kui ekspert toob välja EL rakendatud vastumeetmeid. 2. Kuna pilootintervjuus osalenud ekspert kippus olusid arvestades mõneti kirjeldama vastumeetmeid desinfole Ukraina sõjast tingitult, oli järgnevates intervjuudes oluline fookuse hoidmiseks ekspertidele selgitada üle, et juhtumiuuring keskendub COVID-19 kriisis rakendatud vastumeetmetele.

Salvestatud intervjuud transkribeeriti Tallinna Tehnikaülikooli Küberneetika Instituudi foneetika- ja kõnetehnoloogia laboris väljatöötatud veebipõhise kõnetuvastuse abil (Alumäe & Ott, 2018). Seejärel viidi läbi kvalitatiivne sisuanalüüs. Ekspertintervjuudes Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni kirjeldamisel tekkinud koodid ilmsid sisuanalüüsis (vt Tabel 2, Kategooria 3). Euroopa Liidu desinformatsiooni vastumeetmete kodeerimisel lähtuti dokumendianalüüsis loodud kategooriatest (vt Tabel 2, Kategooria 4). Kodeerimiseks kasutati samuti andmetöötlustarkvara NVivo for Mac.

2.2. Dokumendianalüüsi tulemused

2.2.1. Venemaa Föderatsioonist lähtuv desinformatsioon COVID-19 kriisis

Järgnevalt esitatakse 409 läbitöötatud Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni kaast, mis kajastusid EUvsDisinfo andmebaasis ajavahemikul 16.03.2020 - 01.03.22. Esimene kategooria „Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni levitatud narratiivid“ kirjeldab narratiive, mida COVID-19 kriisis võis märgata. Kategooria all kodeeriti 4 koodi, mis jagunevad omakorda alakoodideks (vt Tabel 5).

Tabel 5. Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni levitatud narratiivid (autori koostatud)

Kategooriad ja koodid
Kategooria 1 Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni levitatud narratiivid
Kood 1 Venemaad soosiv <ul style="list-style-type: none">Alakood 1 Venemaa kui globaalne kriisilahendajaAlakood 2 Vaktsiini Sputnik efektiivsus
Kood 2 Läänelikkust ja Lääneriike mustav <ul style="list-style-type: none">Alakood 1 Lääneriikide moraalitusAlakood 2 Lääneriigid kui Venemaa süüdistajadAlakood 3 Idapartnerluse ebavajalikkusAlakood 4 Sanktsioonide kahjulikkus EL-leAlakood 5 Lääneriikide ühtsuse lagunemineAlakood 6 EL institutsioonide ja liikmesriikide ebakompetentsus
Kood 3 Väär terviseinfo <ul style="list-style-type: none">Alakood 1 Koroonaviiruse ohutus ja raviAlakood 2 Lääne vaktsiinide ebausaldusväarsusAlakood 3 Vaktsiinivastatus
Kood 4 Vandenõuteooriad

Kood 1 „**Venemaad soosiv**“ narratiiv koosneb kahest alakoodist. Esimene on „**Venemaa kui globaalne kriisilahendaja**“. Seda kujutab kõige paremini meditsiiniabi pakkumine Itaaliale 2020. aasta kevadel. Sisu annab edasi, et Venemaa oli esimene, kes Itaaliat kriisis aitas, samal ajal kui teised liikmesriigid pealt vaatasid. Venemaa päästis itaallased hingamisaparaatide puuduse tõttu lämbumisest. Näiteks levis väide, et mitmed Euroopa riigid oma kriisis sunnitud

Venemaaga sõprusliidu tegema. Samal ajal kui Venemaa ennast kriisilahendajana kuvas, kiideti mitmetes desinfo kaasustes ka Hiina edukat toimetulekut COVID-19 kriisis. Kokkuvõttes väidetakse, et mitte-Lääneriigid tulevad pandeemiaga paremini toime.

Teine alakood on seotud „**vaktsiini Sputnik efektiivsust**“ võimendava narratiiviga ning rõhutab vaktsiini ohutust ja taskukohast kättesaadavust. Näiteks, et Sputnik on hästi uuritud 95% tõhususega vaktsiin ning erinevalt Läänes toodetud vaktsiinidest puuduvad sellel kõrvalmõjud, mida kinnitas ka Briti teadusajakiri The Lancet. Samuti, et Sputnik vaktsiin on näide Venemaa ajaloolisest teadusest. Ühe sisuna levitati, et Lääneriigid, nagu Rootsi ja Prantsusmaa, võtavad Sputnik vaktsiini kasutusse. Samuti toodi esile, et vaktsiin on viis korda odavam, kui Läänes toodetud vaktsiinid.

Kood 2 on seotud „**Läanelikkust ja Lääneriike mustava**“ narratiiviga. Esimese alakoodina kirjeldab „**Lääneriikide moraalitus**“, kuidas liberalistlikud Lääneriigid käituvad kriisis individualistlikult ja omakasupüüdliselt. Näiteks levis desinfo, mis väitis, et Lääneriigid on vanemad inimesed jätnud saatuse hoolde ning kogu raha, mis peaks olema suunatud sotsiaaltoetustele, kulutati pagulastele. Samuti, et Rootsi oligarhid ei rakenda seetõttu koroonapiiranguid, sest ei soovi oma majanduslikust tulust ilma jääda. Ühe sisuna levis, et Lääneriikide poliitilised huvid kaaluvad inimeste üle. Näiteks, et Poola russofoobne valitsus sulges Venemaa lennukitele oma õhuruumi, et Venemaa ei saaks Itaaliale meditsiiniabi saata.

Teise alakoodina ilmnis narratiiv „**Lääneriigid kui Venemaa süüdistajad**“, mis kirjeldab, kuidas Lääneriigid portreerisid kriisis Venemaad kui vaenlast, selleks, et oma probleemidelt tähelepanu kõrvale juhtida. Lääneriigid üritasid tõestada, et Venemaa korraldas desinfo kampaaniaid, omamata sellest ühtegi tõendit. Näiteks kirjutatati Euroopa Välisteenistuse (EEAS) poolt väljaantavast desinfo raportist, mis süüdistas Venemaad desinfo levitamisest – EUvsDesinfo kritiseeris RT-d, et see diskrediteerib Lääne vaktsiine. Samuti, et NATO arvates on Itaalia toetamine Venemaa poolt NATO destabiliseerimine ning Lääne eksperdid peavad Venemaa meditsiiniabi Itaalias 80% ulatuses kasutuks.

Kolmas alakood on „**idapartnerlust ebavajalikkust**“ portreeriv. See narratiiv üritab veenda, et Euroopa Liit ei ole oma idapartnerlusriike aidanud ning need peaksid abi saamiseks hoopis Venemaa poole pöörduma. Ukraina kohta leviv desinformatsioon kirjeldas, et Ukrainat on aastaid hoiatatud, et Lääne partnerid ei aita ning COVID-19 kriis on seda tõestanud, sest EL lõpetas

Ukraina kodanikele viisade väljastamise ja Ukrainal tuleks oma elakkonna päästmiseks Sputnik kasutusele võtta. Viimaks, et Gruusia valitsusel pole kriisis muud varianti, kui Venemaalt laenu võtta.

Neljas alakood **„sanktsioonide kahjulikkus EL-le“** üritas tõestada Venemaale kehtestatud sanktsioonide ebaefektiivsust ja kahjulikkust Lääneriikidele, seda eriti pandeemia tingimustes. Esiteks, et sanktsioonid ei avalda Venemaale mõju. Teiseks, sanktsioonid viivad EL-i allakäiguni ja EL peaks kaubandusalduse Venemaaga taastama. Samuti, et Saksamaa ja Itaalia kutsusid üles Venemaa sanktsioone lõpetama, põhjusel, et pandeemia ajal on vaja üksteist aidata.

Viiendas alakoodis **„Lääneriikide ühtsuse lagunemist“** kujutavas narratiivis võib tuvastada kaks erinevat sisu. Esiteks, Euroopa Liidu desintegratsiooni kirjeldav ning teiseks, liikmesriikidevahelise solidaarsuse puudumist kirjeldav sisu. Desintegratsiooni sisu kirjeldab Schengeni süsteemi kokkukukkumist. Seda näitlikustati ajutise piirikontrolli kehtestamisega, millest järeldati, et piirikontrolli taastamine on esimene samm EL-i lagunemisel. Näiteks, et Itaalia plaanib tõenäoliselt EL-st välja astuda, mille tulemusena astub ka Saksamaa välja, sest ei soovi teisi vaeseid liikmesriike enam üleval pidada. Koroonapandeemia muudaks poliitilist kaarti, Euroopa riigid pöörduksid rahvusriiklusesse. Teiseks kirjeldas desinfo sisu, kuidas liikmesriikide vahel puudub omavaheline solidaarsus. Näiteks kui liikmesriigid kehtestasid meditsiinitoodete ekspordikeelu ning kui Itaalia liikmesriikidelt abi palus, siis ei reageerinud ükski liikmesriik.

Kuues alakood **„EL institutsioonide ja liikmesriikide ebakompetentsust“** kujutav kannab sõnumit, et EL institutsioonid on kriisihaldamisel halvatud, sest neil puudub ühtne ja kindlakäeline juhtimine. EL saamatust portreteriv narratiiv rõhutab eelkõige, kuidas Euroopa Liit ei pakkunud Itaaliale 2020. aasta alguses piisavalt abi. Samuti, et EL ei toonud piisavalt kiiresti vaktsiine turule. Sellest on järeldatud, et EL bürokraatia on kriisiolukorras ebaefektiivne ning liikmesriikidel pole seega Euroopa Liitu vaja. Liikmesriikide saamatust kujutav desinformatsioon kirjeldas, kuidas EL liikmesriikide valitsused ei suuda kriisihaldamisega hakkama saada. Näiteks, et Saksa terviseminister tunnistas, et riik ei suuda viirust kontrollida või on Itaalia valitsus saamatu ja kasutab kriisis ära võimalust, et EL teda majanduslikult aitaks. Baltiriikide kohta leviv desinfo kirjeldas neid kui majanduslikes raskustes olevat perifeeriat, mille majandustase on aastast 2008.

Kolmas kood „**väära terviseinfot**“ levitav narratiiv kirjeldab vastuolulist infot COVID-19, selle ravi ja vaktsiinide kohta. Esimene alakood „**koroonaviiruse ohutus ja ravi**“ toob välja info, mis vähendab koroonaviiruse ohtlikkust ning annab koroonaviiruse ravimiseks ebaadekvaatseid soovitusi. Näiteks, et teadlased ütlesid, et koroonaviirus pole ohtlik, koroonaviirus on tavaline gripp, maski kandmine ja käte pesemine ei aita. Viirust soovitatakse ravida näiteks 12 000 kuni 24 000 milligrammi C-vitamiiniga veeni süstides.

Teine alakood „**Lääne vaktsiinide ebausaldusväärsust**“ levitav sisu keskendus Läänes toodetud vaktsiinide ebaefektiivsusele ja kõrvalmõjudele. Näiteks, et Lääne vaktsiinide efektiivsus on madalam kui 90%, need põhjustavad allergilisi reaktsioone ja surmasid. AstraZeneca kohta levitati desinformatsiooni, mis kirjeldas, kuidas katseisikutel on kõrvalmõjud, et selle vaktsiini katsetused peatati või AstraZeneca tapab ning Euroopa eitab seda. Pfizeri kohta levis desinfo, et ettevõttel pole vaktsiinide tootmises kogemust ning 30-40% inimeste peal see vaktsiin ei tööta või põhjustab halvatust või surma.

Kolmas alakood „**vaktsiinivastasust levitav desinformatsiooni**“ narratiiv ei poolda mitte ühtegi vaktsiini. See kirjeldab vaktsiinide negatiivset mõju inimese tervisele, põhjustades viljatust, raseduse katkemist või surma. Näiteks kirjutatakse, et haiglas sureb rohkem vaksineeritud kui mittevaksineeritud või need, kes on vaksineeritud, kannavad viirust rohkem edasi. Samuti, et vaktsiinid on loodud ainult kasu teenimise eesmärgil.

Neljanda koodi „**vandenõuteooriad**“ võib jagada kaheks. Esiteks COVID-19 viiruse päritolu kohta ja teiseks COVID-19 viiruse kasutamine ühiskonna kontrollimise eesmärgil. Põhiline vandenõuteooria väidab, et COVID-19 on pärit Ameerika laboritest, see on WHO või NATO väljatöötatud bioloogiline relv nagu olid ka linnu- ja seagriip. Teiseks kirjeldatakse, kuidas Euroopa riigid muutuvad COVID-19 varjus aina autokraatlikumaks. Ajutised piirangud muutuvad märkamatuks jäädavaks ning piirangutega saavutatakse kontroll ühiskonna üle, mille lõpp-punktiks on uue maailmakorra kehtestamine. Seda kõike juhivad korrumppeerunud süvariigi eliidid eesotsas George Sorose ja Bill Gates'ga. Samuti võrreldakse koroonapiirangud kehtestanud riike natsi-Saksamaaga. Näiteks, et vaktsiinipassid kasutusele võtmine on sama, mis natside *laissez-passer*, mis andis okupeeritud Prantsusmaal Saksa võimudele volituse liikuda ühest okupatsiooni tsoonist teise. Lisaks esitatakse kodanikuallumatusele ärgitavaid küsimusi, nagu miks on protestid valitsuse tegevuse vastu leiged ning kuidas inimesed kannatavad selliste piirangute all.

Kategooria „Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni levitatud narratiivid“ koode analüüsidest võib märgata, et osati on väljatoodud koodid seotud ja üksteist võimendavad. Esimene narratiiv, Venemaad kui globaalse kriisilahendaja kuvandit levitav, kandis edasi sisu, mis jätab Venemaast mulje, et see tuleb kriisiga hästi toime ja on suuteline isegi teisi riike toetama. Näiteks põhjendatakse seda sellega, et autoritaarsed riigid suudavad erinevalt demokraatiatest kriisiolukordadega paremini hakkama saada, sest kontroll ühiskonna üle on suurem. See sisu võib omakorda võimendada EL institutsioonide ja liikmesriikide saamatuse portreeterimist, sest mõlemad sisud osutavad demokraatlike juhtimissüsteemide ebaefektiivsusele. Huvitavana võib ka välja tuua, et levitatavad sisud on omavahel üsna vastuolulised. Näiteks kui ühest küljest promotakse Sputnik vaktsiini, siis samal ajal levitatakse sisu, mis õhutab vaktsiinivastasusele. Seega nähtub, et levitatavad narratiivid ei peegelda alati vaid Venemaa Föderatsiooni ametlikke sõnumeid, vaid sihtriigi ühiskondadesse paisatakse erinevat ja vastuolulist desinformatsiooni, mis eriosapooli kõnetaks ja sellega eriarvamusi ühiskonnas suurendaks.

2.2.2. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile

Selles alapeatükis on dokumendianalüüsi raames kodeeritud EL poolt rakendatud vastumeetmed desinformatsioonile ning moodustatud kategooria „Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile“. Konkreetseid Euroopa Liidu vastumeetmeid COVID-19 Venemaa Föderatsioonist lähtuvale desinformatsioonile on analüüsitud viies koodis - kasu tõkestamine (*denial of benefits*), võimekuse tõkestamine (*denial of capabilities*), desinformeerija karistamine (*denial by punishment*) ja kerksuse tõstmine (*resilience*), mis jagunes ühiskonna ja institutsionaalseks kerksuseks (vt Tabel 6).

Tabel 6. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile (autori koostatud)

Kategooriad ja koodid
Kategooria 2 EL vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile
Kood 1 Kasu tõkestamine

Alakood 1 Desinformeerija avalikustamine
Alakood 2 Desinformatsiooni avalikustamine ja ümberlükkamine
Kood 2 Võimete tõkestamine
Alakood 1 Desinformatsiooni eemaldamine
Alakood 2 Desinformatsiooni demonetiseerimine
Alakood 3 Algoritmide ümberkujundamine
Alakood 4 Kokkulepitud standardid
Kood 3 Desinformeerija sanktsioneerimine
Kood 4 Ühiskonna kerksus
Alakood 1 Tervisealane teavitustöö
Alakood 2 Meediaoskuste arendamine
Kood 5 Institutsionaalne kerksus
Alakood 1 Situatsiooniteadlikkus

Kood 1 „**kasu tõkestamise**“ strateegia eesmärgiks on desinformatsiooni levitamine muuta desinformeerija jaoks võimalikult kõrge kulu ja riskiga tegevuseks. Euroopa Liit lähtub põhimõttest, et desinformatsiooni levitamine peaks olema võimalikult suure riski ja kuluga (European Commission, 24.07.20, p. 9; European Commission, 03.12.20, p. 21). Kasu tõkestamise strateegiast lähtudes tähendab see, et desinformeerimine peab olema võimalikult riskantne ja kallis, st vahele jäämine tähendab desinformeerija avalikustamist, mille ennetamiseks on desinformeerija sunnitud kasutama keerukamaid ja seega kulukamaid vahendeid.

Alakoodina 1 ilmnes Kasu tõkestamise strateegias „**desinformeerija avalikustamine**“ ning seeläbi avalikkusele desinformeerija selge sõnumi edastamist ja demonstreerimist, et Euroopa Liit on teadlik vaenulikust tegevusest. Desinformeerija avalikustamine ilmneb COVID-19 kriisi alguses välja antud Euroopa Komisjoni teatises COVID-19 desinformatsiooni tegevuskava kohta (European Commission, 10.05.20, p. 34). Seal tuuakse välja, et Venemaa Föderatsioon on COVID-19 kriisis levitanud desinformatsiooni, püüdes süvendada ühiskonna polariseerumist ja selle toel oma mainet ja positsiooni parandada (*ibid.*). Sarnaselt on COVID-19 kriisis desinformeerijana adresseeritud Venemaa Föderatsioon Euroopa demokraatia tegevuskavas (European Commission, 03.12.20, pp. 19-20) ja Julgeoleku- ja kaitsevaldkonna strateegilises kompassis (Euroopa Nõukogu, 21.03.22, p. 11). Seega nähtub pandeemia-aegsetest strateegilistest dokumentidest, et Venemaa Föderatsiooni tegevusi desinformeerijana on avalikustatud.

Kuigi Venemaa adresseerimisel desinformeerijana võib olla mainet kahjustav mõju, ei avalda see tõenäoliselt kasu tõkestamise strateegias soovitud mõju. Esiteks kasutatakse seda tõenäoliselt ära narratiivis, mis kirjeldab, kuidas Lääneriigid süüdistavad Venemaad, mis asetab Venemaa sümpaatia võitmiseks ohvri rolli. Teiseks, ainuüksi strateegilisel tasandil jääb kogu riigi Venemaa adresseerimine desinformeerijana liiga anonüümseks ega pruugi seepärast desinformeerija edasist käitumisloogikat mõjutada.

Süsteemaatilisemalt ja spetsiifilisemalt avalikustatakse Kremliga seotud desinformeerijaid EL Välisteenistuse idanaabruse strateegilise kommunikatsiooni (*East StratCom Task Force*) hallataval EUvsDisinfo veebilehel (European Commission, 05.12.18, p. 5). COVID-19 kriisis loodi EUvsDisinfo saidil sektsioon Venemaalt lähtuva COVID-19 desinformatsiooni koondamiseks, kus konkreetne desinformatsiooni sisu avalikustatakse koos desinformatsiooni levitanud veebiväljaandega, millega konkreetsed isikud seotud on (EUvsDisinfo, 2022). Konkreetsete Venemaa Föderatsiooniga seotud väljaannete ja isikute desinformatsiooni sisuga sidumine võib olla efektiivsem, sest mainekahju tekitatakse konkreetsele grupile või isikule.

Teise alakoodina kasu tõkestamise strateegias ilmnes „**desinformatsiooni avalikustamine ja ümberlükkamine**“. Eelnevalt mainitud EUvsDisinfo veebilehel on alates COVID-19 kriisis algusest koondatud kokku desinfo juhtumid Venemaa Föderatsiooniga seotud väljaannetest ning need on ümber lükatud. EUvsDisinfo platvormil on seisuga 27.03.22 923 ümberlükatud COVID-19 seotud desinfo juhtumit, mis pärinevad Venemaa riigimeediast või valitsusega seotud väljaannetest (EUvsDisinfo, 27.03.22).

Kiiresti muutuva informuumi ja laialdase informatsiooni kättesaadavuse tõttu on viimasel kümnendil desinformatsiooni avalikustamises ja ümberlükkamises tõusnud projektipõhiste või erameedia juures tegutsevate faktikontrollijate olulisus (Graves & Cherubini, 2016). Euroopa Liidu käivatud Euroopa digitaalmeedia vaatluskeskuse (EDMO) üheks tegevuseks on faktikontrollijate võrgustiku hoidmine. Eestist kuulub sinna ainukesena Eesti Päevaleht (EDMO, 2022). EDMO juhtivaks rolliks on võrgustikuga liitunud meediaettevõtete ja organisatsioonide tegevuste hindamine. Näiteks hinnati ühes uuringus, et alates vaktsiinide tulekust on liitunud osapooled suurendanud artiklite mahtu, mis lükkavad ümber vaktsiinide kohta käivat desinformatsiooni (EDMO, 2021, p. 3).

Ülal käsitletud tegevused puudutasid kasu tõkestamise strateegiast lähtudes eelkõige Euroopa Liidu rakendatud vastutegevusi. Väärinfoalasest tegevusjuhendist lähtudes on kasu tõkestamise strateegiasse kaasatud ka digiplatvormid. Ühe konkreetse tegevusena, mida Väärinfoalane tegevusjuhend survestab digiplatvorme tegema, on koostöö faktikontrollijatega. COVID-19 kriisis on mitmed digiplatvormid raporteerinud desinformatsiooni avalikustamisest ja ümberlükkamisest. Näiteks markeerib Twitter säutse, mille sisu võib olla eksitav (Twitter, 2021, p. 2). Meta kaasab desinfo avalikustamiseks ja ümberlükkamiseks ligi 80 organisatsiooni, mis tegelevad faktikontrollimisega 60 keeles (Meta, 2022a).

Kasu tõkestamise strateegiast lähtudes ilmneb, et Euroopa Liit on COVID-19 kriisis nii mitmes strateegilises dokumendis kui ka EUvsDisinfo platvormil Venemaa Föderatsiooni kui desinformeerijana avalikustanud. Kasu tõkestamise strateegia kohaselt on sellise tegevuse eesmärgiks desinformeerija maine kahjustamine, mille tulemusena muutub desinformeerimine riskantsemaks. Läbi Väärinfoalase tegevusjuhendi on kasu tõkestamise strateegiasse kaasatud ka digiplatvormid, mis omakorda kaasavad desinfo avalikustamise ja ümberlükkamise faktikontrollijad.

Kood 2 „**võimete tõkestamise**“ strateegia eesmärk on pärssida kanaleid, kus desinformatsioon levib. Mitmetes desinformatsiooni puudutavates analüüsitud dokumentides tuuakse välja (sh enne COVID-19 kriisi avaldatud dokumentides), et desinfole soodsa keskkonna pärssimise eelduseks on EL koostöö digiplatvormidega, sest digiplatvormid saavad reguleerida, milline sisu on platvormidel lubatud ning milline mitte (European Commission, 2018; European Commission, 05.12.18; European Commission, 26.05.21).

Võimete tõkestamise strateegiat toetavad tegevused tulenevad Väärinfoalasest tegevusjuhendist. Need tegevused ilmneseid alakoodides 1, 2 ja 3 vastavalt „**desinformatsiooni eemaldamine**“, „**desinformatsiooni demonetiseerimine**“ ja „**algoritmide ümberkujundamine**“ (European Commission, 2018, p. 3).

COVID-19 ajal eemaldasid mitmed platvormid oma keskkondadest desinformatiivset sisu ja sulgesid grupe, mis desinfot levitasid. Näiteks raporteeris Facebook/Meta, et eemaldas 2021. aasta novembris platvormilt 110 000 vaktsiinivastast desinfot sisaldavad sisu ning vaktsiinivastaste võrgustiku V_V, mis korraldas Prantsusmaal ja Itaalias meditsiinitöötajate ja ajakirjanike ahistamisi (European Commission, 26.01.22). Meta poliitika kohaselt eemaldatakse

platvormilt ka kõik kontod ja grupid, mis on riiklikult toetatud ning on suunatud masspostituste loomiseks dissidentide vastu (Meta, 2021, p. 9). Google raporteeris, et eemaldas aprillis 2020 Youtube platvormilt 15 kanalit, mida seostati Venemaa suurema infooperatsiooniga COVID-19 kriisi ajal (Google, 2021, p. 16).

Võimete tõkestamise strateegiast lähtudes aitab desinfo demonetiseerimine takistada desinformatsiooni pealt poliitilise või rahalise kasu teenimist. Näiteks on Meta COVID-19 seotud reklaamile kehtestanud eraldi reeglid. Kui reklaam sisaldab konkreetse isiku või poliitilise erakonna nime või kutsub mingit poliitikat muutma, siis peab märkima, kes reklaamipinda ostis (Meta, 2022b). Twitter on COVID-19 ajal keelanud poliitilise sisu reklaamimise (Twitter, 2022) ning reklaamisisu, mis on paanikat külvav (Twitter, 13.07.21). Desinfo eest rahalise kasu saamise takistamiseks on Meta oma platvormil keelanud teha vaktsiinidele müügireklaami ja reklaamida COVID-19 tooteid taktikaga, mis õhutab tarbijat hirmuga toodet ostma (Meta, 16.02.22).

Reklaami pakkuvate digiplatvormide aspektist hõlmab desinformatsiooni levimise takistamine sama reklaami levimise takistamist erinevatel platvormidel. Näiteks kui üks reklaamiplatvorm on konkreetse reklaami pakkumisest loobunud, siis jagab ta seda infot teise reklaamipakkujaga. Uurimistöö ajal on käimas Väärinfoalase tegevusjuhendi uuendamine, mille uuendatud versioon soovib digiplatvormidel luua ühine digiplatvormide poolt tagasi lükatud reklaamide repositoorium, et vältida sama reklaami ringlemist (European Commission, 26.05.21, p. 8).

Mis puudutab desinformatiivse sisu ringlemist, siis on varasemalt digiplatvormidele ette heidetud nende teenusdisaini, mis soodustab desinformatsiooni levimist platvormidel. Näiteks on Euroopa Kontrollikoda toonud välja, et digiplatvormide disain on kujundatud nii, et kasutaja näeb põhiliselt sisu, millega ta on varasemalt kokku puutunud või mis on populaarne (European Court of Auditors, 2021, pp. 29-30). Sarnasele probleemile on tähelepanu juhtinud ka Euroopa Komisjon. Selleks, et seda probleemi leevendada, survestab Väärinfoalane tegevusjuhend digiplatvorme kujundama oma teenuse disaini nii, et otsingumootor prioritseeriks verifitseeritud informatsiooni kasutajani jõudmist (European Commission, 2018, p. 3). Näiteks raporteeris Microsoft, et nende Bing otsingumootori algoritmid on seatud nii, et COVID-19 märksõna otsimisel ilmub kõige esimesena kinnitatud COVID-19 info (Microsoft, 15.01.22).

Uuendatud Väärinfoalane tegevusjuhend soovib digiplatvormidel vaadata üle oma soovitusüsteemid (*recommender systems*), sest need mehhanismid suunavad kasutaja talle

potentsiaalselt huvipakkuva informatsiooni juurde (European Commission, 26.05.21, p. 14). Platvormid peaksid kasutajale andma võimaluse ise kontrollida, millist sisu ta soovib näha (*ibid.*).

Kuna Väärinfoalane tegevusjuhend on vabatahtlik ning sellele allakirjutanud osapooltel on õigus otsustada, kui palju nad soovivad vastumeetmeid rakendada, raporteerivad digiplatvormid Komisjonile regulaarselt desinfovastastest tegevustest. Kui algselt kohustas Väärinfoalane tegevusjuhend digiplatvorme desinfovastastest tegevustest raporteerima iga aasta järel, siis COVID-19 ajal muutis Komisjon selle kohustuse igakuiseks. Igakuine raporteerimiskohustus kehtib digiplatvormidele 2022. aasta juunini (European Commission, 26.01.22). Raportid sisaldavad näiteks tegevusi, mida tehti usaldusväärse terviseinfo võimendamiseks, millist desinformatsiooni ja desinfot sisaldavat reklaami eemaldati ning kuidas kasutajate teadlikkust desinfost suurendati (Euroopa Komisjon, 24.02.22).

Võimete tõkestamise strateegia juures ilmes viimase alakoodina 4 „**kokkulepitud standardid**“, mis digiplatvormide desinfovastaseid tegevusi reguleerivad ning panevad digiplatvormidele vastutuse desinfoga tegelemiseks. Kuigi Väärinfoalasest tegevusjuhendist pole desinformatsioonivastased tegevused digiplatvormidele kohustuslikud, sätestab see standardid ja seab ideaalid, kuidas digiplatvormid peaksid desinfoga tegelema ning sellest tuleb surve desinfoga tegeleda (European Commission, 2018).

Digiplatvormide vastumeetmete efektiivsust hindab Euroopa regulaarasutuste rühm (ERGA). COVID-19 desinfoga tegelemiseks loodi ERGA juurde 2020. aasta aprillis töörühm, mis keskendus spetsiaalselt sellele, kuidas ja milliseid vastumeetmeid digiplatvormid ja liikmesriigid COVID-19 desinformatsioonile rakendavad (ERGA, 06.04.20). ERGA COVID-19 desinfo raport tõi välja mitmeid kitsaskohti Väärinfoalasest tegevusjuhendis, millega soovitakse arvestada uuendatud tegevusjuhendis (European Commission, 26.05.21). Näiteks, et digiplatvormid peaksid Komisjonile esitama ühtlasema struktuuriga aruandeid, et need oleksid võrreldavad ning digiplatvormid peaks looma repositooriumi, kuhu koondatakse ühist informatsiooni selle kohta, milliseid COVID-19 desinfo vastumeetmeid konkreetne platvorm ellu viib (ERGA, 2021). Uuendatud väärinfoalane tegevusjuhend, mis peaks jõustuma 2022. aasta kevadel, näebki ette avalikult kättesaadava keskuse (*Transparency Centre*) loomist, kus digiplatvormid kajastavad desinfovastaseid tegevusi ning ühtlustatud raporteerimist (European Commission, 26.05.21, p. 23).

Võimete tõkestamise strateegiast lähtudes nähtub, et Euroopa Liit on COVID-19 kriisis erinevatesse vastutegevustesse kaasanud digiplatvorme ning koostöö EL ja digiplatvormide vahel on suurenenud, mida näitlikustab aastase raporteerimiskohustuse kehtestamine igakuiseiga. Olulisena ilmneb Väärinfoalane tegevusjuhend, mille alusel toimub desinformatsiooni eemaldamine, desinfo demonetiseerimine ja algoritmide ümberkujundamine. Kuigi standardid ei kuulu otseselt võimete tõkestamise strateegia tegevustesse, on need eelduseks, et platvormid desinformatsiooniga tegeleksid.

Kood 3 „**desinformeerija sanktsioneerimise**“ strateegia eesmärk on desinformeerijale näidata, et vaenuliku desinformatsiooni levitamisel on desinformeerijat otseselt mõjutavad tagajärjed.

Euroopa Liidul on olemas küberdiplomaatia meetmete kogum (*EU Cyber Diplomacy Toolbox*), mille kaudu on võimalik kolmanda riigi isikule või organisatsioonile küberrünnaku eest kehtestada sanktsioone (EU Sanctions Map, 17.05.21) ning küberrünnakute eest on isikuid ja organisatsioone varasemalt sanktsioneeritud (EU Sanctions Map, 17.05.21). Läbi meetme sanktsioneeriti 2020. aastal esimest korda kokku kuut isikut ja kolme ettevõtet rünnakute eest „*NotPetya*”, „*WannaCry*” ja „*Operation Cloud Hopper*” (European Council, 30.07.20).

Seda mehhanismi saab kasutada ainult küberrünnakute puhul, aga mitte desinformeerija karistamiseks. Käesoleva töö kirjutamise ajal töötab Euroopa Liit välja sanktsioonirežiimi desinformeerija karistamiseks (Euroopa Liidu Nõukogu, 21.03.22, lk 28). Vastase karistamise strateegiast luuakse sanktsioonirežiimi näol reaalne meetmete kogum, mille abil saaks desinformeerijat karistada.

Teisalt on Euroopa Liit isikuid desinformatsiooni eest juba varasemalt sanktsioneeritud. Näiteks 2014. aastal Dmitri Kisseljovi (Official Journal of European Union, 21.03.14) ja seda desinformatsiooni sanktsioonirežiimiga. COVID-19 kriisis aga ei ilmne, et desinformeerijaid oleks spetsiifiliselt COVID-19 desinformatsiooni levitamise eest mingit moodi karistatud. Samuti ei kirjeldata eriti täpselt, kuidas Euroopa Liidu strateegilise kompassi raames loodav sanktsioonirežiim täpsemalt rakenduma hakkab.

Kood 4 „**ühiskonna kerksus**“ tähendab toimepidevat ühiskonda, mida vaenulikel sõnumitel on keeruline lõhestada. Ühiskonna kerksuse jaoks on vaja selget ja läbimõeldud, usaldust tekitavat kommunikatsiooni, mille abil tekib ühine väärtussüsteem. Selleks, et inimesed oskaksid

desinformatsiooni ise ära tunda ning tunneksid desinformatsiooniga kaasnevaid ohte, tuleb tõsta meediaoskuseid.

10. juunil esitas Euroopa Komisjon ühisteatise, milles selgitatakse EL tegevusi COVID-19 kriisis leviva desinformatsiooni vastu. Selles tuuakse ühe tegevusena välja alakood 1 „**tervisealane teavitustöö**“ (European Commission, 26.05.21, p. 5, pp. 14-15). Selle eesmärgiks on ennetada inimeste tervistkahjustavat käitumist, mida COVID-19 desinformatsioon võib soodustada. Adekvaatse terviseinfo jõudmist inimesteni peetakse COVID-19 kriisis põhiliseks viisiks kaitsmaks inimeste tervist (European Commission, 10.06.20, p. 5; European Commission, 26.05.21, pp. 14-15). Näiteks on Euroopa Liidu Teadusuuringute Ühiskeskus ja Maailma Tervishoiuorganisatsioon (WHO) alates 2019. aasta detsembrist koondanud kokku COVID-19 seonduvat avalikest allikatest pärinevat kinnitatud terviseinfot (WHO, 2022). Kontrollitud terviseinfot jagab ka Haiguste Ennetamise ja Tõrje Euroopa Keskus (ECDC), mis tegeleb COVID-19 terviseinfo levitamisega ja jagab infot nakkuse vältimisest kuni vaksineerimiseni (ECDC, 2022).

Erinevate sidusrühmade kaasamise vajalikkus ühiskonna kerksuse suurendamiseks väljendus ka digiplatvormide tegevuses. Komisjon toob välja, et digiplatvormid peaksid prioritseerima terviseasutuste ametlikult kinnitatud infot (European Commission, 10.06.20, p. 8). Digiplatvormid on oma keskkonnas suunanud kasutajaid kontrollitud terviseinfo juurde või pakkunud tervishoiu asutustele reklaamipinda. Näiteks raporteeris Meta 2021. aasta novembris, et COVID-19 infokeskust, kuhu on koondatud nii WHO kui ka liikmesriikide tervishoiu asutuste (sh Eesti Terviseameti) COVID-19 info, on külastanud ligi 19 miljonit Euroopa Liidu kasutajat (Meta, 2022a). Google raporteeris, et eraldas 250 miljonit dollarit tervishoiu organisatsioonidele terviseinfo reklaamimiseks (ibid.).

Teise tegevusena COVID-19 kriisis ilmneb alakood 2 „**meediaoskuse arendamine**“. Meediaoskuste arendamisele suunatakse tähelepanu nii pandeemia-eelsetes desinformatsiooni käsitletavates dokumendites (European Commission, 05.12.18, pp. 9-11) kui ka spetsiifiliselt COVID-19 desinformatsiooni puudutavates dokumentides (European Commission, 10.06.20, p. 13; European Commission, 30.09.20, p. 16).

Meediaoskuste tõstmiseks koostas Komisjon rahastatud EAVI (*European Association for Viewer Interests*) COVID-19 desinfoga seotud infolehed, mis õpetavad kahtlase informatsiooni

tuvastamist ning kirjeldavad desinfoga kaasnevaid ohtusid (EAVI, 2022). Näiteks tuleks tuvastada postituse autor ning hinnata, kas postituse eesmärk on muuta lugeja emotsionaalseks (*ibid.*).

Mitmed väärinfoalase tegevusjuhendi osapooled on COVID-19 ajal korraldanud meediakirjaoskust arendavaid kampaaniaid ning need tegevused tulenevad otseselt ka Väärinfoalasest tegevusjuhendist, mis survestab digiplatvorme rakendama tegevusi, mis tõstavad meediaoskust (European Commission, 2018, p. 7). Meta raporteeris 2021. aasta novembris 10-päevasest WhatsApp platvormil läbiviidavast kursusest, mille raames õpetatakse desinfot tuvastama (Meta, 2022a), Twitter korraldas meediakirjapädevuse nädala raames paneeldiskussiooni (Twitter, 2021, p. 14). Google raporteerib erinevatest meediakirjaoskust arendavate projektide toetamisest liikmesriikides. Näiteks toetati Saksamaal läbiviidavat „Weitclick“ meediapädevuste projekti, mis koolitab õpetajaid COVID-19 desinformatsiooniga seotud probleeme lahendama (Google, 2022, p. 14).

Kood 5 „**institutsionaalne kerksus**“ tähendab pädevust desinformatsiooni probleemiga tegeleda. Institutsionaalne kerksus eeldab head situatsiooniteadlikkust ja ohuhinnangut desinfost ja sellele vastuvõtlikest ühiskonnagrupidest. Institutsionaalse kerksuse all joonistus välja alakood 1 „**situatsiooniteadlikkus**“, mis väljendub varajase hoiatamise süsteemi (*Rapid Alert System*) kasutamisest COVID-19 desinformatsiooniga seotud infovahetamises. COVID-19 ajal on Komisjon liikmesriike ärgitanud aktiivsemalt süsteemi kasutama ning looma COVID-19 desinfo jagamiseks eraldi sektsiooni (European Commission, 10.06.20, pp. 5-6). 2019. aastal spetsiaalselt desinformatsiooni infovahetamiseks loodud varajase hoiatamise süsteem (*Rapid Alert System*) (European Commission, 10.06.20, p. 2) toimib eelhoiatusplatvormina, mille vahendusel jagavad EL ja 28 liikmesriiki omavahel infot desinfo kampaaniate kohta, desinfoga seotud analüüse ja parimaid praktikaid (EEAS, 2019).

Kokkuvõttes ilmnes dokumendianalüüsist, et Euroopa Liit on COVID-19 ajal kasutanud neljast analüüsitud strateegiast kolme. Nendeks on kasu tõkestamine, võimete tõkestamine ning kerksus ühiskonna ja institutsionaalse kerksuse näol. COVID-19 kriisis pole desinformeerijat karistatud, sest selleks puudub hetkel veel sanktsioonirežiim. Kuigi karistamise strateegiat pole kasutatud, on oluline tuua välja, et selline sanktsioonirežiim on loomisel. Strateegiaid analüüsides võib märgata, et suuresti sõltub strateegiate mõju sellest, kui palju panustavad digiplatvormid ja kodanikuühiskond vastutegevustesse. Digiplatvormid on kaasatud kõiki kolme strateegiasse ja

kõige suuremat rolli kannavad need võimete tõkestamise strateegias, mis puudutab vastumeetmeid veebikeskkonnas. Tervisekriisile mõistetavalt ilmnes ühiskonna kerksust tõstva tegevusena tervisealane teavitustöö nii EL institutsioonide kui ka digiplatvormide poolt. Nagu ka varasemates desinformatsiooni adresseerivatest dokumentidest ilmub, on meediaoskuste tõstmine olulisel kohal ka COVID-19 kriisis.

2.3. Intervjuude tulemused

2.3.1. Venemaa Föderatsioonist lähtuv COVID-19 desinformatsioon ja haavatavad sihtgrupid

Järgnevalt esitatakse ekspertintervjuude analüüsi tulemused. Kolmas kategooria „**Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni iseloomulikud jooned ja haavatavad sihtgrupid**“ kirjeldab ekspertide hinnanguid Venemaa Föderatsioonist lähtuvale desinformatsioonile COVID-19 kriisis ja sellele haavatavaid sihtgrupe (vt Tabel 7).

Tabel 7. Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni iseloomulikud jooned ja haavatavad sihtgrupid (autori koostatud)

Kategooriad ja koodid
Kategooria 3 Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni iseloomulikud jooned ja haavatavad sihtgrupid
Kood 1 Sarnane varasemalt levitatud desinformatsioonile
Kood 2 Perioodilised muutused levitatavas desinformatsioonis
Kood 3 Desinformeerimise strateegia on oportunistlik
Kood 4 Haavatavad sihtgrupid
Alakood 1 Vandenõuteoreetikud
Alakood 2 Skeptikud
Alakood 3 Vaksineerimise vastased
Alakood 4 Äärmusparempoolsed
Alakood 5 Majanduslikud vähekindlustatud
Alakood 6 Venekeelne elanikkond

Kõik eksperdid tõid välja, et COVID-19 ajal levitatud desinformatsioon on „**sarnane varasemalt levitatud desinformatsiooniga**“ (kood 1), kuid selle sisu on vastavalt kriisile kohandatud (PR1,

2022; PR2, 2022; PR3, 2022; PR4, 2022; AU1, 2022; AU2, 2022). Näiteks tõi anonüümseks jääda soovinud ekspert (PR1, 2022) välja, et vandenõuteooriad salajaste eliitide kohta on varasemalt Venemaa narratiivides levinud ning COVID-19 kriisis kasutati narratiivi ära siis, kui liikmesriigid hakkasid viirusevastaseid meetmeid rakendama.

COVID-19 ajal võis tuvastada ka „**perioodilisi muutuseid levitatavas desinformatsioonis**“ (kood 2). Näiteks toodi välja, et koroonakriisi alguses oli desinformatsiooni peamiseks sõnumiks selle päritolu kahtluse alla seadmine (PR1, 2022; PR2, 2022; PR4, 2022). Üks sellist sõnumit kandev sisu kirjeldas, et koroonaviirus on NATO laborites välja töötatud ja kui kehtestati liikumispiirangud, arenesid need sõnumid edasi sisuks, mis üritas Euroopa Liidust jätta muljet, et see ei saa kriisiga hakkama (PR1, 2022). Kui riigid hakkasid rakendama erinevaid pandeemiat piiravaid meetmeid, hakkasid levima narratiivid Schengeni kokkuvarisemisest ja EL ning liikmesriikide võimetusest kriisiga tegelemisel (*ibid.*). Vaktsiinide valmimisega hakkas levima desinfo, mis seadis Lääneriikides toodetud vaktsiinid kahtluse alla (PR3, 2022; PR4, 2022).

COVID-19 ajal on Venemaa „**desinformeerimise strateegia olnud oportunistlik**“ (kood 3) ja seda paisatakse sinna, kus see mõjub (PR2, 2022; PR3, 2022; PR4, 2022; AU2, 2022). See tähendab, et sihtriigi ühiskonnas levitatakse igasugust desinformatsiooni, tihti hoolimata sellest, kas see sisu vastab Venemaa laiematele huvidele. Taoline oportunistlik lähenemine näitab, et Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni eesmärk pole olnud Lääneriikide suunas üheste sõnumite edastamine eesmärgiga alati režiimile poolehoidjaid võita, vaid sõnumite eesmärk on igasuguste vastuoluliste teemade kaudu ühiskondlike lõhede suurendamine ja seeläbi ühiskonna destabiliseerimine (AU1, 2022; AU2, 2022; PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; PR4, 2022).

Kuna desinformatsiooniga ei ole edastatud ühtseid narratiive, võib COVID-19 desinformatsioonist tuvastada küllaltki vasturääkivat sisu. Harrys Puusepp (PR3, 2022) näitlikustas desinformatsiooni sisu vasturääkivust vaktsiinide näitel.

„Näiteks kui ühest küljest räägiti, et Lääne vaktsiinid ei tööta, levitati konspiratsiooniteooriaid, mis üldse viiruse olemasolu eitavad, ja siis samal ajal promoti enda vaktsiini” (PR3, 2022).

Selline Lääneriikides väljatöötatud vaktsiinide mahategemine võis mõjutada ka vaktsineerimise taset Venemaal, sest see tekitas kahtlusi vaktsiinide efektiivsuses üldiselt (PR2, 2022; AU2, 2022).

COVID-19 desinformatsiooni mõju on olnud suurem, kui see on suunatud grupile, kelle varasemaid hoiakuid see sisu kinnitab ja kes seda potentsiaalselt edasi levitab. Erinevad ühiskonda lõhestavad sõnumid on mõjusamad, kui need suunatakse vastuvõtlikule sihtauditooriumile. Holger Mölder (AU1, 2022) ja Harrys Puusepp (PR3, 2022) olid mõlemad seisukohal, et COVID-19 desinfole vastuvõtlikud grupid ei pea Venemaa Föderatsiooni ideoloogiaga tingimata samastuma, vaid põhiline eesmärk on lõhe tekitamine ühiskonnas.

„Need, kellele desinfo suunatud on, ei pruugi üldse Kremli ideoloogiat järgida [...] kui erinevaid gruppe suudetakse mingil moel lõhestada, siis kasutatakse seda ära” (PR3, 2022).

Kokkuvõtlikult võib välja tuua, et COVID-19 desinformatsioonile vastuvõtlikumatesse ühiskonnagruppidesse kuuluvad inimesed, kes usaldavad erinevatel põhjustel vähem riiki ja peavoolumeediat (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; AU1, 2022). Nendeks võivad olla „**vandenõuteoretikud**“ (alakood 1) (AU1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022) „**skeptikud**“ (alakood 2) (AU1, 2022; PR2, 2022; PR4, 2022) „**vaktsineerimise vastased**“ (alakood 3) (AU1, 2022), „**äärmusparempoolsed**“ (alakood 4) (AU1, 2022; AU2, 2022; PR3, 2022). Näiteks osutasid Holger Mölder (AU1, 2022) ja Cätlyn Kirna (PR4, 2022), et Eesti kontekstis on sihtgruppideni jõudmisel kasutatud ära parem-alternatiivseid kanaleid ja liikumisi.

Ühe potentsiaalselt vastuvõtliku grupi moodustavad ka inimesed, kes on „**majanduslikult vähekindlustatud**“ (alakood 5) (AU2, 2022; PR4, 2022). Näiteks võtab COVID-19 kriisis töö kaotanud inimene tõenäolisemalt kergemini vastu sõnumeid, mis kirjeldavad, et riik ei hooli viirusevastaseid meetmeid rakendades piisavalt oma inimeste heaolust (PR4, 2022).

Eestis on Venemaa Föderatsioonist lähtuval COVID-19 desinformatsioonile haavatavam olnud ka „**venekeelne elanikkond**“ (alakood 6) (AU1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022). Näiteks oli Venemaalt lähtuva COVID-19 desinformatsiooni mõju venekeelsele elanikkonnale suurem – seda peegeldab seos Sputnik vaktsiini propageerimisel ja Lääne vaktsiinide mahategemise ning

madala vaksineerimise taseme vahel (AU1, 2022; PR3, 2022). Keelelist aspekti arvestades jõudsid need kaks sisu tõenäoliselt ka venekeelse elanikkonna infovälja.

Samas ei saa väita, et venekeelse elanikkonna käitumist saab ühemõtteliselt Venemaa desinformatsiooniga seostada. Pandeemia alguses Riigikantselei strateegilise kommunikatsiooni nõunikuna töötanud Siim Kumpas (PR, 2022) täheldas, et hoolimata sellest, et Vene kanalites ei räägitud pandeemia alguses maskivastasusest, oli venekeelne elanikkond ikkagi vähem valmis piiranguid järgima (PR2, 2022).

„Pandeemia alguses hakati avaliku arvamuse küsitlustega jälgima, kuidas erinevad inimesed Eestis käituvad seoses kodus püsimise ja maski kandmisega [...] Ida-Virumaa inimesed olid teistest Eesti regioonidest sageli tagapool [...], kuid Vene propagandakanalites ei öeldud toona, et ärge kandke maske” (PR2, 2022).

Seega ei saa järeldada, et venekeelse elanikkonna käitumine vastab sellele, mida Kremli kontrollitud kanalitest edastatakse. Üheks põhjuseks on näiteks see, et venekeelne elanikkond pole ühetaoline ja inimesed tarbivad erinevaid infoallikaid (PR2, 2022; PR3, 2022; AU2, 2022) erinevates keeltes (PR3, 2022).

Mis puudutab omavahelist seost madala vaksineerimise taseme ja vaktsiinivastase sisu vahel, peab võtma arvesse, et osad inimesed ei vaksineerinud end seetõttu, et nad polegi seda kunagi teinud või on neil mõned muud põhjendatud kahtlused vaktsiinide suhtes (PR1, 2022; PR2, 2022; AU2, 2022).

„Vaktsiinivastatus eksisteeris juba enne COVID-19 ja me ei saa täiesti kindlad olla, et praegune vastatus on täielikult mingi kolmanda riigi mõjutustegevuse tulemus.” (PR1, 2022).

Kokkuvõtlikult ilmneb ekspertintervjuudest, et COVID-19 aegne desinformatsioon toetab varasemalt Venemaa Föderatsiooni poolt levitatud kahjulikke narratiive nagu näiteks vandenõuteooriad Lääneriikide salajaste eliitide kohta. Pandeemia arenedes muutus ka levitav desinformatsioon vastavalt sellele, mis ühiskonnas parajasti toimus. Kriisi algusajal oli põhiliseks narratiiviks see, et viirus on tahtlikult välja töötatud. Vaktsiinide valmimisega hakkas levima

Lääne vaktsiine mustav sisu. Levitatav desinformatsioon on oma olemuselt olnud oportunistlik seetõttu, et igasugused olukorrad, mida viirus endaga kaasa tõi, kasutati desinformatsiooni sisus ära. Tihti oli desinformatsioon vastuolulise sisuga ega kandnud alati Kremli sõnumeid ning kriisiaegses olukorras oli desinformatsiooni eesmärgiks konflikti süvendamine ühiskonnas. Desinformatsioonile vastuvõtlike gruppidega kirjeldasid eksperdid grupe, kes varasemalt end demokraatliku riigi aluspõhimõtetega vastandasid. Teisalt ei kehti see üldistus venekeelse elanikkonna osas ning vastuvõtlikkus desinformatsioonile võib sõltuda tarbitavast informatsioonist. Vaktsiinivastaste osas võib märkida, et see grupp ei pruugi Venemaa Föderatsioonist lähtuval COVID-19 desinformatsioonile alluda, sest mitte-vaktsineerimise otsus võib tuleneda tervislikest põhjustest.

2.3.2. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuval COVID-19 desinformatsioonile ekspertide vaatest

Neljas kategooria „**Ekspertide hinnangud ja soovitused Euroopa Liidu vastutegevustele Venemaa Föderatsioonist lähtuval COVID-19 desinformatsioonile**“ analüüsib ekspertide hinnanguid Euroopa Liidu poolsetele desinformatsiooni vastumeetmetele COVID-19 kriisis (vt Tabel 8).

Tabel 8. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuval COVID-19 desinformatsioonile ekspertide vaatest (autori koostatud)

Kategooriad ja koodid
Kategooria 4 Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuval COVID-19 desinformatsioonile ekspertide vaatest
Kood 1 Kasu tõkestamine Alakood 1 Desinformeerija avalikustamine Alakood 2 Desinformatsiooni avalikustamine ja ümberlükkamine Alakood 3 Probleem: EUvsDisinfo sihtauditoorium peaks olema selgemalt defineeritud Kood 2 Võimete tõkestamine Alakood 1 Kokkulepitud standardid Alakood 2 Desinformatsiooni eemaldamine Alakood 3 Algoritmide ümberkujundamine Alakood 4 Probleem: Digiplatvormide kasule orienteeritud ärimudel

Alakood 5	Probleem: Digiplatvormide sisu üle reguleerimise oht
Kood 3	Desinformeerija karistamine
Alakood 1	Desinformeerija sanktsioneerimine
Alakood 2	Probleem: Desinformeerija karistamine on keerukas
Kood 4	Ühiskonna kerksus
Alakood 1	Teavitustöö
Alakood 2	Probleem: Erineva terviseinformatsiooni kommunikeerimine
Alakood 3	Meediaoskuste arendamine
Kood 5	Institutsionaalne kerksus
Alakood 1	Situatsiooniteadlikkus
Alakood 2	Probleem: Varajase hoiatamise süsteem (<i>Rapid Alert System</i>) nimi on halvasti sõnastatud

Kood 1 „**kasu tõkestamise**“ strateegiast ilmnis alakood 1 „**desinformeerija avalikustamine**“. Anonüümseks jääda soovinud Euroopa Välisteenistuses töötav ekspert (PR1, 2022), kes pandeemia alguses COVID-19 desinformatsiooni teemadega kokku puutus, ütles, et Euroopa Liit teatas kohe pandeemia alguses, et Venemaa Föderatsioon levitab COVID-19 kriisis desinfot Euroopa riikide ühiskondade polariseerimise eesmärgil. Seda tehti nii strateegilistes dokumentides kui ka eriraportites. Euroopa Liidu Välisteenistus andis COVID-19 pandeemia ajal välja kuus eriraportit, mis kirjeldasid, kuidas Venemaa on COVID-19 kriisist tingitud olukorda ära kasutanud (PR1, 2022).

Alakood 2 „**desinformatsiooni avalikustamise ja ümberlükkamise**“ aspektist ilmnis peamise vahendina EUvsDisinfo veebileht. COVID-19 alguses hakati EUvsDisinfo platvormil koondama kokku COVID-19 desinfot, mis pärineb Venemaa või Venemaaga seotud väljaannetest (PR1, 2022). EUvsDisinfo peamine funktsioon ongi tuua näiteid desinformatsioonist ja avalikustada selle levitaja (PR1, 2022; PR2, 2022).

Cätlyn Kirna (PR4, 2022) aga tõi välja, et EUvsDisinfo sisu pole kõikides keeltes (sh eesti keeles) kättesaadav, mis tõttu võib see mõnele sihtauditooriumile jääda kättesaamatuks. Samuti tõstatas ekspert (PR4, 2022) probleemi EUvsDisinfo eesmärgi ja sihtauditooriumi sõnastuses. Kirna (PR4, 2022) sõnul peaks „**EUvsDisinfo sihtauditoorium olema selgemalt defineeritud**“ (alakood 3).

„Mulle jääb ebaselgeks, kas selle sihtgrupp peaks olema eksperdid või tavainimene tänavalt [...] tavainimene sinna veebilehele ei satu. Kui midagi on mõeldud kõigile, siis pole see mõeldud mitte kellelegi“ (PR4, 2022).

COVID-19 perioodil on Venemaa desinformeerimise avalikustamine toimunud strateegilistel tasanditel, süstemaatilisemalt on Venemaalt lähtuvat COVID-19 desinformatsiooni avalikustatud ja ümberlükatud EUvsDisinfo platvormil, sh digiplatvormidel. EUvsDisinfo platvormil kajastatav annab desinformeerijale sõnumi, et levitatav desinformatsioon avalikustatakse ja lükatakse ümber. Selle tegevusega pannakse desinformeerija nii-öelda häbiposti, mille tulemusena muutub desinformeerimine riskantsemaks ja kulukamaks.

Kood 2 „**võimete tõkestamise**“ strateegia eesmärk on pärssida kanaleid, milles desinformatsioon levida saab. Desinformatsiooni eemaldamine veebikeskkondadest eeldab Euroopa Liidu koostööd digiplatvormidega, sest need saavad suunata, milline sisu on platvormidel lubatud ning milline mitte (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; PR4, 2022; AU1, 2022).

EL ja digiplatvormide koostöö oluliseks eelduseks ja aluseks on „**kokkulepitud standardid**“ (alakood 1). Näiteks tulenevad Väärinfoalasest tegevusjuhendist surve desinformatsiooni probleemiga tegeleda (PR1, 2022; PR2, 2022).

„Väärinfoalane tegevusjuhend on põhiline vahend, millega desinfo levimist digitaalses keskkonnas tõkestada. Desinfo teemades on põhilises fookuses olnud selle juhendi arendamine“ (PR1, 2022).

Siim Kumpase (PR2, 2022) arvates on Väärinfoalane tegevusjuhend omalaadne maailmas ning eeskujuks riikidele, kes pole veel otsustanud, kuidas nad digiplatvorme reguleerivad.

Desinformatsiooni saadakse digiplatvormide kaudu ning kui platvormid on konkreetse sisu keelanud, siis ei jõua desinformatsioon potentsiaalse tarbijani (PR2, 2022; AU1, 2022). See tähendab vaenuliku „**desinformatsiooni eemaldamist**“ (alakood 2), mis on kiireim lahendus desinformatsiooni levimise takistamiseks (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; AU1, 2022).

„Kiire vastumeede desinformatsioonile on vähendada meie väärtussüsteemi ja ühiskonda lõhkuvate sõnumite levimist ehk piirata neid sõnumeid, mis rikuvad kokkulepitud reegleid euroopalikus kultuuriruumis” (PR3, 2022).

Cätlyn Kirna (PR4, 2022) osutas, et desinfo eemaldamise kõrval peaksid digiplatvormid keskenduma hoopis oma „**algoritmide ümberkujundamisele**“ (alakood 3), sest algoritmid on ehitatud üles selliselt, et need suunavad kasutaja problemaatilisele sisule.

„Selle asemel, et desinfot eemaldada, peaksid platvormid oma algoritmid korda tegema [...] Youtube on viimase 15 aasta jooksul oma algoritme mitmeid kordi muutnud ning nad jätkavad sellega regulaarselt. Neil pole mingit probleemi neid uuesti muuta“ (PR4, 2022).

Siim Kumpas (PR2, 2022) aga toob välja, et digiplatvormide ärimudel ongi orienteeritud sisu võimendamisele, mille eesmärk näidata kasutajale sisu, mis talle potentsiaalselt huvi pakub, mitte tahtlikult desinformatsiooni levitada.

„Ma ei usu, et platvormid on nimelt ehitatud oma algoritmid selliseks, mis desinformatsiooni levitaksid või võimendaksid. Pigem on see tagajärg, mida nad ei osanud ette näha. Lõpuni ei saa digiplatvormid ilmselt isegi aru, kuidas nende platvormid toimivad, sest kui me räägime masinõppest, siis on see iseõppiv ja arenev süsteem” (PR2, 2022).

Mis puudutab näiteks sensatsioonilise sisu võimendamist, siis täidab see ärilisi eesmärke. Digiplatvormide kaasamisel erinevatesse desinformatsioonivastastesse tegevustesse tuleb arvestada sellega, et „**digiplatvormid on eraettevõtted, mis on kasule orienteeritud**“ (alakood 4) (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; AU1, 2022) ning mille peamine tegevus ei ole desinformatsiooni tõkestamine.

„Nad [digiplatvormid] ei teeni sellega raha, see on nende jaoks kulu. Kui sotsiaalmeediaplatformid tahavad efektiivselt desinformatsiooni probleemiga tegeleda, siis nad peavad hoidma leival tervet moderaatorite armeed, kes valdaks erinevaid keeli ja järgiks erinevaid kodakorra reegleid. See on meeletu investering” (PR2, 2022).

Digiplatvormide liigse kontrollimisega võib tekkida digiplatvormide „üle reguleerimise oht“ (alakood 5). Digiplatvormide reguleerimisel on oluline leida ideaalne balanss nende tegevuse kontrollimisel (PR1, 2022). Üle reguleerimine võib viia alternatiivsete allikate leidmiseni (AU1, 2022) ning sekkuda liialt inimese privaatruumi (PR2, 2022).

„Alati on inimesi, kes siunavad riiki [...] riik ei tohigi igal pool kohal olla ja meil peavad olema privaatsed kohad, kus asju saab rahulikult arutada [...] selleks on ka platvormid, mille tekstivahetus on krüpteeritud ja ma ei arva, et riik peaks seal olema [...] asi muutub ohtlikuks, kui nad tänavatele hakkavad tulema, aga sellisel juhul on lävend ületatud [...] suur osa tegevusest jääb aga lävendi alla” (PR2, 2022).

Ekspert-intervjuudest võib järeldada, et võimete tõkestamise strateegia rakendamise aluseks on Euroopa Liidu ja digiplatvormide vahelised kokkulepitud standardid, mis väljenduvad Väärinfoalases tegevusjuhendis. Kuigi desinformatsiooni eemaldamine on COVID-19 kriisis olnud kiire meede takistamaks desinfo levimist, ilmneb, et algoritmide ümberkujundamine võib pikemas perspektiivis olla asjakohasem ja efektiivsem vastumeede. Kui algoritmid ei võimenda desinformatsiooni levimist, kuluks digiplatvormidel vähem ressursi desinformatsiooni eemaldamisele.

Kood 3 „**desinformeerija karistamise**“ aspektist toovad eksperdid välja, et Euroopa Liidul puudub hetkel mehhanism, mille eest konkreetselt desinformeerijat karistada võiks (PR1, 2022; PR2, 2022). Küll aga on väljatöötamisel „**desinformeerija sanktsioneerimise**“ (alakood 1) mehhanism, mille abil saaks süstemaatilisi desinformeerijaid rahaliselt karistama hakata (PR1, 2022; PR2, 2022). Vastase karistamiseks loodaks sanktsioonirežiimi näol reaalne meetmete kogum, mille läbi oleks võimalik desinformeerijat karistada.

„Ma arvan, et me saaksime seda [sanktsioneerimist] laiemalt kasutada. Ja selle suunas Euroopa Liidus mõtlemine liigub” (PR1, 2022).

Nii Siim Kumpas (PR2, 2022) kui ka anonüümne Välisteenistuse ekspert (PR1, 2022) tõdesid, et täpsest mehhanismist, kuidas sanktsioonirežiim desinformeerija karistamiseks hakkab välja nägema, on veel vara rääkida.

Samas töid kaks eksperti (PR1, 2022; PR4, 2022) välja, et „**desinformeerija karistamine on keerukas**“ (alakoode 2). Näiteks kui küberrünnak on suunatud konkreetsele objektile, siis levib desinfo erinevates kanalites laiemale auditooriumile, mistõttu on keeruline tuvastada, kes on konkreetse sisu taga, sest seda levitatakse edasi. See võib saada takistuseks plaanitava sanktsioonirežiimi rakendamisel.

Teisalt on desinformeerijaid varasemalt sanktsioneeritud. Siim Kumpas (PR2, 2022) ütles intervjuus, et RT tegevjuhti Dmitri Kisseljovi sanktsioneeriti ilma igasuguse sanktsioonirežiimita ja lisas, et poliitilise tahte korral võib juba tänasel päeval desinformeerijaid sanktsioneerida. Samas töid nii Cätlyn Kirna (PR4, 2022) kui ka Siim Kumpas (PR2, 2022) välja, et sanktsioonide rakendamine eeldab liikmesriikidest tugevat poliitilist tahet ja ühtset soovi desinformeerijat karistada. Sellega aga kõik liikmesriigid võrdselt nõus pole.

„Osasid liikmesriike ei huvita desinformatsiooni piiramine [...] või on liikmesriikides osapooli, kes oma poliitilise profiidi saavutamiseks või Kremli mõjul oleks selliste pakettide rakendamise vastu“ (PR4, 2022).

Lisaks tõi Siim Kumpas (PR2, 2022) veel välja, et desinformatsiooni eest sanktsioneerimise võimalikkuse debatis on ka osapooli, kes sanktsioonirežiimi heaks ei kiida.

„Sanktsioonirežiimiga kardetakse, et Euroopa Liidust saab mingisugune tõeministerium, mis kontrollib, mida öelda tohib ja mida mitte nagu hakkaks piirama sõnavabadust. Tõsi, igasugused sanktsioonid piiravad mingisuguseid õiguseid, see ongi sanktsioonide mõte, aga nende otsuste taga on soov kaitsta teisi õigusi“ (PR2, 2022).

Vastase karistamise strateegiast lähtudes ilmneb ekspertintervjuudest, et väljatöötamisel oleva desinformeerija vastu suunatud sanktsioonirežiimi rakendamisel võivad esineda mitmed väljakutsed. Näiteks võib olla desinformeerijat keeruline tuvastada, sest see levib kiiresti mitmetes gruppides ja kanalites. Teine takistus desinformeerija sanktsioneerimisel võib olla poliitilise ühtsuse puudumine ja soov desinformeerijat karistada.

Neljanda koodina ilmnes „**ühiskonna kerksus**“. Üheks oluliseks tegevuseks COVID-19 kriisis töid eksperdid (AU2, 2022; PR4, 2022) välja „**teavitustöö**“ (alakoode 1). Adekvaatse COVID-19

puudutava terviseinformatsiooni jõudmist ühiskonnani raskendas aga asjaolu, et liikmesriigid rakendasid viiruse leviku tõkestamiseks erinevaid vastumeetmeid. Cätlyn Kirna (PR4, 2022) sõnul võis see omakorda vähendada usaldust riigipoolsete sõnumite vastu. Kui ühes liikmesriigis ei rakendatud COVID-19 pandeemia algusperioodil rangeid piiranguid, näiteks liikumispiiranguid, siis võis see tekitada kahtlusi riikide suhtes, mis liikumispiiranguid rakendasid. Liikmesriikide erisusi pandeemia vastumeetmete rakendamisel võib ühest küljest põhjendada asjaolu, et koroonaviirus tabas liikmesriike erinevalt. COVID-19 esimene laine tabaski Itaaliat kõige tugevamalt, mistõttu olid karmimad piirangud ka põhjendatud. Teisest küljest on liikmesriikidel olnud erinev lähenemine vabaduste piiramisele. Rootsi on ajalooliselt vabaduste piiramise küsimuses järginud libertaanlikku lähenemist, sekkudes vähem üksikisiku erasfääri ja eeldades, et üksikisik lähtub oma käitumises vastutustundest.

Lisaks erinevatele viiruse vastastele meetmetele, mida liikmesriigid rakendasid, **„kommunikeeriti valitsustasemel sageli erinevat terviseinformatsiooni“** (alakoode 2).

„Kui ühel juhul öeldi, et maske peab kandma ja teisel juhul, et mitte [...] kui öeldi, et vaktsiin kaitseb 90% ja pärast selgus, et siiski 60% või 70%, siis pole see hea. Vasturääkivat infot ei tohiks olla, see võib vaktsiinide tõhususes kahtlema panna“ (AU2, 2022).

Erinevate sõnumite edastamine kriisis võib lõhkuda usaldust valitsuse vastu. Eksperti (AU2, 2022) hinnangul on muutuv terviseinfo kriisiolukorras küll paratamatu, kuid selle negatiivse mõju vähendamiseks tuleb ühiskonnale pidevat selgitustööd teha. Cätlyn Kirna (PR4, 2022) tõi välja, et Euroopa Liidu tasandil ei saagi liikmesriikidele ette kirjutada, milliseid riigisiseseid piiranguid nad peaksid rakendama, kuid Euroopa Liit oleks sõnumite kaudu saanud olla jõulisem, et liikmesriigid teeksid kõike ühisemalt. Terviseinfo kommunikeerimine langes COVID-19 kriisis seetõttu suuresti liikmesriikide valitsustele.

Mis puudutab venekeelseid ühiskonnagruppe, tõid eksperdid (PR2, 2022; PR3, 2022) välja, et venekeelsele elanikkonnale peab tagama emakeelse informatsiooni kättesaadavuse hoolimata sellest, et pikaajaline lahendus on siiski eesti keele omandamine. Investeerida tuleks venekeelsesesse avalikku kommunikatsiooni ja meediasse (PR2, 2022).

Ühiskonna kerksuse suurendamisel toodi olulise tähtsusega välja üldise **„meediaoskuste arendamine“** (alakoode 3) hariduslike meediakampaaniate kaudu (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3,

2022; AU1, 2022; AU2, 2022). Vajalik on osata teha vahet eri tüüpi infoallikatele ning samas mõista, kuidas sotsiaalmeedia platvormid töötavad (PR2, 2022). Teisalt on meediaoskuste õpetamine ühiskonna kerksuse tõstmise eesmärgil kõige aeglasema mõjuga vastumeede (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022).

„Pikaajalisest desinformeerimisest tulenevat mõju ei saa leevendada ühe päeva või ühe saatega“ (PR3).

„Selge on see, et me ei saa oodata koroonakriisi ajal tervet põlvkonda, kes läbivad uue kooliprogrammi. See ei aita täna siin ja praegu [...] aga see on meede, millesse ma pikemas plaanis kõige rohkem usun [...] selle [desinfo] vastu peamine relv ongi kerksus“ (PR2).

Praktikud toovad aga välja, et kõige olulisem teadlikkuse tõstmise juures on see, et need meetmed viiksid ühise väärtusruumi kujunemiseni (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022). Ühise väärtusruumi kujunemiseks tuleks hoiduda desinfole haavatavate sihtgruppide sildistamisest ja mõelda, kuidas neid rohkem kaasata.

„Meil võivad olla hea meediapädevusega, adekvaatse ohuteadlikkusega inimesed, kuid kui nad süsteemselt oma riiki umbusaldavad ja riigi sõnumeid ei usu, siis lahenduseni ei jõuta“ (PR2, 2022).

„Me peame arusaadavalt selgitama, milline on meie väärtussüsteem ja miks see meile oluline on [...] ümberlükkamine, piiramine ja keelamine ei saa olla kõige alus [...], aga selgitustöö on sellesmõttes nõrk, et see toimib ainult sõnadega. Me võime desinfo vastu võidelda ja erinevate gruppidega tegeleda, aga meil on ikka inimesi, kes ei kannu ühiseid väärtusi. Inimene peab end päriselt ühiskonna osana tundma“ (PR3, 2022).

„Lihtne on inimesi sildistada Kremli ööbikuteks või kasulikeks idiootideks. Kuid sellega tekitame juba eksisteerivat lõhet „meie“ ja „nende“ vahel veelgi suuremaks [...] meie ühiskonnas on inimesi, kes usuvadki, et maskid ja vaktsiinid on kahjulikud ning seda ei saa pahaks panna“ (PR2, 2022).

Välisestuse ekspert (PR1, 2022) leiab, et haavatavate sihtgruppide kaasamisel tuleb aga arvestada, et inimestel ongi erinev arusaam ühiskonna toimimisest.

„Ühiskonnas on alati inimesi, kes kontrollivad teavet kinnitatud allikatest ja neid, kes kasutavad alternatiivseid allikaid. Ja on alati inimesi, kes elavad konspiratsiooniteooriate nulli sees, keda on sealt raske eemaldada [...] Ma arvan, et põhiline pingutus peaks minema inimestele, kes on seal vahepeal [...] uuringud on näidanud, et inimesed ei tee vaktsiinide osas otsuseid tingimata teaduspõhisusest, vaid lähtuvad oma moraalsetest väärtustest [...], seega siin on küsimus, kuidas nähakse suhet vabaduste ja valitsuse kehtestatud nõuete vahel” (PR1, 2022).

Siim Kumpas (PR2, 2022) tõi välja, et mida enam on inimene riigist kaugenenu, seda rohkem tuleb mõelda välja alternatiivseid lähenemisi, näiteks külastada inimesi kodudes, mis on aga kulukam ja aeganõudvam, kuid efektiivsem kui anonüümne reklaam.

Kood 5 „**institutsionaalse kerksuse**“ tagamiseks on vajalik **situatsiooniteadlikkus** (alakoode 1). Desinformatsioon on piiriülene probleem ning adekvaatse ohupildi eelduseks on Euroopa Liidu sisene infovahetus (AU1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022). COVID-19 ajal kasutati selleks varajase hoiatamise süsteemi (*Rapid Alert System*), mille vahendusel jagati desinfoga seotud analüüse ja riikide praktikaid (PR1, 2022; PR2, 2022). Kaks eksperti (PR1, 2022; PR2, 2022) tõi välja, et süsteemi abil saab soovitud liikmesriigi esindajaga koheselt kontakti võtta ning süsteemi väärtuslikem osa on seda võimaldav võrgustik. Institutsionaalse kerksuse mõttes on selle platvormi eesmärk kujundada ühine arusaam desinformatsiooniga kaasnevatest ohtudest.

„Näiteks me ei pruugi olla kursis, millega rünnatakse rohkem Prantsusmaad, millega Saksamaad. Millised on need oportunistlikud strateegiad, mida kasutatakse erinevates liikmesriikides [...] EL abil luuakse arusaam, et see [desinfo] pole ainult ühe piirkonna mure, vaid desinfoga peame olema võimelised igas EL nurgas tegelema [...] NATO kaitseb kõiki oma liikmeid ja kui ühte rünnatakse, siis rünnatakse kõiki. Selles mõttes on samalaadne mehhanism ka Euroopa Liidul, seda eriti olukorras, kus Venemaa on avalikult öelnud välja, et nende ajakirjanikud on infolelv” (PR3, 2022).

Kaks eksperti (PR1, 2022; PR2, 2022) tõi välja, et „**Varajase hoiatamise süsteemi nimi on halvasti sõnastatud**“ (alakoode 2).

„See eeldab, nagu oleks olemas mingi nupp, mida kriisi ajal vajutada saab, aga see on pigem platvorm inimeste ühendamiseks” (PR1, 2022).

Siim Kumpas (PR2, 2022) möönas, et platvormi kasutamine on liikmesriikide hulgas olnud erinev, sest neil on erinevad huvid ja võimalused.

„Desinformatsiooni probleem on liikmesriikides erinev [...] näiteks Malta või Küprose puhul on teine olukord [...] teiseks, liikmesriikidel on erinevad võimalused. Kõikides pole kesket üksust, mis desinfoga vastase tööga tegeleb [...] kõik ei tõlgi oma raporteid inglise keelde, et neid teistega jagada [...]” (PR2, 2022).

Siim Kumpas (PR2, 2022) ja Cätlyn Kirna (PR4, 2022) on seisukohal, et poliitilisel tasandil peab olema hea ohutaju, sest selle toel luuakse edasisi poliitikaid.

„Üks suuremaid probleeme on see, et poliitikud ei mõista, kuidas sotsiaalmeedia toimib. Neid tuleks esmajärjekorras harida. Me ei saa jääda lähenemise peale, et iga üks vaadaku ise, kuidas saab.“ (PR4, 2022).

Ühe ohuteadlikkuse tõstmise meetmena tegi idanaabruse strateegilise kommunikatsiooni töörühm Vene desinfo briifinguid (PR1, 2022).

„Ma arvan, et meie peamine mõte jõudis kohale [...] COVID-19 desinfo tervise teemade osas oli paljude jaoks silmiavav, kuid me ei pidanud kedagi veenma, et Vene desinfo on esmakordne [...] muidugi üks asi on seda mõista teoorias, teine asi sellega igapäevaselt tegeleda” (PR1, 2022).

Ühiskonna kerksuse strateegia tõstmise aspektist toodi välja COVID-19 aegne teavitustöö, kuigi erinevate pandeemiavastaste meetmete rakendamine liikmesriikides ja muutuv terviseinfo võisid riigipoolsete sõnumite usaldusväärsust vähendada. Eksperdid pidasid oluliseks meediapädevuse arendamist, kuigi see võib kriisiaegse desinfo vastumeetmena olla aeglane. Pikem eesmärk peaks olema ühise väärtusruumi kujundamine. Institutsionaalse kerksuse strateegiast lähtudes on

COVID-19 ajal situatsiooniteadlikkuse suurendamiseks kasutatud varajase hoiatamise süsteemi ja korraldatud infotunde ametikonna tasandil. Küll aga ei ole kõik riigid erinevatel põhjustel varajase hoiatamise süsteemi (*Rapid Alert System*) kasutanud.

2.4. Järeldused ja soovitused

Esimese uurimisküsimuse eesmärk oli välja selgitada, milline on olnud Venemaa Föderatsioonist lähtuv ühiskonda polariseeriv desinformatsioon COVID-19 kriisis. Küsimusele vastamiseks tuvastati narratiivid, mida desinformatsiooniga on levitatud, iseloomulikud jooned ja haavatavad sihtgrupid, kes sellele desinformatsioonile võivad vastuvõtlikud olla.

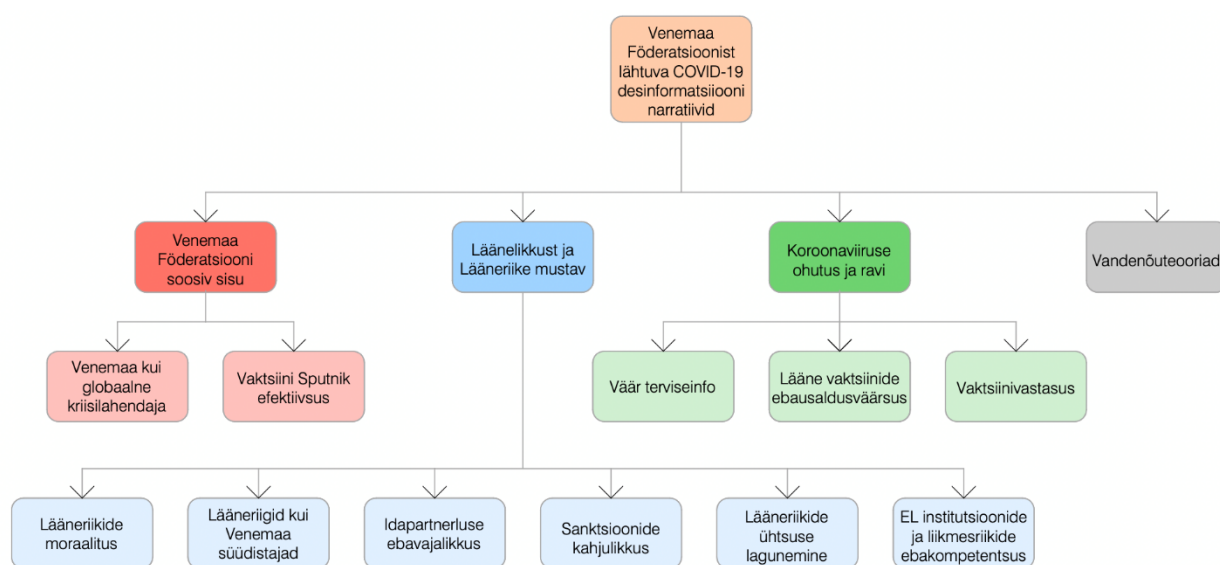
Venemaa Föderatsioonist lähtuv polariseeriv desinformatsioon on COVID-19 kriisis levitanud Euroopa riikide ühiskondi lõhestavaid sõnumeid ning sarnanenud varasemalt levitatud desinformatsioonile (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; PR4, 2022; AU1, 2022; AU2, 2022). Näiteks on varasemalt levitatud vandenõuteooriaid AIDSi päritolu kohta (Romerstein, 2001, p. 60; Lucas, Morris & Rebegea, 2021, p. 5), mis sarnaneb vandenõuteooriatele koroonaviiruse päritolu kohta, mis tuvastati nii teoreetilises osas (Johnson & Marcellino, 2021) kui ka desinfo narratiivide analüüsis (käesolev töö, lk 38). Samuti on varasemalt Venemaa desinformatsioonis märgatud vandenõuteooriaid, mis kirjeldavad salajase eliidi olemasolu, mis ilmnes nii COVID-19 desinformatsiooni narratiive analüüsid (käesolev töö, lk 38) kui ka ekspertintervjuust (PR1, 2022).

Desinformatsiooni olemust käsitledes toodi teoreetilises osas välja, et desinformatsioon võib jätta sageli usutava mulje, sest sisaldab endas ka tõest informatsiooni (käesolev töö, lk 9). Sarnane tähelepanek tuvastati ka läbiviidud analüüsis, kus ühe sisuna kirjeldati AstraZeneca kõrvalmõjusid, mis oligi tõene informatsioon, kuid mida võimendatult Lääne vaktsiinivastase narratiivina ära kasutati (käesolev töö, lk 17).

Autor tuvastas uurimistöö käigus **neli suuremat Venemaa Föderatsioonist lähtuvat COVID-19 desinformatsiooni narratiivi** (vt Joonis 2). Esiteks leiti Venemaad soosiv narratiiv (Erlich & Garner, 2021, käesolev töö, lk 35). See laiem narratiiv jagunes omakorda alam-narratiivideks,

milleks esiteks oli Venemaa kui globaalse kriisilahendaja kuvandit levitav (Thange, *et al.*, 2020; Balducci, 2021, p. 11; käesolev töö, lk 35). See narratiiv kandis edasi sisu, mis kirjeldas Venemaa võimekust pandeemiaga hakkamasaamisel. Teisena ilmnis Spuntik vaktsiini efektiivsust võimendav narratiiv, mis tuvastati nii töö teoreetilises osas (Gray & Edwards, 10.12.20; Johnson & Marcellino, 2021; Pamment, 2020a) kui ka läbiviidud analüüsis (käesolev töö, lk 36).

Joonis 2. Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni narratiivid (autori koostatud)

Teine laiem narratiiv oli läänelikkust ja Lääneriike mustav, mis ilmnis teoreetilises osas (Erich & Garner, 2021; Lucas, Morris & Rebegea, 2021, p. 5) ja läbiviidud analüüsis (käesolev töö, lk 36). See laiem narratiiv jagunes kuueks alam-narratiiviks, mille esimese alam-narratiivina ilmnis Lääneriikide moraalitus, mis kirjeldas seda, kuidas liberalistlikud Lääneriigid seavad poliitilised huvid rahva tervisest üle, sest ei anna luba Sputnik vaktsiinile, et vältida Venemaal arendatud vaktsiini kasutamist Euroopa Liidus (käesolev töö, lk 36). Teise alam-narratiivina tuvastati Lääneriigid kui Venemaa süüdistajad, mis kandis edasi sisu, et Lääneriigid süüdistavad Venemaad, et tähelepanu oma sisemistelt probleemidelt kõrvale juhtida (käesolev töö, lk. 36). Kolmanda alam-narratiivina ilmnis idapartnerluse ebavajalikkust kujutav, mille sisu osutas Euroopa Liidu idapartnerlusriikidele puudulikule abipakkumisele, mistõttu peaksid need abi saamiseks Venemaa poole pöörduma (käesolev töö, lk 36). Neljas alam-narratiiv oli Euroopa Liidu poolt Venemaale rakendatud sanktsioonide kahjulikkus, mis osutas, et Euroopa Liit peaks pandeemia tingimustes sanktsioonid lõpetama (käesolev töö, lk 37). Viienda alam-narratiivina ilmnis Lääneriikide ühtsuse lagunemist portreeriv (käesolev töö, lk 37). See narratiiv jagunes

omakorda kaheks, millest esimene kirjeldas, kuidas piirikontrolli taastamine on Schengeni süsteemi lagunemine ja on esimeseks sammuks Euroopa Liidu kokkuvarisemisel ja teine tõi välja liikmesriikidevahelise solidaarsuse puudumise üksteise abistamisel (*ibid.*). Viimane alam-narratiiv oli EL institutsioonide ja liikmesriikide ebakompetentsust kujutav. See narratiiv tuvastati töö teoreetilises osas (Lucas, Morris & Rebegea, 2021, p. 5; Weitz, 13.11.20; Johnson & Marcellino, 2021; Foster, 2021, p. 134). Näiteks leidis Foster (2021, p. 134), et pandeemia ajal levitati sisu, mis väitis, et Euroopa Liit on oma liikmesriigid hüljanud ega suuda neile vajalikku abi pakkuda. Sama narratiiv tuvastati ka siinses töös, et bürokraatlik Euroopa Liit on kriisiolukorras ebaefektiivne, et vajalikke otsuseid vastu võtta (käesolev töö, lk 37).

Kolmas laiem narratiiv oli väärade terviseinfot levitav (käesolev töö, lk 38). Selle esimese alam-narratiivina joonistus välja koroonaviiruse ohutust ja ravi puudutav, mis levitas ebaadekvaatseid soovitusi koroonaviiruse ravimiseks (käesolev töö, lk 38). Teise alam-narratiivina ilmnis Lääne vaktsiinide ebausaldusväärsus, mida töid välja teoreetilises osas esitatud autorid (Dalton, 25.05.21; Schafer, *et al.*, 06.03.21) ning mis ilmnis ka siinses töös tuvastatud narratiivina (käesolev töö, lk 38). Näiteks leidsid Schafer, *et al.* (06.03.21), et desinformatsiooniga on võimendatud AstraZeneca kõrvalmõjusid, mis ilmnis ka narratiivide analüüsis (käesolev töö, lk 38). Väärade terviseinfot levitava viimase alam-narratiivina tuvastati vaktsiinivastasust levitav (käesolev töö, lk 38). Kõige viimase narratiivina ilmnisid vandenõuteooriad. Näiteks tuvastati vandenõuteooriad koroonaviiruse päritolu kohta nii töö teoreetilises osas (Johnson & Marcellino, 2021) kui ka siinses töös (käesolev töö, lk 38).

COVID-19 desinformatsioonile iseloomulikuna võib tuua välja mitu aspekti. Esiteks on levitatud desinformatsioon COVID-19 kriisis ajaliselt muutunud – kui COVID-19 kriis algas, levisid vandenõuteooriad viiruse päritolu kohta (PR1, 2022; PR2, 2022; PR4, 2022), vaktsiinide turule tulekuga ilmnis desinfo vaktsiinide kohta (PR3, 2022; PR4, 2022). Teiseks võis märgata, et narratiivid on olnud üksteisele vasturääkivad. See ilmnis narratiivide analüüsis, kus näiteks ühelt poolt levitati Sputniku efektiivsust võimendavat sisu, samal ajal täielikku vaktsiinivastast sisu, aga ka Lääne vaktsiinide vastast sisu (käesolev töö, lk 38). Vasturääkivusele osutasid ka kaks eksperti (AU2, 2022; PR3, 2022), kes töid ka välja, et sellise vastuolulise informatsiooni levitamine võis mõjutada vaktsineerimise taset Venemaal, sest tekitas vaktsiinide vastu umbusaldust (käesolev töö, lk 49). See näitlikustab Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinfo oportunistlikkust, mille eesmärgiks pole mitte režiimile poolehoidjaid leida, vaid läbi erinevate teemade ühiskondi lõhestada. Näiteks osutas ka Hamilton (2019, p. 338) alternatiiv-

parempoolsete näitel, et kuigi Kremli sõnumid sarnanevad sihtgrupi vaadetega, pole eesmärgiks mitte sihtgrupi toetamine, vaid neile sobivate sõnumite saatmine, mille tulemusena süvendatakse sihtgrupi polariseerumist ühiskonnast veelgi. Ka kõik eksperdid töid välja, et desinformatsioon on suunatud eesmärgiga samastuda igasuguste vastuoluliste vaadetega, et sihtriigi ühiskonnas konflikti tekitada (AU1, 2022; AU2, 2022; PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; PR4, 2022).

Uurimistöö käigus tuvastati COVID-19 desinfole vastuvõtlikud ühiskonnagrupid. Nii töö teoreetilisest osast kui ka läbiviidud analüüsist võib järeldada, et vastuvõtlikud ühiskonnagrupid on need, kes juba mingil moel end teiste ühiskonnagruppidega vastanduvad. Polariseerumisest lähtudes tähendab see tugevat homogeensust grupi sees ja heterogeensust gruppide vahel (Esteban & Ray, 1994, p. 824; Forsberg, 2008, p. 284). Sama dünaamika võib toimuda tuvastatud vastuvõtlike ühiskonnagruppide sees, kus tugevad vaated millegi osas takistavad teistsuguste vaadete omaksvõtmist.

Tuvastatud vastuvõtlike ühiskonnagruppidena ilmnisid vandenõuteoreetikud (AU1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022), skeptikud (AU1, 2022; PR2, 2022; PR4, 2022), paremäärmuslased (Fourquet & Reichstadt, 2020; AU1, 2022; AU2, 2022, PR3, 2022), marurahvuslased (European Parliament, 2016, p. 10) ja euroskeptikud (European Parliament, 2016, p. 10), venekeelsed, kes tarbivad Kremli poolt kontrollitud infokanaleid (Erlich & Garner, 2021; AU, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022), vaksineerimise vastased (AU1, 2022), majanduslikult vähekindlustatud (AU2, 2022; PR4, 2022).

Kui vaadelda COVID-19 desinformatsioonis levitatud narratiivide sisu, siis võib pea igale tuvastatud sihtgrupile leida narratiivi, mis kinnitab tema vaateid või mida ta võiks edasi levitada. Näiteks võtab vandenõuteooriaid uskuv inimene tõenäoliselt vastu desinformatsiooni, mis kirjeldab koroonaviiruse päritolu NATO laborist. Euroskeptilisi vaateid omav inimene võtab kergemini vastu desinformatsiooni Euroopa Liidu lagunemisest ja saamatusest kriisiga toimetulekul. Vaksineerimise vastaseid võib kõnetada vaktsiinivastane desinformatsioon. Teisalt on jälle keeruline hinnata, kuidas on vaktsiinivastasust kandev desinformatsioon mõjutanud vaksineerimise taset. Näiteks töid kolm eksperti välja, et otsus end mitte vaksineerida võib tuleneda eelnevatest isiklikest veendumustest (PR1, 2022; PR2, 2022; AU2, 2022), mis eksisteerisid juba enne, kui vaktsiinivastane desinformatsioon levima hakkas.

Venekeelse sihtgrupi osas on oluline tuua välja, et gruppi ei saa käsitleda üldistatult, sest seal tarbitakse informatsiooni erinevatest allikatest (käesolev töö, lk 51). Vastuvõtlikus võib olla suurem, kui tarbitakse Kremli poolt kontrollitud meediakanaleid.

Kuigi käesolev töö keskendub peaaesjalikult Venemaa Föderatsioonist lähtuvale desinformatsioonile ja vastumeetmetele, on keeruline hinnata, kui suur osa ringlevast desinformatsioonist on Kremliga seotud. Kuna analüüsis tuvastatud Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni narratiivide eesmärk on samastada sihtgruppide hoiakutega, et need narratiivid omastataks ja nende gruppide poolt edasi levitataks, võib järeldada, et osa levitatavast COVID-19 desinfost võib pärineda siseriiklikelt gruppidele (Vèriter, 2021).

Teise uurimisküsimusele vastamiseks tuvastati **võimalikud vastumeetmed**, mida polariseerivale desinformatsioonile on võimalik rakendada. Autor vaatles võimalikke vastumeetmeid läbi Pamment'i (2020b) raamistiku ning täiustas seda teiste autorite väljapakutud vastumeetmega. Desinformatsioonile on võimalik rakendada vastumeetmeid läbi nelja strateegia. Nendeks on kasu tõkestamine, võimete tõkestamine, vastase karistamine ja kerksuse (ühiskonna ja institutsionaalse kerksuse) suurendamine (Pamment, 2020b). Kasu tõkestamise strateegia eesmärk on muuta desinformatsiooni levitamine võimalikult riskantseks ja kulukaks nii, et desinformeerimise kahju kaaluks sellest saadava kasu üle. Vastumeetmeteks on desinformeerija ja desinformatsiooni avalikustamine. Desinformeerija ja desinformatsiooni avalikustamise põhiliseks ideeks on tema maine kahjustamine, mille tulemusena võiks desinformeerija vaenuliku tegevuse lõpetada. Selleks, et desinformeerijat tuvastada, on oluline tehniline võimekus (Pamment, 2020b, pp. 5-6). Strateegia negatiivse poolena võib tuua välja, et desinformeerija ja desinfo avalikustamine tähendab pidevat vastandumist kahe eripooli vahel, mistõttu ei lahenda see vastasseisu pikemas perspektiivis.

Teine strateegia on võimete tõkestamine, mis keskendub desinformatsiooni levimist soosiva keskkonna pärssimisega (Pamment, 2020b, pp. 6-7). Strateegia hõlmab desinformatsiooni eemaldamist, algoritmide ümberkujundamist (Bode & Vraga, 2017; Garret, 2017) ja desinformatsiooni demonetiseerimist (Pamment, 2020b, pp. 6-7). Nende tegevuste eelduseks on standardite olemasolu, mille alusel nimetatud vastumeetmeid digiplatvormidel rakendatakse. Kuigi desinformatsiooni eemaldamine võib eriti kriisi ajal osutada efektiivseks vastumeetmeks, võib see meede olla lühiajalise mõjuga, sest desinformatsiooni ei saa platvormidelt täielikult

eemaldada. Lahendus võib olla algoritmide ümberkujundamine (Vériter *et al.*, 2021, p. 9; Neylan, Patel & Erickson, 2021), mille abil suunatakse kasutajatele erinevat sisu. See tähendab, et kasutajal on suurem võimalus end desinformatsioonimullist n-ö välja murda.

Kolmas strateegia on desinformeerija karistamine, mis hõlmab endas desinformeerija riigist väljasaatmist, sisenemiskeelu või rahvusvaheliste sanktsioonide rakendamist (Pamment, 2020b, pp. 7-8). See strateegia on desinformeerijat kõige otsesemalt mõjutav, sest karistamise abil saab takistada näiteks ärilist tegevust liikmesriikides. Samas ilmnes, et desinformeerija karistamine võib osutuda üpris keerukaks, sest see eeldab, et desinformeerija on tuvastatav (Ellehuus, 2020, p. 22; Vériter, 2021). Kui aga võtta arvesse, et desinformatsiooni päriolu on küllaltki lihtne peita ning veebikeskkonnad võimaldavad desinfol suhteliselt kiiresti levida, nagu ilmnes desinformatsiooni olemust käsitledes (Cohen *et al.*, 2021, p. 16) võib desinformeerija tuvastamine osutuda pikaks ja kurnavaks protsessiks.

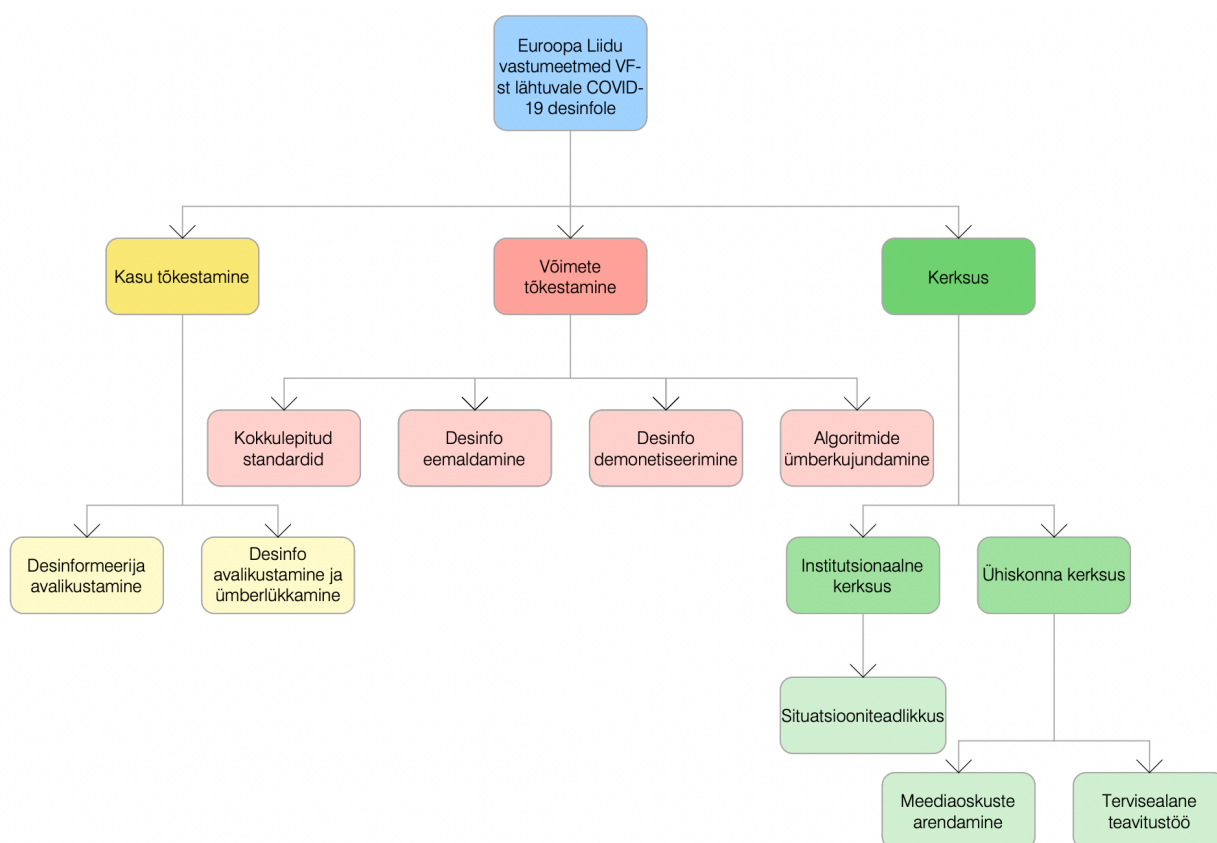
Neljanda strateegiana ilmnes kerksus, mille võis jaotada kaheks – ühiskonna kerksus ja institutsionaalne kerksus. Ühiskonna kerksus tähendab, et ühiskond on piisavalt tugev, et mitte vaenulikke narratiive omaks võtta. Vastumeetmetena käsitleti ühise infovälja kujundamist ja teavitustööd nii desinformatsiooni ohtudest kui ka tervisealastest teemadest (Neylan, Patel & Erickson, 2021) ja meediaoskuse arendamist (Pamment, 2020b, pp. 2-3). Selle strateegia probleemina võib ilmned selle madal efektiivsus (Hellmann & Wagsson, 2017), sest kaitsemehhanism desinformatsiooni vastu on täpselt nii tugev, kui palju inimesed riigipoolseid sõnumeid usaldavad ning kui palju nad ise oma teadmistesse panustavad. Kerksuse strateegia teine osa on institutsionaalne kerksus (Pamment, 2020b, pp. 2-3), mis tähendab desinformatsiooniga tegelevate asutuste võimalikult head situatsiooniteadlikkust, selleks, et desinformatsioonist tingitud ohte maandada.

Kolmandale uurimisküsimusele vastamiseks analüüsiti, kuidas vastavad **Euroopa Liidu poolt rakendatud vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale desinfole COVID-19 kriisis**. Analüüsist ilmnes, et Euroopa Liit on COVID-19 desinformatsiooni vastu rakendanud erinevaid vastumeetmeid läbi kolme strateegia (vt Joonis 3).

Kasu tõkestamise strateegiast lähtudes toimus desinformeerija avalikustamine strateegilistes dokumentides, kui Komisjon ütles avalikult välja, et Venemaa Föderatsioon levitab COVID-19 kriisis vaenulikku ja ühiskonda lõhestavat desinformatsiooni (European Commission, 10.05.20,

p. 34; European Commission, 03.12.20; Euroopa Nõukogu, 21.03.22, p. 11). See tegevus toodi välja ka Euroopa Välissteenistuses töötava eksperdi poolt (PR1, 2022). Teise vastumeetmena kasu tõkestamise strateegias ilmnas Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni avalikustamine ja ümberlükkamine EUvsDisinfo veebilehel (European Commission, 05.12.18, p. 5). EUvsDisinfo veebilehe töid välja ka kolm eksperti (PR1, 2022; PR2, 2022, PR4, 2022). Lisaks ilmnas, et pandeemia ajal on desinfo avalikustamise ja ümberlükkamise kaasatud ka meediaettevõtted (EDMO, 2021, p. 3), seega on COVID-19 ajal Venemaa kui desinformeerija ja desinformatsiooni avalikustamine toimunud nii strateegilistes dokumentides kui ka süstemaatilisemalt EUvsDisinfo platvormil ja meediaplatformidel. Kasu tõkestamise strateegiale omaselt võib välja tuua, et avalikustamise eesmärgiks ongi tekitada Venemaa Föderatsioonile ja selle narratiivide levitajatele mainekahju, et edasist desinformeerimist ennetada.

Joonis 3. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuval COVID-19 desinformatsioonile (autori koostatud)

Võimete tõkestamise strateegiast lähtudes toimus desinformatsiooni levimise tõkestamine digiplatvormide kaudu. Põhiline potentsiaal desinformatsiooni vastu võitlemisel tulenebki efektiivsest koostööst digiplatvormidega ning digiplatvormid olid ka pea kõikidesse

desinformatsiooni vastumeetmetesse kaasatud. Vastumeetmete rakendamise aluseks on olnud Väärinfoalane tegevusjuhend, milles kajastuvad kokkulepitud standardid, kuidas ja millist informatsiooni platvormidelt eemaldatakse (European Commission, 2018, p. 3; PR1, 2022; PR2, 2022). Konkreetseid tegevused olid desinformatsiooni eemaldamine, desinfo demonetiseerimine, mis tähendab reklaamide läbipaistvuse tagamist, ja algoritmide ümberkujundamine (European Commission, 26.01.22; European Commission, 26.05.21; PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022, PR4, 2022; AU1, 2022). Kuigi eksperdid hindasid desinformatsiooni eemaldamist kiire lahendusena vaenulike narratiivide levimise tõkestamiseks (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; AU1, 2022), võib algoritmide ümberkujundamine ühiskonna polariseerumise ennetamiseks olla efektiivsem vastumeede, sest väldiks kasutaja sattumist infomulli sisse, kus ta peamiselt desinformatiivsega sisuga kokku puutuks (Lewandowsky, Ecker & Cook, 2017, PR4, 2022).

Viimaseks digiplatvorme puudutavana võis märgata, et COVID-19 kriisis on Euroopa Liidu ja digiplatvormide koostöö kasvanud. Näiteks hakkasid digiplatvormid Euroopa Komisjonile COVID-19 kriisis iga aasta asemel iga kuu COVID-19 desinformatsioonivastastest tegevustest raporteerima (European Commission, 26.01.22).

Kõige viimane strateegia, mille läbi EL COVID-19 ajal vastumeetmeid rakendas, oli ühiskonna ja institutsionaalse kerksuse tagamine. Ühiskonna kerksuse tõstmiseks tegeleti COVID-19 teavitustööga (European Commission, 26.05.21, p. 5, pp. 14-15; European Commission, 10.06.20, p. 15; AU2, 2022; PR4, 2022). COVID-19 seotud teavitustöö toodi olulisena välja strateegiadokumentides (European Commission, 26.05.21, p. 5, pp. 14-15) ning teavitustööd viisid läbi näiteks Haiguste Ennetamise ja Tõrje Euroopa Keskus (ECDC) (ECDC, 2022) ja digiplatvormid, nt Meta (Meta, 2022a).

Teiseks ühiskonna kerksust tõstvaks meetmeks oli meediaoskuse arendamine (European Commission, 10.06.20, p. 13; European Commission, 30.09.20, p. 16; PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; AU1, 2022; AU2, 2022). Näiteks koostati COVID-19 seotud infolehti, mis õpetasid desinformatsiooni tuvastamist (EAVI, 2022). Institutsionaalse kerksuse tagamiseks ilmnis COVID-19 seotud desinformatsiooni situatsiooniteadlikkuse tõstmine läbi Varajase hoiatamise süsteemi (*Rapid Alert System*) (European Commission, 10.06.20, pp. 5-6; PR1, 2022; PR2, 2022) ja ohutaju tõstmine ametkonna tasandil, kus EL Välisteenistus viis läbi infotunde (PR1, 2022).

Kuigi kolmanda uurimisküsimuse eesmärk oli analüüsida, milliseid vastumeetmeid on EL Venemaalt lähtuva COVID-19 desinformatsioonile rakendanud, on oluline välja tuua, et rakendatud vastumeetmed ei ole mõeldud ainult Vene desinfo vastu, vaid igasuguse desinformatsiooni tõkestamiseks.

Ekspertintervjuudest ilmneseid mitmed probleemid, mis desinformatsiooni vastumeetmete rakendamisel võivad esineda. Euroopa Liidu institutsioonide seotud probleemidena tulid välja EUvsDisinfo ebaselge sihtauditoorium (PR4, 2022) ja Varajase hoiatamise süsteemi (*Rapid Alert System*) eksitav nimi (PR1, 2022; PR2, 2022). Digiplatvorme puudutavana ilmnese desinformatsioonivastaste meetmete rakendamisel esiteks kaasnev lisakoormus, mis ilmnese probleemina nii teoreetilises osas (Garret, 2017, p. 372; Bode & Vraga, 2017), aga mille töid välja ka eksperdid (PR1, 2022; PR2, 2022; PR3, 2022; AU1, 2022). Samuti digiplatvormidega seotult ilmnese teise probleemina platvormide üle reguleerimise oht desinformatsioonivastaste meetmete rakendamisel (Vériter, 2021; Vériter *et al.*, 2021, p. 9; PR1, 2022; AU1, 2022, PR2, 2022). Üle reguleerimisega võib ühest küljest sekkuda liialt inimese privaatruumi (PR, 2022) ning teisest küljest võib see viia alternatiivsete allikate levimiseni (AU1, 2022), mis ilmnese probleemina ka töö teoreetilises osas (Vériter, 2021). Alternatiivsete allikate levimine tähendab seda, et mingi grupp kasutajaid kolib ümber platvormile, kus puuduvad kodukorrareeglid ning, et desinformeerija leiab endale alternatiivse keskkonna desinformatsiooni levitamiseks.

Desinformeerija karistamist puudutavalt võib osutada see keerukaks, sest desinformeerijat on keeruline tuvastada (Ellehuus, 2020, p. 22; Vériter, 2021; Vériter *et al.*, 2021, p. 8), mida tödesid ka kaks eksperti (PR1, 2022; PR4, 2022). Eksperdid (PR1, 2022; PR4, 2022) töid võrdlusena, et kui küberrünnakut on võimalik tuvastada, sest see on suunatud punktist A punkti B, siis desinformatsioon levib kiirelt läbi mitmete kanalite, pakkudes desinformeeriva sisu loojale teatavat anonüümsust.

Ühiskonna kerksuse strateegia raames ilmnese probleemina, et COVID-19 ajal kommunikeeriti valitsustasemel erinevat informatsiooni, mis võis vähendada usaldust valitsuse vastu (AU2, 2022; PR4, 2022). Autori hinnangul oli erineva terviseinformatsiooni kommunikeerimine kriisi olukorras paratamatu, sest olukord oli kiiresti muutuv.

Dokumendianalüüsist ja ekspertintervjuudest tuli ka välja, et COVID-19 desinformatsiooni vastumeetmete rakendamisse on kaasatud erinevad osapooled. See kinnitab teoreetilises osas

käsitletud kogu ühiskonna (*whole-of society*) kaasamist desinformatsioonivastastesse tegevustesse (Lucas, Morris & Rebegea, 2021, p. 14). Rakendatud vastumeetmed COVID-19 kriisis levinud desinformatsioonile näitlikustavad Euroopa Liidu loodud vastutusvõrgustikku (Saurwein & Spencer-Smith, 2020, p. 15). Võib tuua välja, et Euroopa Liidu roll COVID-19 kriisi ajal vastutusvõrgustikus on olnud eekõige tegevuskavade (European Commission, 10.05.20) ja regulatsioonide (European Commission, 2018; European Commission, 05.12.18; European Commission, 26.05.21; PR1, 2022; PR2, 2022) väljatöötamine ning sellega nii-öelda desinformatsioonivastase võrgustiku eestvedamine. Nendest tegevuskavadest ja regulatsioonidest lähtuvalt on vastumeetmete rakendamisse kaasatud nii digiplatvormid kui ka tavainimesed, kes nende teenuseid kasutavad.

Lähtudes uurimistöös kogutud teoreetiliste ja empiiriliste andmetest, tehakse järgmised ettepanekud poliitikakujundajatele:

1. *Desinformeerijat tuleb avalikult adresseerida.* Avalik adresseerimine muudab desinformeerimise kõrgema riskiga tegevuseks, sest desinformeerijale antakse edasi teadmine, et tema tegevus on nähtav. Kuigi oluline on ka strateegilistes dokumentides Venemaa Föderatsiooni kui desinformeerijat adresseerida, võib isiku või meediakanali adresseerimine olla efektiivsem, sest on personaalsem.
2. *EUvsDisinfo veebilehe sihtauditoorium peaks olema selgemalt määratletud.* EUvsDisinfo veebileht on hea näide demonstreerimaks, milline on desinformatsioon ja kes seda levitab. Küll aga oleks veebilehel avaldatu kasu suurem, kui see suunataks konkreetse sihtrühmani.
3. *Digiplatvorme tuleb survestada algoritme ümber kujundama.* Desinformatsiooni eemaldamise asemel võib digiplatvormide algoritmide ümberkujundamine osutada kuluefektiivsemaks ning digiplatvormid kulutavad seeläbi vähem ressursi desinfo eemaldamisele. Sarnase sisu levimise tõkestamine vähendaks desinformatsiooni levimist ja sellega gruppidevahelist polariseerumist digitaalses keskkonnas.
4. *Kriisi ajal kommunikeeritav informatsioon peab olema vahetu.* Usaldust riigi vastu saab tõsta läbimõeldud ja kiire infoedastuse abil. Kriisiaegne kommunikatsioon riigi ja elanike vahel on esmaoluline, sest nii luuakse ühine infoväli ja seeläbi tekib usaldus.

5. *Kriisiaegne informatsioon peab olema kõigile kättesaadav.* Informatsioon peab olema kättesaadav mitmes keeles. Isegi, kui pikemas plaanis on oluline, et venekeelne elanikkond tarbiks eestikeelset meediat, on emakeelse info jagamine kriitilise tähtsusega.
6. *Tuleb vältida negatiivset sildistamist.* Ühiskonna kerksuse eesmärgil ja erinevate ühiskonnagruppide usalduse võitmiseks tuleb vältida naeruvääristamist ja halvustavate nimede kasutamist (nt „lamemaalane“).

KOKKUVÕTE

Magistritöö keskendus Euroopa Liidu poolt rakendatud vastumeetmetele Venemaa Föderatsioonist lähtuva polariseerivale COVID-19 desinformatsioonile. Magistritöö **uurimisprobleem** püstitati küsimusena – „Kuidas maandatakse Euroopa Liidu desinformatsioonivastaste meetmetega Venemaa Föderatsioonist lähtuva ühiskonda polariseeriva desinformatsiooni riske COVID-19 kriisis?“. Uurimisprobleemi täpsustamiseks püstitati kolm uurimisküsimust. Esimese uurimisküsimuse eesmärk oli selgitada välja, milline on olnud Venemaa Föderatsioonist lähtuv ühiskonda polariseeriv desinformatsiooni COVID-19 kriisis. Küsimusele vastamiseks tuvastati narratiivid, mida desinformatsiooniga on lehitatud, iseloomulikud jooned ja haavatavad sihtgrupid, kes sellele desinformatsioonile võivad vastuvõtlikud olla. Autor tuvastas töö käigus neli suuremat narratiivi – esiteks leiti Venemaad soosiv narratiiv, teiseks Läänelikkust ja Lääneriike mustav narratiiv, kolmandaks koroonaviiruse ohutust ja ravi puudutav, mis jagunesid omakorda alam-narratiivideks ning viimaseks vandenõuteooriad.

Teise uurimisküsimuse eesmärk oli selgitada välja võimalikud vastumeetmed desinformatsioonile. Tuvastatud vastumeetmed hõlmasid desinformeerija ja desinfo avalikustamist, digiplatvormidel rakendatavaid vastumeetmeid, ühiskonna ja institutsionaalset kerksust tõstvaid meetmeid. Kolmanda uurimisküsimuse eesmärk oli selgitada välja, kuidas vastavad Euroopa Liidu poolt rakendatud vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale desinfole COVID-19 kriisis. Konkreetsete vastumeetmete tuvastamisel lähtuti teises uurimisküsimuses esitatud võimalikest vastumeetmetest ning tuvastatud vastumeetmed on esitatud töö järeldustes.

Uurimisprobleemi lahendamiseks sidus autor teoreetilises osas desinformatsiooni polariseerumisega, tuvastas laiemad COVID-19 desinformatsiooni narratiivid ning võimalikud vastumeetmed desinformatsioonile. COVID-19 desinformatsiooni narratiividena tuvastati kaks suuremat narratiivi – Venemaad soosiv ja Lääneriike mustav, mis jagunesid omakorda alam-narratiivideks. Võimalikke vastumeetmeid desinformatsioonile vaadeldi läbi nelja strateegia – kasu tõkestamine, võimete tõkestamine, desinformeerija karistamine ja kerksus.

Magistritöö **eesmärk** oli välja selgitada vastumeetmed, mida Euroopa Liit Venemaa Föderatsioonist lähtuval polariseerivale COVID-19 desinformatsioonile on rakendanud ja teha uuringupõhiseid ettepanekuid vastavate poliitikate arendamiseks Euroopa Liidus ja Eestis. Töö eesmärk saavutati, sest selgitati välja vastumeetmed, milleks olid desinformeerija ja desinfo avalikustamine ja ümberlükkamine, kokkulepitud standardite olemasolu, desinfo eemaldamine ja demonetiseerimine ning algoritmide ümberkujundamine, situatsiooniteadlikkust, meediaoskuste arendamine ja tervisealane teavitustöö.

Magistritöö eesmärgi täitmiseks seatud neli uurimisülesannet said täidetud. Esimesele uurimisülesandele vastamiseks, Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni tuvastamiseks, kasutati nii teoreetilisi lähtekohti, dokumendianalüüsi kui ka ekspertintervjuusid. Teise uurimisülesande täitmisel lähtuti desinformatsiooni vastumeetmete teoreetilisest käsitlusest. Kolmas uurimisülesanne lahendati Euroopa Liidu desinformatsiooni strateegiadokumentidest tuvastatud ja ekspertintervjuudest saadud andmete toel. Neljandaks uurimisülesandeks oli läbiviidud uuringu põhjal anda valdkonnaga seotud asutustele soovitusi desinformatsioonivastaste meetmete parendamiseks.

Lähtudes uuringu tulemustest, esitas autor valdkonna poliitikakujundajatele **kuus ettepanekut**. Nendeks olid desinformeerija avalik adresseerimine, EUvsDisinfo veebilehe auditooriumi määratlemine, digiplatvormide survestamine algoritmide ümberkujundamiseks, vahetu informatsiooni kommunikeerimine, informatsiooni kättesaadavuse tagamine ja negatiivse sildistamise vältimine.

Töö omab praktilist väärtust nii Euroopa Liidu Välisteenistusele, Euroopa Komisjonile, Eesti Riigikantseleile kui ka digiettevõtetele, kes Väärinfoalasest tegevusjuhendist lähtudes desinformatsioonivastaseid tegevusi rakendavad.

Käesolevas töös tuvastatud Euroopa Liidu poolt rakendatud vastumeetmed COVID-19 kriisis leviva Venemaa Föderatsioonist lähtuva desinformatsiooni vastu pole ammendavad ning erinevaid vastumeetmeid on võimalik mitmeti kategoriseerida ja analüüsida. Samuti on Euroopa Liidu desinformatsioonivastaste meetmete väljatöötamine pidevas arengus. Seda näitab Väärinfoalase tegevusjuhendi uuendamine ja sanktsioonrežiimi väljatöötamine käesoleva uurimistöö kirjutamise ajal, mis pakub ainet tulevastele uurimistöödele.

SUMMARY

The thesis „EU countermeasures against polarizing disinformation originated from Russian Federation in the COVID-19 crisis“ explores the countermeasures EU has implemented against polarizing Russian disinformation during the COVID-19 crisis.

The research problem was raised as a question „How European Union mitigates the risks caused by polarizing Russian disinformation in the COVID-19 crisis?“. To elaborate the research problem, three research questions were developed. The purpose of the first research question was to find out characteristic features of Russian COVID-19 disinformation. As a result, the narratives disseminated by disinformation and vulnerable target groups were identified. The second research question aimed to find out possible countermeasures against disinformation. These included disclosure of disinformation, different countermeasures applied by digital platforms and boosting societal and institutional resilience. The purpose of the third research question was to find out how EU countermeasures are in line with Russian COVID-19 disinformation. The thesis identified the countermeasures implemented by EU against Russian COVID-19 disinformation, namely, disclosure of disinformers and disinformation, debunking of disinformation, agreed standards, removal and demonetisation of disinformation, redesigning of algorithms, situational awareness, media literacy and disseminating of health related information. To fulfill the purpose of the research, a qualitative study was conducted and a case study method was used as the research strategy. Based on the results of the study, the author presented six proposals to policy makers in the field.

ALLIKATE LOETELU

Alumäe, T & Tilk, O., 2018. Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech. *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications: Frontiers in Artificial Intelligence and Applications*, BLT 2008, pp. 1–8.

Arold, U., 2021. *Põhjala ja Balti riikide psühholoogilise kaitse süsteemide kontseptuaalsed ja praktilised alused. Magistritöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, Tallinn.

Bakir, V. & McStay, A., 2017. Fake News and the Economy of Emotions, *Digital Journalism*, 6(2), pp. 154-175.

Balasevicius, T., 2017. Looking for Little Green Men: Understanding Russia's Employment of Hybrid Warfare, *Canadian Military Journal*, 17(3), pp. 17-28.

Balducci, L., 2021. From Russia with love: Italy and the geopolitics of COVID-19, *Per Concordian*, 11(1), pp. 11-15.

Barfar, A., 2019. Cognitive and Affective Responses to Political Disinformation in Facebook, *Computers in Human Behavior*, 101, pp. 173-179.

Bastick, Z., 2020. Would you notice if fake news changed your behavior? An experiment on the unconscious effects of disinformation, *Computers in Human Behavior*, 116.

Bechmann & O'Loughlin, 2020. *Democracy & Disinformation: A Turn in the Debate, KVAB Thinkers' Report*.

Bennet, W. L. & Livingstone, S., 2018. The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions, *European Journal of Communication*, 33(2), pp. 122-139.

Bērziņš, J., 2020. The Theory and Practice of New Generation Warfare: The Case of Ukraine and Syria, *The Journal of Slavic Military Studies*, 33(3), pp. 355-380.

Bode, L. & Vraga, E. K., 2017. See Something, Say Something: Correction of Global Health Misinformation on Social Media, *Health Communication*, 33(9), pp. 1131-1140.

Boulègue, M. & Polyakova, A., 29.01.21. *The Evolution of Russian Hybrid Warfare: Executive Summary*, Center for European Policy Analysis.

Bundesministerium Der Justize, 2022. *Act to Improve Enforcement of the Law in Social Networks (Network Enforcement Act, NetzDG) - Basic Information (2017)*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.bmj.de/DE/Themen/FokusThemen/NetzDG/NetzDG_EN_node.html;jsessionid=F670AEB6C16D219A241E32044062D19.1_cid324 [Kasutatud 10.04.22].

Claesson, A., 2019. *Coming Together to Fight Fake News: Lessons from the European Approach to Disinformation*, Center for Strategic & International Studies.

Cohen, R. S. & Radin, A., 2019. *Russia's Hostile Measures in Europe*, RAND Corporation.

Cohen, R. S., Beauchamp-Mustafaga, N., Cheravitch, J., Demus, A., Harold, S. W., Hornung, J. W., Jun, J., Schwille, M., Treyger, E. & Vest, N., 2021. *Combating Foreign Disinformation on Social Media*, RAND Corporation.

Conley, H. A., Mina, J., Stefanov, R. & Vladimirov, M., 2016. *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, Center for Strategic & International Studies.

Creswell, J. W. 2007. Five Qualitative Approaches to Inquiry, Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among five Approaches, *Thousand Oaks: Sage Publications 2nd Ed.*, pp. 53-84.

Creswell, J. W. 2009. Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches, 3rd Ed. *Thousand Oaks: Sage Publications*.

Dalton, M., 25.05.21. France Suspects Russian Role in Campaigning to Discredit Pfizer Vaccine, *The Wall Street Journal*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.wsj.com/articles/france-suspects-russian-role-in-campaign-to-discredit-pfizer-vaccine-11621978289> [Kasutatud: 26.07.21].

Dandekar, P., Goel, A. & Lee, D., 2013. Biased Assimilation, Homophily and the Dynamics of Polarization. *National Academy of Sciences*, 110(15), pp. 5791-5796.

De Gregorio, G., 2020. Democratising online content moderation: A constitutional framework, *Computer Law & Security Review*, 36.

Del Vicario, M., Bessi, A., Zollo, F., Petroni, F., Scala, A., Caldarelli, G., Stanley, H. E. & Quattrociocchi, W., 2016. The spreading of misinformation online, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(3), pp. 554-559.

Department for Digital, Culture, Media & Sport, 2019. *Code of Practice*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/973937/Code_of_Practice_for_providers_of_online_social_media_platforms.d_V2.pdf [Kasutatud 11.04.22].

EAVI, 2022. *Sharing Knowledge: An EAVI Media Literacy Campaign against Covid-19*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eavi.eu/campaigns/covid-19/> [Kasutatud 26.03.22].

ECDC, 2022. *COVID-19*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19> [Kasutatud 22.03.22].

EDMO, 2021. *Report on a survey for fact checkers on COVID-19 vaccines and disinformation*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://edmo.eu/wp-content/uploads/2021/03/Covid-19_Disinfo_Survey-Report_Final-1.pdf [Kasutatud 27.03.22].

EDMO, 2022. *Repository: Fact-Checking Initiatives in the EU (and in the UK)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://edmo.eu/fact-checking-activities/> [Kasutatud 27.03.22].

EEAS, 2019. *Rapid Alert System: Strengthening coordinated and joint responses to disinformation*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/ras_factsheet_march_2019_0.pdf [Kasutatud 27.03.22].

Ellehuus, 2020. *Mind the Gaps: Assessing Russian Influence in the United Kingdom*, Center for Strategic & International Studies.

ERGA, 2020. *Improving media literacy campaigns on disinformation (ERGA report)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2021/01/ERGA-SG2-Report-2020-Improving-Media-Literacy-campaigns-on-disinformation.pdf> [Kasutatud 27.03.22].

ERGA, 06.04.20. *The systematic importance of the media in the times of crisis - extension of the remit of Subgroup 2 and creation of an ERGA Action Group*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2020/04/ERGA_Corona_Note-on-proposed-measures_final_6-Apr-2020.pdf [Kasutatud 22.03.22].

ERGA, 2021. *Monitoring of the COVID19 Disinformation - Summary of ERGA's activities*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2021/12/ERGA-SG3-2021-Report-Monitoring-of-COVID-19-disinformation.pdf> [Kasutatud 22.03.22].

Erlich, A. & Garner, C., 2021. Is pro-Kremlin Disinformation Effective? Evidence from Ukraine, *The International Journal of Press/Politics*, pp. 1-24.

Esteban, J. & Ray, D., 1994. "On the Measurement of Polarization", *Econometrica*, 62(4), pp. 819-851.

European Commission, 2018. *EU Code of Practice on Disinformation*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation> [Kasutatud 05.03.22].

European Commission, 05.12.18. *Joint Communication to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Action Plan against Disinformation*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/action_plan_against_disinformation.pdf [Kasutatud 05.03.22].

European Commission, 10.06.20. *Joint Communication to the European Parliament, the European Council: Tackling COVID-19 disinformation - getting the facts right*. [Võrgumaterjal]

Leitav: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-tackling-covid-19-disinformation-getting-facts-right_en.pdf [Kasutatud 05.03.22].

European Commission, 24.07.20. *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: on the Security Union Strategy.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0605&from=EN> [Kasutatud 08.04.22].

European Commission, 30.09.20. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Digital Education Action Plan 2021-2027: Resetting education and training for the digital age.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0624&from=EN> [Kasutatud 26.03.22].

European Commission, 26.05.21. *Guidance on Strengthening the Code of Practice on Disinformation.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/guidance-strengthening-code-practice-disinformation> [Kasutatud 05.03.22].

European Commission, 26.01.22. *Fighting COVID-19 Disinformation - Reports on November and December actions.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/covid-19-disinformation-monitoring> [Kasutatud 13.03.22].

European Commission, 24.02.22. *COVID-19 disinformation monitoring programme.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/covid-19-disinformation-monitoring> [Kasutatud 13.03.2022].

European Council, 30.07.20. *EU imposes the first ever sanctions against cyber-attacks.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/07/30/eu-imposes-the-first-ever-sanctions-against-cyber-attacks/> [Kasutatud 15.03.22].

European Parliament, 2016. *EU strategic communications with a view to countering propaganda*. [Võrgumaterjal] Leitav:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA\(2016\)578008_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/578008/EXPO_IDA(2016)578008_EN.pdf) [Kasutatud 20.05.21].

European Court of Auditors, 2021. *Disinformation affecting the EU: tackled but not tamed*. [Võrgumaterjal] Leitav:
https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_09/SR_Disinformation_EN.pdf [Kasutatud 20.07.21].

EUvsDisinfo, 2022. *Coronavirus*. [Võrgumaterjal] Leitav:
<https://euvsdisinfo.eu/category/blog/coronavirus/> [Kasutatud 07.04.22].

EUvsDisinfo, 27.03.22. *Disinfo database*. [Võrgumaterjal] Leitav:
https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases/?disinfo_keywords%5B%5D=keyword_106935&date=&per_page= [Kasutatud 27.03.22].

EU Sanctions Map, 17.05.21. *Restrictive measures against cyber-attacks threatening the Union or Its Member States*. [Võrgumaterjal] Leitav:
<https://www.sanctionsmap.eu/#/main/details/47/?search=%7B%22value%22:%22cyber%22,%22searchType%22:%7B%22id%22:1,%22title%22:%22regimes,%20persons,%20entities%22%7D%7D> [Kasutatud 28.03.22].

Fallis, D., 2015. What is Disinformation?, *Library Trends*, 63(3), pp. 401-426.

Flick, U., 2009. *An Introduction to Qualitative Research*, 4th ed. London: SAGE.

Forsberg, E., 2008. Polarization and Ethnic Conflict in a Widened Strategic Setting. *Journal of Peace Research*, 45(2), pp. 283-300.

Foster, N., 2021. Propaganda Gone Viral: A Theory of Chinese and Russian „COVID Diplomacy“ in the Age of Social Media, Rmt: Mölder, H., Sazonov, V., Chochia, A., Kerikmäe, T., toim-d. *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare: Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, pp. 123-145.

Fourquet, J. & Reichstadt, R., 2020. L'épidémie dans l'épidémie: Thèses Complotistes et COVID-19, *Foundation Jean Jaurès*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.jean-jaurès.org/publication/lepidemie-dans-lepidemie-theses-complotistes-et-covid-19/> [Kasutatud 03.05.22].

Freelon, D. & Wells, C., 2020. Disinformation as Political Communication, *Political Communication*, 37(2), pp. 145-156.

Galeotti, M., 2019. *Active Measures: Russia Covert Geopolitical Operations*, Marshall Center Security Insight.

Garret, K. R., 2017. The “Echo Chamber” Distraction: Disinformation Campaigns are the Problem, Not Audience Fragmentation, *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), pp. 370-376.

Google, 2022. *EU & COVID-19 Disinformation Google Report, January 2022*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/fighting-covid-19-disinformation-reports-november-and-december-actions> [Kasutatud 26.03.22].

Gouvernement, 2022. *Against information manipulation*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.gouvernement.fr/en/against-information-manipulation> [Kasutatud 10.04.22].

Gradon, K. T., Holyst, J. A., Moy, W. R., Sienkiewicz, J. & Suchecki, K., 2021. Countering misinformation: A multidisciplinary approach, *Big Data & Society*, 8(1), pp. 1-14.

Graves, L. & Cherubini, F., 2016. The rise of Fact-Checking Sites in Europe, *Reuters Institute for the Study of Journalism*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/research/files/The%2520Rise%2520of%2520Fact-Checking%2520Sites%2520in%2520Europe.pdf> [Kasutatud 13.04.22].

Gray, B. & Edwards, N., 10.12.20. Russian Disinformation Popularizes Sputnik V Vaccine in Africa, *Council on Foreign Relations*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.cfr.org/blog/russian-disinformation-popularizes-sputnik-v-vaccine-africa> [Kasutatud 03.05.22].

Hamilton, R. E., 2019. Russia's Attempts to Undermine Democracy in the West: Effects and Causes, *Orbis*, 63(3), pp. 334-348.

Hoffmann, F. G., 2009. Hybrid Warfare and Challenges, *Joint Forces Quarterly*, 1(52), pp. 34-39.

Jeangène Vilmer, J.-B., 2021. *Effective state practices against disinformation: Four country case studies*, Hybrid CoE Research Report 2, pp. 7-30.

Johnson, C., & Marcellino, W., 2021. *Bad Actors in News Reporting: Tracking News Manipulation by State Actors*, RAND Corporation.

Kalmus, V., Masso, A. & Linno, M., 2015. Kvalitatiivne sisuanalüüs, *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*, Tartu Ülikool. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys> [Kasutatud: 10.03.2022].

Karlsen, G. H., 2019. Divide and rule: ten lessons about Russian political influence activities in Europe, *Palgrave Communications*, 5(19).

Kodalle, T., Ormrod, D., Sample, C. & Scott, K., 2020. A General Theory of Influence in a DIME/PMESII, ASCOP, IRC² Model, *Journal of Information Warfare*, 19(2), pp. 12-26.

Kragh, M., Andermo, E. & Makashova, L., 2020. Conspiracy theories in Russian security thinking, *Journal of Strategic Studies*, pp. 1-35.

Krastev, I. & Leonard, M., 2021. Europe's invisible divides: How COVID-19 is polarising European politics, *European Council on Foreign Relations*, pp. 1-26.

Krekó, P., 2020. *The drivers of disinformation in Central and Eastern Europe and their utilization during the pandemic*, Globsec.

Krekó, P. & Szicherle, P., 17.03.20. Lähed viiruslikuks. Covid-19 desinformatsiooni ökosüsteemis, *Vikerkaar*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.vikerkaar.ee/archives/25926> [Kasutatud 25.09.2021]

Kux, D., 1985. Soviet active measures and disinformation: overview and assessment, *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 15(1), pp. 19-28.

Lanoszka, A., 2019. Disinformation in international politics, *European Journal of International Security*, 4(2), pp. 227-248.

Lazer, D., Baum, M., Benkler, Y., Berinsky, A., Greenhill, K., Menczer, F., Metzger, M., Nyhan, B., Pennycook, G., Rothschild, D., Schudson, M., Sloman, S. A., Sunstein, C. R., Thorson, E. A., Watts, D. J. & Zittrain, J. L., 2018. The Science of fake news, *Science*, 359(6380), pp. 1094-1096.

Lenos, S. & Keltjens, M., 2017. *RAN POL and EDU meeting on Polarisation Management*, *Ran Centre of Excellence*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2020-09/ran_edu_pol_meeting_polarisation_management_stockholm_10-11_05_2017_en.pdf [Kasutatud 23.09.21].

Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H. & Cook, J., 2017. Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era, *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6(4), pp. 353-369.

Lewy, J. S., 2008. Case Studies: Types, Designs, and Logic of Inference, *Conflict Management and Peace Science*, 25(1), pp. 1-18.

Lucas, E., Morris, J. & Rebegea, C., 2021. *Information Bedlam: Russian and Chinese Information Operations During Covid-19*, Center for European Policy Analysis.

Loik, R. & Madeira, V., 2021. European Union Strategy and Capabilities to Counter Hostile Influence Operations, Rmt: Mölder, H., Sazonov, V., Chochia, A., Kerikmäe, T., toim-d. *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare: Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, pp. 247-264.

Loucaides, D. & Perrone, A., 31.03.21. Germany's COVID sceptics fuelled by Russian media and far-Right conspiracies, *OpenDemocracy*, [Võrgumaterjal]: Leitav: <https://www.opendemocracy.net/en/germanys-covid-sceptics-fuelled-by-russian-media-and-far-right-conspiracies> [Kasutatud: 12.05.2021].

Martin, L. J., 1982. Disinformation: An instrumentality in the propaganda arsenal, *Political Communication*, 2(1), pp. 47-64.

Meta, 2021. *September & October 2021 Report: Meta response to the European Commission Communication on Covid-19*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/covid-19-disinformation-monitoring> [Kasutatud 28.03.22].

Meta, 2022a. *Meta response to the European Commission Communication on Covid-19 Disinformation: Report for November and December 2021*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/fighting-covid-19-disinformation-reports-november-and-december-actions> [Kasutatud 26.03.22].

Meta, 2022b. *Information on ads about social issues, elections or politics and COVID-19 (with ad examples and FAQs)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.facebook.com/business/help/213593616543953> [Kasutatud 29.03.22].

Meta, 16.02.22. *Advertising policies related to coronavirus (COVID-19)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.facebook.com/business/help/1123969894625935?helpref=search&sr=8&query=account%20disabled#> [Kasutatud 28.03.22].

Meuser, M. & Nagel, U., 2009. The Expert Interview and Changes in Knowledge Production, Rmt: Bogner, A., Littig, B. & Menz, W., toim-d. *Interviewing experts*, pp. 17-42.

Microsoft, 15.01.22. *January 2022 Update on Microsoft Corporation's Efforts to Tackle COVID-19 Disinformation*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/fighting-covid-19-disinformation-reports-november-and-december-actions> [Kasutatud 27.03.22].

Miskimmon, A., O'Loughlin, B. & Roselle, L., 2013. *Strategic narratives communication power and the new world order*. New York: Routledge.

Neylan, J. H., Patel, S. S. & Erickson, T. B., 2021. Strategies to counter disinformation for healthcare practitioners and policymakers, *World Medical & Health Policy*, pp. 1-9.

Official Journal of European Union, 21.03.14. Council Implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine.

Paas, K., 2021. *Eesti riikliku julgeoleku kommunikatsiooni võimalused vaenulike inforünnakute mõju leevendamiseks infosõjas*. Magistritöö, Tallinn: Sisekaitseakadeemia, Tallinn.

Pamment, J., 2020a. The EU's Role in Fighting Disinformation: Taking Back the Initiative, *Carnegie*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://carnegieendowment.org/files/Pamment_-_Future_Threats.pdf [Kasutatud 23.03.21].

Pamment, J., 2020b. The EU's Role in Fighting Disinformation: Developing Policy Interventions for the 2020s, *Carnegie*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://carnegieendowment.org/files/Pamment_-_Regulation.pdf [Kasutatud 26.03.21].

Pamment, J., 2020c. The EU's Role in Fighting Disinformation: Crafting A Disinformation Framework, *Carnegie*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://carnegieendowment.org/files/Pamment_-_Crafting_Disinformation_1.pdf [Kasutatud 29.03.21].

Parisier, E., 2011. *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. New York: Penguin Press.

Radin, A., Demus, A. & Marcinek, K., 2021. *Understanding Russian Subversion*, RAND Corporation.

Radu, R., 2020. Fighting the "Infodemic": Legal Responses to COVID-19 Disinformation, *Social Media + Society*, 6(3). pp. 1-4.

Riigikogu, 2017. Eesti julgeolekupoliitika alused, *Riigi Teataja*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/3060/6201/7002/395XIII_RK_o_Lisa.pdf [Kasutatud 27.09.21].

Romerstein, H., 2001. Disinformation as a KGB Weapon in the Cold War, *Journal of Intelligence History*, 1(1), pp. 54-67.

Ruiz, M. M., 2017. Venemaa doktriini muutumine, *Diplomaatia*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://diplomaatia.ee/venemaa-doktriini-muutumine/> [Kasutatud 03.05.22].

President of the Russian Federation, 2016. *The military doctrine of the Russian Federation*, 25.12.14 [Võrgumaterjal] Leitav: <http://rusemb.org.uk/press/2029> [Kasutatud 03.05.22].

Sarts, J., 2021. Disinformation as a Threat to National Security. Rmt: Jayakumar, S., Ang, B., Anwar, N. D. toim-d. *Disinformation and Fake News*, pp. 23-33.

Schafer, B., Frankland, A., Kohlenberg, N. & Soula, E., 06.03.21. Influence-enza: How Russia, China, and Iran Have Shaped and Manipulated Coronavirus Vaccine Narratives, *Securing Democracy*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://securingdemocracy.gmfus.org/russia-china-iran-covid-vaccine-disinformation/> [Kasutatud 24.09.21].

Saurwein, F. & Spencer-Smith, C., 2020. Combating Disinformation on Social Media: Multilevel Governance and Distributed Accountability in Europe, *Digital Journalism*, 8(6), pp. 820-841.

Spaulding, S.; Nair, D. & Nelson, A., 2018. *Why Putin Targets Minorities*, Center for Strategic & International Studies.

Stoicescu, K., 01.04.21. Sputnik V is a Geopolitical Soft-power Weapon, *International Centre for Defence and Security*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://icds.ee/en/sputnik-v-is-a-geopolitical-soft-power-weapon/> [Kasutatud 08.05.22].

Thange, I., Bariletto, N., Zanotti, L., Rob, J., Siwakoti, S. & Shapiro, J. N., 2020. How Russia, China, and other governments use coronavirus disinformation to reshape geopolitics, *Bulletin of the Atomic Scientists*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://thebulletin.org/2020/10/how-russia-china->

and-other-governments-use-coronavirus-disinformation-to-reshape-geopolitics/#post-heading
[Kasutatud 03.05.22].

Thompson, T. L., 2020. No Silver Bullet: Fighting Russian Disinformation Requires Multiple Actions, *Georgetown Journal of International Affairs*, 21, pp. 182-194.

Thorson, E., Watts, D. & Zittrain, J. 2018. The science of fake news, *Science*, 359 (6380), pp. 1094-1096.

Twitter, 2021. *Twitter Report: Staying safe and informed on Twitter during COVID-19*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/fighting-covid-19-disinformation-reports-november-and-december-actions> [Kasutatud 27.03.22].

Twitter, 13.07.21. *Inappropriate content*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://business.twitter.com/en/help/ads-policies/ads-content-policies/inappropriate-content.html> [Kasutatud 28.03.22].

Twitter, 2022. *Political content*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://business.twitter.com/en/help/ads-policies/ads-content-policies/political-content.html> [Kasutatud 28.03.22].

Vériter, S., 2021. European Democracy and Counter-Disinformation: Toward a New Paradigm?, *Carnegie*.

Vériter, S. L., Broeders, D., Kaminska, M. & Koops, J., 2021. Introduction. Rmt: Vériter, S. L., Broeders, D., Kaminska, M. & Koops, J., toim-d. *Responding to the COVID-19 “infodemic”: National countermeasures to information influence in Europe*. The Hague: The Hague Program for Cyber Norms, pp. 2-10.

Voltri, J. 2021. *Comparison of governmental approaches to counter Russian information influence in the Baltic States*, Master's thesis, Tartu: Tartu Ülikool, Tartu.

Weitz, R., 13.11.2020. *Assessing the Russian Disinformation Campaign During COVID-19*, The International Centre for Defence Studies.

WHO, 2022. *Epidemic Intelligence from Open Sources (EIOS)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.who.int/initiatives/eios> [Kasutatud 26.03.22].

Wither, J. K., 2019. Defining Hybrid Warfare, *per Concordiam: Journal of European Security Defence Issues*, 10(1), pp. 7-9.

Yin, R. K., 2014. *Case Study Research Designs and Methods* (5th ed.), London, Thousand Oaks: Sage Publications.

Герасимов, В. 26.02.13. Ценность науки в предвидении, *Военно-промышленный курьер*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://vpk-news.ru/articles/14632> [Kasutatud 03.05.22].

Президент России, 2016. *Указ Президента Российской Федерации от 05.12.2016 г. № 646, Об утверждении Доктрины информационной безопасности Российской Федерации* [Võrgumaterjal] Leitav: <http://kremlin.ru/acts/bank/41460> [Kasutatud 03.05.22].

Президент Российской Федерации, 2021. *Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 г. № 400, О стратегии национальной безопасности российской федерации* [Võrgumaterjal] Leitav: <http://scrf.gov.ru/media/files/file/14wGRPqJvETSkUTYmhepzRochb1j1jqh.pdf> [Kasutatud 03.05.22].

JOONISTE JA TABELITE LOETELU

JOONISED

Joonis 1. Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni narratiivid (autori koostatud)	16
Joonis 2. Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni narratiivid (autori koostatud)	63
Joonis 3. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile (autori koostatud)	68

TABELID

Tabel 1. Strateegiad ja vastumeetmed desinformatsioonile (Pamment, 2020b, autori täiendatud ja kohandatud)	27
Tabel 2. Kvalitatiivse analüüsi kategooriad ja koodid (autori koostatud)	30
Tabel 3. Ekspertintervjuude küsimuste vastavus uurimisküsimustega (autori koostatud)	32
Tabel 4. Intervjuudes osalenud eksperdid (autori koostatud)	33
Tabel 5. Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni levitatud narratiivid (autori koostatud)	35
Tabel 6. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile (autori koostatud)	39
Tabel 7. Venemaa Föderatsioonist lähtuva COVID-19 desinformatsiooni iseloomulikud jooned ja haavatavad sihtgrupid (autori koostatud)	48
Tabel 8. Euroopa Liidu vastumeetmed Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinformatsioonile ekspertide vaatest (autori koostatud)	52

LISA 1. Dokumendianalüüsis kasutatud materjalid

Dokumendi pealkiri	Väljaandnud institutsioon	Väljaandmise kuupäev
The Action Plan Against Disinformation (Väärinfovõitluse strateegia)	European Commission	05.12.18
Code of Practice on Disinformation (Väärinfoalane tegevusjuhend)	European Commission	2018
Tackling COVID-19 disinformation - Getting the facts right (Võitlus COVID-19 kohta levitatava väärinfoga – faktid selgeks)	European Commission	10.06.20
On the EU Security Union Strategy	European Commission	24.07.20
Assessment of the Code of Practice on Disinformation - Achievements and areas for further improvement	European Commission	10.09.20
Digital Education Action Plan 2021-2027: Resetting education and training for the digital age	European Commission	30.09.20
European Democracy Action Plan (Euroopa demokraatia tegevuskava)	European Commission	03.12.20
European Commission Guidance on Strengthening the Code of Practice on Disinformation	European Commission	26.05.21
Julgeoleku- ja kaitsevaldkonna strateegiline kompass Euroopa Liidule, kes kaitseb oma kodanikke, väärtusi ja huve ning toetab rahvusvahelist rahu ja julgeolekut (viita)	Euroopa Liidu Nõukogu	21.03.22

LISA 2. Intervjuude küsimused eesti ja inglise keeles

Magistritöö eesmärgiks on uurida, milline on COVID-19 desinformatsioon, mis on lähtunud Venemaa Föderatsioonist ja millised on Euroopa Liidu rakendatud vastumeetmed sellele desinformatsioonile. Eesmärgi saavutamiseks identifitseeritakse Venemaa Föderatsioonist lähtuv COVID-19 desinfo ning Euroopa Liidu poolt rakendatud vastumeetmed COVID-19 desinfo mõju leevendamiseks. Ekspertintervjuud toetavad rakendatud vastumeetmete hindamist ning soovitude andmist vastumeetmete arendamiseks tulevikus.

Intervjuu tingimused:

1. Intervjuu salvestatakse ning transkribeeritakse. Intervjuu läbiviija vastutab, et intervjuu salvestust ei kasutata muudel eesmärkidel kui ainult selle uurimistöö tarbeks.
2. Intervjueeritaval on võimalus jääda anonüümseks. Intervjueeritava kohta avaldatakse ainult tema tööstaaž eksperdina ja asutus, mille juures ta töötab.
3. Intervjueeritaval on õigus hiljem transkriptsioon läbi lugeda ning soovi korral antud vastuseid muuta.

Intervjuu küsimused:

1. Milline on Teie hinnangul olnud Venemaa Föderatsioonist lähtuv desinformatsioon COVID-19 kriisis?
 - 1.1. Millised ühiskonnagrupid on Teie hinnangul sellele desinformatsioonile vastuvõtlikumad (a) Euroopa Liidus üldisemalt, (b) Eestis?
2. Millised on teie hinnangul efektiivsed vastumeetmed (tegevused), mida Euroopa Liit Venemaa Föderatsioonist lähtuvale COVID-19 desinfole on rakendanud?
 - 2.2. Millised on peamised väljakutsed ja kitsaskohad nimetatud vastumeetmete rakendamisel?
3. Võttes arvesse Venemaa Föderatsioonist lähtuvad COVID-19 iseloomulikke desinfot, siis milliseid vastumeetmeid peaks EL Teie hinnangul riskide maandamiseks veel rakendama?
 - 3.1. Millistele ühiskonnagruppidele (sh Eestis) peaksid vastumeetmed olema eelkõige suunatud?

The aim of the master thesis is to study the COVID-19 disinformation originated from the Russian Federation (RF) and countermeasures the EU has implemented against Russian COVID-19 disinformation. To achieve the aim, firstly, characteristics of COVID-19 Russian disinformation and secondly, the EU countermeasures mitigating COVID-19 disinformation are identified. Finally, suggestions for improving policies countering disinformation will be given.

Conditions of the interview:

1. The interview will be recorded and transcribed. The interviewer is responsible for ensuring that the recording of the interview is not used for any purpose other than this research.
2. The interviewee has the opportunity to remain anonymous by his/her name. In that case, only working experience as an expert and his/her class (practitioner or academic expert) will be revealed.
3. The interviewee has the right to reread the transcription and change the given answers if wished.

Questions:

1. In your expert opinion, what has been the COVID-19 disinformation originated from the Russian Federation?
 - 1.1. What targeted groups in the EU are more susceptible to COVID-19 disinformation originated from RF?
2. In your opinion, what are the effective countermeasures against COVID-19 Russian disinformation, the EU has implemented?
 - 2.2. What are the main challenges when implementing those countermeasures?
3. When taking into account the characteristics of COVID-19 Russian disinformation, what other countermeasures the EU should implement?
 - 3.3. Which groups in the EU should be targeted?

LISA 3. Ekspertintervjuude tehnilised andmed

Ekspert	Intervjueerimis viis	Suhtluskeel	Kuupäev	Kestus
PR1	Zoom	inglise	01.04.22	53:53
PR2	Zoom	eesti	01.04.22	1:38:27
PR3	näost näkku	eesti	09.03.22	44:31
PR4	Zoom	eesti	20.04.22	55:28
AU1	kirjalikult	eesti	31.03.22	-
AU2	näost näkku	eesti	12.04.22	58:43